

Het Boek Job

<https://hdl.handle.net/1874/231471>

met verder verschenen

mn 015516

Verrechten

13 a 79

HET BOEK JOB,

VERTAALD EN VERKLAARD

DOOR

D^R. J. C. MATTHES.

TWEEDE, VEEL VERMEERDERDE DRUK.

EERSTE AFLEVERING.

3²

TE GRONINGEN, BIJ J. B. WOLTERS, 1876.

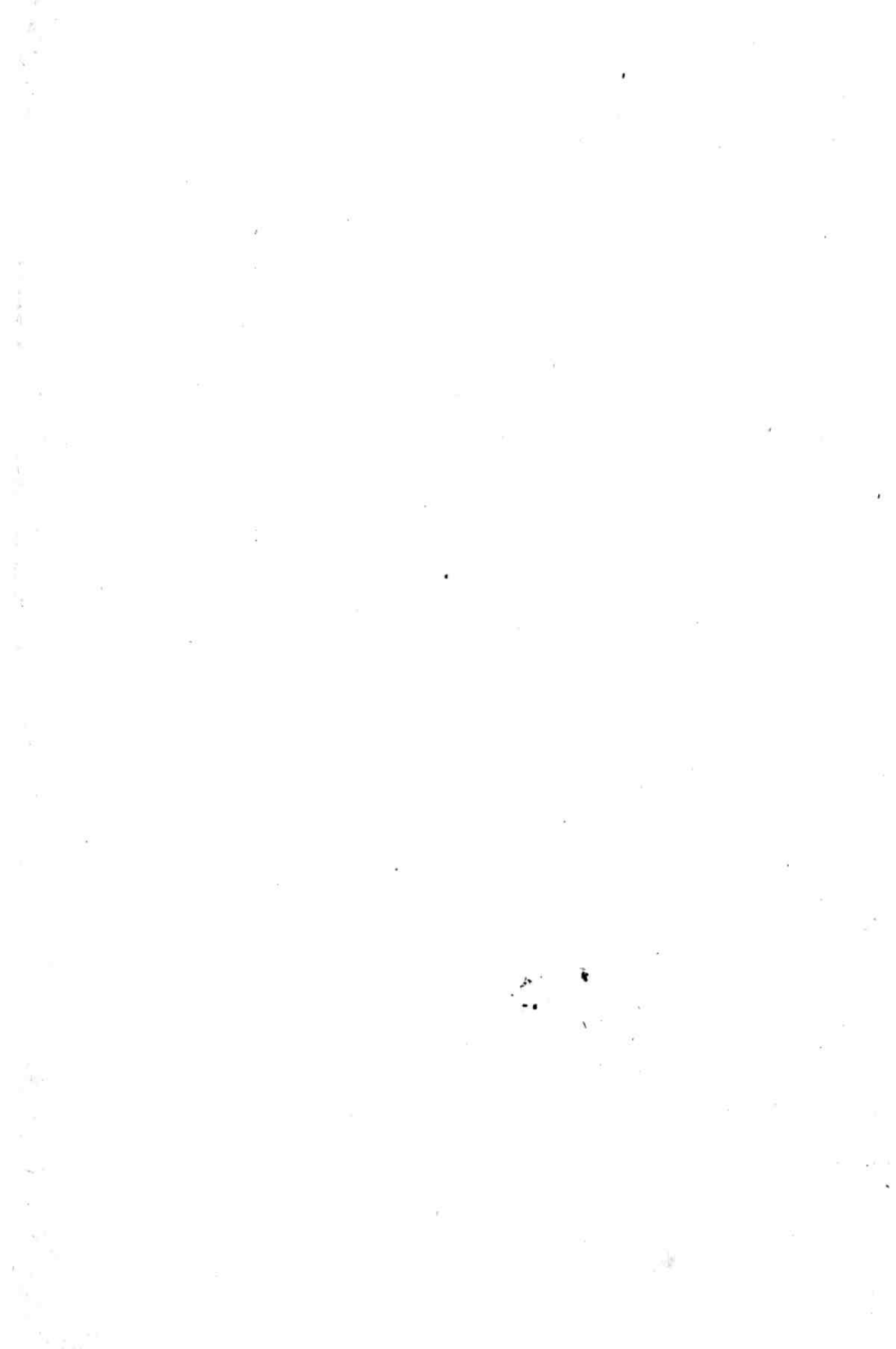
~~D. oct.~~
~~1107~~

Kast 130

H. v. No. 20

HET BOEK JOB.

*D. Bibl.
2° 1107 a (6.7632)*

HET BOEK JOB,

VERTAALD EN VERKLAARD

DOOR

DR. J. C. MATHES.

TWEEDE, VEEL VERMEERDERDE DRUK

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1876.

VOORBERICHT.

Deze nieuwe uitgave van mijn Commentaar op het boek Job is geen herdruk. Wie de moeite wil nemen de Aflevering, die thans het licht ziet, met de eerste bladzijden der vroegere uitgave te vergelijken, zal zien dat daaruit zelfs geen regel is overgenomen, maar dat ik een geheel nieuw werk ben begonnen te schrijven. Daartoe noopte mij meer dan één reden. In de eerste plaats de overtuiging dat mijn vorige arbeid in menig opzicht gebrekkig was. Ofschoon ik niet ongevoelig kon zijn voor de goedkeuring, door zulke bevoegde beoordeelaars als Prof. Hoekstra, Prof. Kuenen, Prof. Oort en Prof. Tiele aan mijne vertaling van het boek Job en aan menige verklaring gehecht, mocht ik toch de oogen niet sluiten voor de onvolkomenheden, die mijn werk aankleefden. Vooral de exegese liet hier en daar te wenschen over; het betoog was niet overal zoo grondig en wetenschappelijk als het m. i. had moeten zijn. Dit was ten deele aan mijne toenmalige ontwikkeling, ten deele echter ook aan het plan dier uitgave te wijten. Toen, nu ongeveer twaalf

jaren geleden, Dr. A. Pierson mij uitnoodigde om dit Israëlitische geschrift voor zijne Nieuwe Theologische Bibliotheek te bewerken, was zijn wensch dat ik de nieuwste buitenlandsche Commentaren daarop aan het Nederlandsch publiek zou doenkennen. Daar ik dat voorstel aannam, was ik gehouden om mijne studiën binnen de aangeduide grenzen te beperken, en moest ik mijnen lezers vooral mededeelen wat Ewald, Hirzel, Renan en Schlottmann gezegd hadden. Streng heb ik mij daartoe wel niet bepaald; ook werden uit den aard der zaak critiek en eigen oordeel niet uitgesloten. Maar ik bewoog mij toch niet zoo vrij als voor een zuiver wetenschappelijk werk noodig zou geweest zijn, en ik moet erkennen dat de methode, die ik volgde, daardoor niet zoo critisch was als ik ze nu zou gewenscht hebben. Bij de nieuwe uitgaaf echter werd die vroegere voorwaarde niet gesteld, zoodat ik daarin geheel anders kon te werk gaan, ten einde zoo veelzijdig en grondig mogelijk te zijn. — Een andere reden voor het aanbrengen van belangrijke wijzigingen en een geheele vernieuwing van het werk lag in de verschijning van vele nieuwe commentaren en monographieën over het boek Job sedert den tijd dat mijne eerste uitgave het licht zag. Nadat in 1864 de Commentaar van Franz Delitzsch was uitgekomen, dien ik bij het laatste gedeelte van mijn vroegeren arbeid nog had kunnen vergelijken, gaf in 1869 Dr. August Dillmann een derden, zeer gewijzigden druk van de oorspronkelijk door Hirzel geschreven en later door Olshausen herziene Aflevering van het *Kurzgef. Exeg. Handbuch*, die over Hiob handelt. Twee jaar later, in 1871, zag *Das Gedicht von Hiob* van de hand van Adalbert Merx; vervolgens, in 1873, *The Commentary* van F. C. Cook, (Vol. IV, Part. I van den zoogen. *Speakers Commentary*); en

ten slotte, in 1874, *Das Buch Hiob uebersetzt und ausgelegt von Dr. Ferdinand Hitzig* het licht. Doen reeds de namen van de meesten dezer geleerden iets goeds verwachten, de kennis-making met hunne boeken stelt niet te leur. Vooral Dillmann, Merx en Hitzig hebben de verklaring des gedichts op menige plaats verder gebracht, de eerste door zijn nauwkeurige en bedachtzame toepassing der ware hermeneutische beginselen, de tweede door zijn scherpzinnige teksteritiek, de derde door zijne oorspronkelijke en nieuwe opvattingen. Ook waar zij dwalen hebben zij de verdienste, moeilijkheden aangewezen en verklaringen voorgedragen te hebben, met welke wij moeten rekenen en die op den rechten weg kunnen leiden. Bepaaldelijk moet aan Merx de lof gegeven worden van een te schaars betreden gebied te hebben verkend. Zijne grondstellingen over de waarde van den Masoretischen tekst, in vergelijking met de lezingen, die aan de Peschitto en de LXX ten grondslag liggen (S. XLVII—LXXV), zijn m. i. betwistbaar; vooral dit schijnt bedenkelijk, dat hij overal zekere door hem aangenomen regelen wil toepassen, terwijl ik liever ieder bijzonder geval op zich zelf zou willen beoordeelen. Bovendien is menige voorslag van Merx tot tekstverandering ondoordacht, en, gelijk men, naar ik hoop, zal erkennen, op goede gronden door mij afgewezen. Maar al ben ik tot heden slechts zelden met hem meegegaan, ongaarne zou ik zijne lezingen en gissingen gemist hebben of voor het vervolg ontberen, daar ze de uitnemendste diensten bewijzen bij de critiek van den overgeleverden tekst, die, gelijk men weet, verre van ongeschonden is ¹⁾.

¹⁾ Hitzig (S. XXXIX) beweert „dass die Beschaffenheit des Textes im Ganzen eine gute heissen kann.“ Dit schijnt echter met de feiten in strijd.

In ons vaderland is na mijn Commentaar geen nieuw werk ter verklaring van het boek Job verschenen. Desniettemin heeft menige plaats nieuw licht van onze geleerden ontvangen in uitstekende monographieën, hetzij over, hetzij naar aanleiding van het gedicht. Ik denk hier vooral aan Prof. Hoekstra's verhandeling over *Job*, „de knecht van Jehovah,” עֶבֶר יְהוָה, in het Theol. Tijdschrift V, 1—56; aan die van Prof. Kuenen over *Job en de lijdende knecht van Jahveh*, in het Theol. Tijdschrift VII, 492—542; en aan die van Dr. W. H. Kusters over *Het ontstaan en de ontwikkeling der Angelologie onder Israël*, Theol. Tijdschrift X, 34—69, 113—141, — naar welke in mijn Commentaar telkens verwezen wordt.

Ook tot de beantwoording der zoogenaamde Inleidingsvragen leveren de beide eerstgenoemde opstellen van Prof. Hoekstra en Prof. Kuenen, evenzeer als de boeken van Seinecke, *Der Grundgedanke des Buches Hiob*, en *Der Evangelist des Alten Testaments*, en het opstel van Prof. Dr. G. Studer, *Ueber die Integrität des Buches Hiob* in de *Jahrbücher für Prot. Theologie*, Jahrg. 1875, S. 688—723, gewichtige bijdragen. Het zijn, gelijk bekend is, vooral drie vragen, die nog steeds in onderscheiden zin beantwoord worden: 1° die naar de strekking, 2° die naar de integriteit, 3° die naar den ouderdom van het geschrift.

Over de eerste hebben Seinecke en Prof. Hoekstra in de boven aangehaalde werken eene vroeger reeds geopperde stelling vernieuwd, die echter tot heden nog niet veel bijval had gevonden, t. w. dat Job een type van het lijdende Israël, en dus identisch met den Jesajaanschen עֶבֶר יְהוָה is. Vooral laatstgenoemde geleerde heeft dit gevoelen zoo veelzijdig en grondig verdedigd, dat het ernstig de aandacht verdient. Wat mij betreft — ofschoon ik mij in

de door hem voorgedragen opvatting niet kan vinden, neem ik toch de gelegenheid waar om te verklaren dat ik bijzonder veel uit die belangrijke verhandeling geleerd heb. Niet minder leerzaam was het boven aangehaalde opstel van de hand van Prof. Kuenen, dat hoofdzakelijk eene weerlegging van Hoekstra's beschouwing bevat, maar tevens eene nadere uitzetting van Kuenen's eigen opvatting van de bedoeling der Jobeïde, die bewijst hoeveel indruk Hoekstra's betoog op zijn Leidschen ambtgenoot gemaakt had. Het zal geen deskundige ontgaan zijn, dat enkele bladzijden van Kuenen's Inleiding over dit oudtestamentisch boek van deze verhandeling nieuw licht ontvangen. Hier worde slechts herinnerd dat ook Kuenen in Job een type, en in zekeren zin een collectivum erkend heeft; maar de lijder is hem beeld van den lijdenden vrome, niet van Israëls theokratische kern.

De integriteit des boeks (met uitzondering van Elihu's redenen), vroeger door mij, evenzeer als door Kuenen in zijne Inleiding, met nadruk gehandhaafd, is sedert opnieuw bestreden door Prof. Oort in den Gids van 1867 (I, 224 v., 235), die den Epiloog voor onecht verklaarde; door Prof. Tiele in zijne *Vergelijkende Geschiedenis van de Egyptische en Mesopotamische Godsdiensten*, blz. 761 v., die Proloog en Epiloog beide aan eene andere hand toe-kende; en vooral door Prof. Studer in de boven genoemde verhandeling. De laatste is radicaler dan iemand, die na De Wette de eenheid van het boek in twijfel heeft getrokken. Terwijl Tiele zich tot den aanval op den Proloog en Epiloog bepaalt, monstert Studer ook H. XXVII: 5—XXVIII: 28 ¹⁾, XXXVIII en XXXIX,

¹⁾ Zie S. 714 en 721 der Verhandeling. Waaron S. 696 van „die als unantastbar bleibenden Verse 27, 1—7” gewaagd is, die ten slotte tot XXVII: 1—4 beperkt worden, is mij niet duidelijk.

XL—XLII ¹⁾ uit, zoodat het boek Job nu in zijn oorspronkelijksten vorm tot H. III—XXXI, *minus* XXVII: 5—XXVIII: 28, beperkt wordt; — al het overige is achtereenvolgens op onderscheidene tijdstippen en door meer dan één omwerker bijgevoegd. Hierbij moet dan nog in acht worden genomen, dat H. XXIX en XXX, „an seiner jetzigen Stelle ein verlornen Posten” (S. 714), naar voren gebracht en tot Proloog gemaakt wordt. Uit hetgeen Studer S. 712 opmerkt blijkt, dat hij ook gaarne een nieuwen Epiloog zou hebben opgespoord, daar hij het „allerdings zu beklagen” acht, „dass wir ohne diesen historischen Rahmen ein blosses Fragment besässen, dem (Anfang und) Ende und damit die Möglichkeit eines richtigen Verständnisses seines Inhaltes fehlte.” Dit schijnt hem echter niet gelukt te zijn. — Van de nieuwste Commentatoren heeft alleen Dillmann ook de onechtheid van H. XL: 15—XL1: 26 (de schildering van krokodil en nijlpaard) erkend. Men weet dat Ewald reeds vroeger dit gedeelte aan den dichter van het origineel ontzegd had. Hitzig ziet in deze pericope wel eenig bezwaar, maar eindigt toch met de slotsom dat zij later, „vielleicht nach längerer Zwischenzeit,” door den dichter zelven toegevoegd is. Van de onechtheid van H. XXVII: 7—XXVIII: 8 wil hij nog minder weten; den twijfel aan de echtheid des Proloogs en Epiloogs noemt hij „nicht Kritik, sondern Krittelei.”

Ook de vraag naar den ouderdom des boeks is in den laatsten tijd besproken geworden. Terwijl de jongste uitleggers het eenparig voor ante-exilisch houden, zijn Prof. Hoekstra en Seinecke, in verband met hunne opvatting van des dichters bedoeling, van oordeel dat het eerst na de Babylonische ballingschap geschreven

¹⁾ S. 714 en 721.

kan zijn. Prof. Tiele (t. a. p. blz. 757) en Dr. Koster (t. a. p. blz. 115) hebben zich met mijne tijdsbepaling in de eerste uitgave (in 't begin der zesde eeuw, kort na Jojachins wegvoering) vereenigd. Het heeft mijne aandacht getrokken dat laatstgenoemde geleerde nog in 1876 dit gevoelen als het juiste erkende, zonder in eenige wederlegging te treden van de argumenten, waarmede Prof. Kuene reeds drie jaren vroeger, in het Theol. Tijdschrift van 1873 (blz. 538 verv.), zijne eigene in 1865 gegevene tijdsbepaling (Inl. III, 159) bestreden, en, ook in tegenspraak met mijne redeneeringen, den na-exilischen oorsprong van het gedicht verdedigd had ¹⁾. Ik erken echter gaarne dat Dr. Koster zich in zijne Verhandeling over de Angelologie des O. T. niet in deze quaestie behoefde te verdiepen. Slechts zij herinnerd dat Kuene op dit punt van meening veranderd en tot heden nog niet weerlegd is.

Men zal wel niet van mij verlangen, dat ik bij deze gelegenheid, in een kort Voorbericht, de beantwoording van deze drie belangrijke vragen beproef. Voorzoover daarbij de verklaring van plaatsen en hoofdstukken ter sprake komt, verlies ik ze in mijn Commentaar niet uit het oog. Zoo zal men b.v. mijn gevoelen over Seinecke's en Hoekstra's opvatting leeren kennen uit de exegese van den Proloog, aan welken deze geleerden zoovele argumenten voor hun stelling ontleend hebben. Evenzeer zal mijne meening aangaande den samenhang tusschen den Proloog en het gedicht en menige andere integriteitsquaestie bij de behandeling van de bestreden gedeelten in den Commentaar

---

¹⁾ Prof. Dr. H. Graetz, *Geschichte der Juden* II. 2, S. 32 ff., brengt het boek Job tot den tijd der ballingschap zelve.

kunnen blijken. Doch voordat ik mijn eindoordeel over de gestelde vragen vestig en uitspreek, wensch ik eerst den Commentaar te voltooien, ten einde, in overeenstemming met de gegeven verklaringen, wel doordachte en zekere resultaten van een nauwkeurig onderzoek in eene afzonderlijke Inleiding neder te leggen.

Ook met de aaneengeschakelde vertaling van het gedicht wacht ik, totdat de Commentaar is voltooid. Inmiddels zal men in dezen bij ieder vers de door mij voorgestelde vertolking van het Hebreeuwsch vinden. Heeren critici worden dringend uitgenoodigd mij met hunne op- en aanmerkingen dienaangaande, in het belang der zaak, te verplichten.

Bij genoegzame deelneming wensch de Uitgever de volgende afleveringen zoo spoedig mogelijk te doen verschijnen. Wat mij betreft, zal wel de verzekering onnoodig zijn, dat ik het een voorrecht zou achten, nogmaals in de gelegenheid gesteld te worden om de vruchten van een nauwgezette en thans vernieuwde studie over een der schoonste maar moeilijkste gedichten der oudheid aan de Nederlandsche godgeleerden aan te bieden.

Groningen,
Juli 1876.

J. C. MATTHES.

H E T B O E K J O B .

DE PROLOOG

(Grootendeels in proza).

HOOFDSTUK I: 1—II: 10.

Jobs vroomheid.

Thema: Job was vroom in voor- en tegenspoed: hij zondigde nooit. — Over den samenhang van dit thema met het gedicht zie beneden de Aant. op III: 1, en de Inleiding.

Vs. 1—5 Jobs vroomheid in den voorspoed.

Vs. 1. *Er was een man*, lett. *een man was*. Delitzsch merkt op dat de S. niet begint met וַיְהִי אִישׁ, gelijk b. v. de S. van 1 Sam. I: 1 aanvangt en in de boeken Genesis tot Koningen (ook Kronieken) in het algemeen gebruikelijk is, maar, in den trant van Esther II: 5, met אִישׁ הָיָה. Uit deze kleinigheid blijkt inderdaad dat de S. zich bewust was, niet een gedeelte van de algemeene Israëlietische geschiedenis te schrijven, maar een verhaal te doen dat geheel op zich zelf staat (vgl. 2 Sam. XII: 1. Esth. II: 5). Zulk een begin is in overeenstemming met het door F. C. Cook in *The Speaker's Commentary* IV, 1 opgemerkte feit: „from beginning to end there is a complete absence of reference or allusion to the events of Israelitish history.”

In het land Uz. Hebr. בְּאֶרֶץ עוּז, LXX ἐν χώρᾳ τῆ Ἀυσίτιδι, en in een naschrift aan het einde des books: ἐν μὲν γῆ κατοικῶν τῆ Ἀυσίτιδι ἐπὶ τοῖς ὄρεσις τῆς Ἰδουμαίας καὶ Ἀραβίας. Deze plaatsbepaling der LXX is juist. Ook elders, *Klaagl.* IV: 21,

is de samenhang tusschen het land Uz en Edom (Idumea) zeer nauw, zelfs worden de Edomieten d. t. p. gezegd in Uz te wonen, zelfs worden de Edomieten d. t. p. gezegd in Uz te wonen (בְּתֵּי אֶדוֹם יוֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ עוּז). Hieruit volgt echter niet dat *Edom* en *Uz* identisch zijn: de Edomieten kunnen zich in Jeremia's tijd of vroeger in het land Uz gevestigd hebben. Ware de lezing Jerem. XXV: 20 zeker, dan zou het reeds door die plaats vaststaan dat de beide landsnamen streng onderscheiden moeten worden; maar de woorden וַיָּאֵחַ כָּל־מַלְכֵי אֶרֶץ הָעוּז, die in de LXX ontbreken, zijn misschien eene glosse (zie Graf, Jeremia, S. 330, Kuenen, Inl. III, 112). Ook de geslachts-tafel Gen. XXXVI (vgl. vs. 28 met vs. 20) stelt den nauwen samenhang, maar niet de identiteit van Uz en Seïr in het licht. Gen. X: 23 en XXII: 21 (vgl. 1 Kron. I: 17) komt עוּז onder de בְּנֵי־אֲרָם voor, waaruit men, misschien niet ten onrechte, afleidt dat het land zich eenmaal verder noordelijk over de Arabische woestijn uitstreckte. Hitzig herinnert aan Jacut I, 837, waar van eene تَرْعَ عَوْز in zeker landschap van Haran gewaagd wordt. Intusschen wordt אֶרֶץ עוּז Job I: 1 in lateren, d. i. engeren zin genomen. Het lag blijkens I: 19 westwaarts van de woestijn, en niet ver van Theman (II: 11), waaruit, in verband met latere overleveringen en topographische berichten van Burckhardt en Seetzen, door Hitzig e. a. wordt afgeleid, dat het land Uz hier het vruchtbare (vgl. I: 3, 14; XXIX: 7; XLII: 12) heuvelland Tûlul is, hetwelk zich westelijk aan het gebergte Hauran aansluit, terwijl het overigens door de groote zandwoestijn el I ammad ingesloten wordt. Deze nadere plaatsbepaling is echter zoo weinig zeker, dat Nöldeke (Die alttest. Literatur, S. 190) het landschap niet in noordoostelijke, maar veeleer in zuidoostelijke richting wil zoeken. Alles wel overwogen, komt men met N. tot de slotsom: „der Schauplatz dieser Geschichte, das Land Uz, ist nicht genau zu bestimmen;“ de overlevering aangaande het Jobsklooster in de Nukra, waaraan Wetzstein en Delitzsch zooveel waarde hechten, is van veel te jongen datum om gewicht in de schaal te leggen (Nöldeke, Dillmann). Slechts dit is zeker: Uz ligt buiten Palestina en ten oosten daarvan (hetzij dan ten n.o. of ten z.o.). Dit resultaat moet

vooral vastgehouden worden tegenover Seinecke en Hoekstra (Theol. Tijdschrift V, 46 v.). Zij kunnen niet gelooven dat met den naam Uz een „heidensch” land bedoeld is, daar Job „God volgens de Mozaïsche wet vereert en spreekt van Jehova en zijne woorden, die hij nooit verloochend heeft” Daarom houden zij Uz voor een poëtisch synoniem van Juda of Judea, en beroepen zich ten gunste van deze meening op Klaagl. IV: 21; doch Seinecke's verklaring van die plaats is allerongelukkigst, gelijk Kuenen (Theol. Tijdschrift VII, 512) duidelijk aangewezen heeft (vgl. boven blz. 9 v.). Leveren de in den Proloog geschetste „Israëlietische toestanden” in het vreemde land bezwaar op, dan mag dat in geen geval worden uit den weg geruimd door willekeurige exegese. Dat de S. werkelijk een buitenlandsch Uz bedoelt en geen ander, blijkt uit de gansche schets en kleine bijzonderheden in den Proloog; uit de evenzeer buiten Palestina gelegen woonplaatsen van Jobs vrienden (II: 11); en uit de omstandigheid dat Job tot de בני-קדם gerekend wordt I: 3; zie de Aant. op die plaats. Het dubbele feit, waarvoor wij hier terstond in den aanvang en telkens in het vervolg geplaatst worden, is onloochenbaar. Het moet worden toegegeven, dat niet slechts in de Inleiding, maar in het geheele gedicht, de maatschappelijke toestand van het Israëlietische volk in den tijd des dichters zelve doorschemert. Doch tevens is het zonneklaar dat de inkleeding aan den voortijd en aan het nomadische buitenland ontleend is (vgl. Hooykaas, De Wijsheid der Hebreëen, bl. 199 v.). Waarom het boek zoo is ingericht, wordt thans niet onderzocht. Alleen zij opgemerkt dat het feit geenszins vreemd, maar veeleer in overeenstemming is met hetgeen wij van een Israëlietischen wijze uit den lateren tijd verwachten zouden. De gansche oudheid was in dit opzicht weinig objectief, ook het Grieksche heldendicht niet, vgl. Faesi, Einleitung zur Odyssea S. 15; evenmin het Middeleeuwsche, vgl. Franz Pfeiffer, Einl. zum Kudrun, S. XII. — *Genaamd Job*, lett. *Job zijn naam*, אִיּוֹב שְׁמוֹ. De Ned. schrijfwijze en uitspraak van den naam zijn blijkbaar foutief, en meer gepast voor dien van Issaschars zoon יוֹב (Gen. XLVI: 13): zij moesten zijn *Ijob*. Behalve in ons boek komt de naam ook Ezech. XIV: 14 van denzelfden persoon, maar overigens komt

hij als Hebr. persoonsnaam niet voor. De beteekenis van den eigennaam is en blijft twijfelachtig, en het is zeer de vraag of de dichter daaraan eenigen bijzonderen zin gehecht heeft. Oorspronkelijk zal hij, evenals alle eigennamen, wel iets aangeduid hebben. Doch wat? Sommigen leiden אַיִב van den stam אִיב, anderen leiden hem van אִיב af¹⁾. Onder de eerstgenoemden zijn er die het woord actief, maar ook die het passief nemen. Merx (S. XXXV) onderstelt het eerste, en vert. *de aanvaller (vijand)*; Schlottmann, Hirzel, Seinecke het tweede, en vert. *de aangevochtene (vijandig behandelde)*. Delitzsch beweert dat alleen de actieve opvatting in aanmerking kan komen, daar de vorm קָטִיב nooit een passieve beteekenis heeft. Ten onrechte, hij kan beide hebben: יַפְיֵר (Job XL: 2) heeft den zin van יִפְיֵר, *bedillende, bediller*; daarentegen יִלְיֵר (Exod. I: 22) dien van יִלְיֵר, *verwekte, gebaarde, geborene*. De keus tusschen deze beide opvattingen zou dus moeilijk zijn, als de afleiding van אִיב moest worden aangenomen. Maar voor haar pleit alleen dat het woord dan van een bekende Hebr. radix komt, doch ze heeft tegen zich: 1° dat dan de naam אִיב een symbolische beteekenis krijgt, terwijl overigens de gewone eigennamen in het boek Job zulk eene beteekenis niet hebben (zie Kuenen Inl. III, 121); 2° dat die symbolische beteekenis te onbepaald is, daar niet te kennen gegeven wordt, wien Job vijandig is, of door wien hij vijandig behandeld wordt, hetgeen strijdig is met de Hebr. gewoonte, volgens welke *El* of *Baal* enz. in zulke gevallen wordt toegevoegd; 3° dat de inkleeding aan den vreemde ontleend is, hetgeen doet vermoeden dat ook de eigennamen der בְּנֵי-קָרָם een buitenlandsch karakter zullen dragen. Bovendien worde opgemerkt, dat de symbolische opvatting tot de onderstelling leidt dat de dichter zelf den naam zijns helds heeft verzonnen²⁾, iets wat om de door Kuenen t. a. p. bijgebrachte redenen ondenkbaar

¹⁾ Eigenlijk zijn אִיב en אִיב identisch; de bet. is *wenden*, vgl. Ewald, S. 19, maar wij beschouwen hier de stammen zooals ze zich later gesplitst hebben.

²⁾ Hitzig, die zelf de afleiding van אִיב verwierpt, meent toch dat de S. van het boek haar huldigt, „den Frommen vorfuhrend, als welcher angefeindet werde”. (S. XIII). Dit blijkt echter uit niets.

mag heeten. — Zij die אִיב van אִיב afleiden, zijn evenmin geheel eenstemmig. De in het Hebr. ongebruikelijke stam bet. in overeenstemming met het Arabische أَبَّ of أَوَّب, *omwenden, keeren, terugkeeren*. Volgens die afleiding derhalve is אִיב *de zich wendende of keerende*. Maar ook deze opvatting splitst zich in tweeën: sommigen (als Hitzig) geven aan de eigenlijke, anderen (Ewald, Delitzsch) geven aan de overdrachtelijke beteekenis van *keeren* de voorkeur. Volgens laatstgenoemden bet. *Ijob* „der nach arger Verzweiflung in sich gehende und eben dadurch sich wieder zu Gott wendende” (Ewald). Hiervoor beroept men zich op het Syr. ܐܘܒ. Arab. تاب (het Chald. ܐܘܒ = Hebr. שׁוּב) *zich bekeeren*, en op den Koran, die Sure 38,44 met zinspelning op Jobs eigen naam zegt: فَعَمَّ الْعِبْدُ
 أَنْتَ أَوَّابٌ. Intusschen moet worden opgemerkt, dat ditzelfde „*hij ging in zich*,” elders (Sure 38, 16 en 29), ook aangaande David en Salomo getuigd wordt, en dat de Koran te jong is om tot verklaring van *oude* Arabische namen te dienen. Boven-dien geldt ook tegen deze opvatting dat de naam dan, in strijd met de gewoonte van het boek, eene symbolische beteekenis heeft, en dat hij zeer onbepaald is, daar men er *God* moet bijdenken om eenen zin te verkrijgen, hetgeen in het Arabisch en Hebreeuwsch zeer bevreemden zou (zie boven blz. 12). Misschien beveelt zich dus, wanneer men den *oorspronkelijken* zin van den naam zoekt, de eigenlijke opvatting nog het meest aan. Dat deze grammatisch mogelijk is spreekt wel vanzelf, en blijkt desnoods uit אִיב (*buik* en *wijnzak*) dat van denzelfden stam is afgeleid. Waaraan die naam, *de keerende of terugkeerende, de ingaande of zich wendende* dan historisch ontleend zij, valt moeilijker te zeggen. In het boek *Job* is niets dat hem verklaart, en het is zeer wel mogelijk dat de naam zelfs in de Chokma-traditie, waaruit de dichter putte, geen bepaalde beteekenis meer had ¹⁾. Het attri-

¹⁾ Wat met de meeste eigennamen het geval is, kan ook hier gelden. De etymologie leert, dat אִיב, יִבֵּב, יִבֵּב, Juba (*Ιύβας*) waarschijnlijk *juoher* bet., zij verklaart ons *Hendrik, Reinhard* enz. Maar dat deze of gene persoon zoo heet is geheel toevallig,

buut, door dezen eigennaam uitgedrukt, was geschikt om personen, stammen en zelfs sterren aan te duiden. Aan een ster denkt Hitzig. „De Banu Awwâb waren,” volgens hem, „een Arabische stam;” „intusschen,” voegt hij er bij, „weten wij van een historischen Awwâb niets, maar Awwâb was de Arabische naam voor de morgenster, die zoo heet, omdat zij na het verdwijnen als avondster wederkeert. Deze oorspronkelijke beteekenis van Awwâb = *Morgenster* geraakte in vergetelheid, en de ster werd een man, die door rechtschapenheid uitmuntte, overeenkomstig de beeldspraak, Gen. XXIV: 17, en de vergelijking Dan. XII: 3^b.” Doch al is een dergelijk verband tusschen den man Ijob en de ster Awwâb mogelijk, het is ver van zeker, en de aanneming niet noodzakelijk ter verklaring van een eigenaam, die zeer wel aan menschelijke omstandigheden (verhuizing, terugkeer of iets dergelijks) ontleend kan zijn. De vereenzelving van *Ijob* en *Uz*, die Hitzig vervolgens aannemelijk tracht te maken, kan zelfs niet worden overwogen, zoolang het niet gebleken is dat ook *Uz* *Morgenster* beteekent. — *Deze man was onbevlekt en rechtschapen en godvreezend en afkeerig van kwaad.* אַפְּסֵי bet. oorspr. eenvoudig, argeloos, LXX ἀληθινός, vgl. het oudned. slecht; zie 2 Sam. XV: 11. 1 Kon. XXII: 34. In het boek Job is de beteekenis iets sterker: *onberispelijk, schuldeloos*, vgl. VIII: 20. IX: 20. אַפְּסֵי אַפְּסֵי herinnert aan hetgeen Herodotus van Deïoces zegt: ἰσὺς τε καὶ δίκαιος ἦν.

Vs. 2. Jobs eerste en voornaamste zegen is het bezit van vele kinderen: *hem werden zeven zonen en drie dochters geboren.* אַפְּסֵי אַפְּסֵי en אַפְּסֵי אַפְּסֵי zijn heilige en ronde getallen, en daarom hier en vs. 3 gekozen, vgl. 1 Kon. XVII: 21 en 2 Kon. IV: 35 en elders. De dochters hadden minder waarde dan de zonen, daarom zijn ze in de minderheid.

Vs. 3. Jobs tweede zegen is zijn rijkdom. Hij bezit, gelijk de oude herdersvorsten en patriarchen (vgl. XVII: 16 en boven blz. 3), vele kudden: *zijn vermogen bestond uit zeven dui-*

---

of heeft althans met de afleiding niets uit te staan. Vgl. Olshausen, Lehrbuch der Hebräischen Sprache I, S. 610.

zend stuks klein vee en drie duizend kameelen, vijfhonderd jok runderen en vijfhonderd ezellen, en een menigte dienstbaren. — מִקְנֵהוּ, LXX τὰ κτήνη αὐτοῦ, overal

van het bezit in vee gebezigd, vgl. Lat. *opes*, Arab. مَال, Syr.

כֶּסֶף (Ges.). צֶאֱן, klein vee, is collectivum voor schapen en geiten, vgl. Gen. XXX, 32. — Uit de vermelding der vele מְלִים blijkt weder dat Job als aartsvaderlijk herdersvorst buiten Kanaän of Judea geteekend wordt. De uitdrukkingen herinneren aan de in het boek Genesis gebezigde, vgl. Gen. XXVI: 10 v., waar ook עֲבָדָה, het Arab. عِبَادَة voorkomt, LXX ὑπηρέσια.

En die man was grooter dan alle oosterlingen. De בְּנֵי-קָדָם lett. zonen van het oosten, wonen buiten Palestina, e. w. oostelijk tot aan den Euphraat (vgl. Gen. XXIX: 1), in Arabia deserta (vgl. Jes. XI: 14 en elders) en zuidelijk tot in Arabia Petraea en Felix (vgl. Gen. X: 30). De naam Saracenen, dien de Arabieren zich nog heden zelve geven, bet. niets anders dan oosterlingen (شرق van شرق يونس, zonsopgang). Is derhalve Job een בְּד-קָדָם, dan is hij *eo ipso* oosterling, niet-Israëliet. Dat hij *ben-kedem* was, volgt wel niet noodzakelijk uit de formule: *hij was grooter dan alle oosterlingen*, daar ook van Salomo (1 Kon. V: 10) gezegd wordt, dat *hij wijzer was dan alle oosterlingen*, zonder dat Salomo daarom ophoudt Israëliet te zijn. Het is echter om al de andere trekken van het hier geteekende beeld des in Uz woonachtigen herdersvorsten, wiens vrienden zich in Theman en elders buiten Judaea ophouden, vrij zeker dat de S. hem tot de בְּנֵי-קָדָם rekent, en hem vergelijkt met zijne eigene stamgenooten.

Vs. 4. Ten gevolge van die welvaart leefden Jobs kinderen vroolijk en gaven elkander feestmalen: *en zijne zonen gingen en hielden (een) gastmaal in het huis van elk wiens dag het was.* In וְהִלְכוּ, וְעָשׂוּ en de volgende Perfecta (וְשָׂלוּ, וְקָרְאוּ) duidt, volgens Hirzel, Delitzsch en Hitzig, het praeteritum met ׀ relativum de herhaling der handeling aan anders Gesenius-Roediger, Gr. S. 253. Stellig bedoelde de

S. dat alles telkens geschiedde evenals met וְהַעֲלָה וְהִשְׁכִּים en וְהָעֹלָה.

Vs. 5. *En hielden (een) gastmaal in het huis van elk wiens dag het was.* וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ. Niet alle uitleggers hechten denzelfden zin aan deze woorden. Volgens Ewald, Schlottmann, Dillmann, Merx bet. עָשׂוּ מִשְׁתֶּה *een maaltijd bereiden of aanrichten.* Het valt niet te ontkennen dat dezen zich op Gen. XXI: 8 kunnen beroepen, waar de uitdrukking met die beteekenis voorkomt. Hitzig merkt echter terecht op, dat niet de gastheer maar de gasten zich hier opmaakten (הִלְכּוּ) om het maal te genieten in het huis van dengene, wiens beurt het was. Dit noopt ons om met Delitzsch, Hitzig, Cook, h. t. p. עָשׂוּ op te vatten gelijk het Deut. XVI: 10., Neh. VIII: 13 voorkomt in de uitdrukking עָשׂוּ חֵדָּן *feestvieren.* Schlottmann en Merx vert., om het bezwaar te ontwijken, de volgende woorden: בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ, *een iegelijk in zijn huis op zijn dag*; maar dan moest er staan: אִישׁ בְּבֵיתוֹ (בְּ) יוֹמוֹ. Met hen verklaren de meeste uitleggers, ook Dillmann, יוֹמוֹ bijwoordelijk: *op zijn dag*; maar terecht geeft Schlottmann aan de opvatting: *in domo ejus cujus dies erat*, de voorkeur, daar *op zijn dag* בְּיוֹמוֹ moest luiden ¹⁾ Gelijk elders en ook in het boek Job meermalen (III: 3, XXIV: 19, XXIV: 16), is hier אָשֶׁר weggelaten, vgl. Gesenius Gr. S. 249 f, en Veth, Spr. blz. 204. — Maar wat verstaat de dichter onder יוֹמוֹ, *zijn dag*? Hahn en Schlottmann denken aan *verjaarfeesten*; Ewald en Dillmann aan *jaarlijksche vreugdefeesten van zeven dagen.* Voor de eerstgenoemde opvatting zou het gebruik van יוֹמוֹ III: 1 kunnen pleiten; maar zij is toch onaannemelijk om vs. 5, dat geen zin heeft, als de feestdagen niet op elkander volgden, omdat Job dan na iederen maaltijd een zoenoffer voor zijne kinderen zou hebben moeten brengen. Tegen de andere verklaring geldt dit bezwaar niet; maar wel de omstandigheid dat de feesten dan

¹⁾ וְיָדָה מִן הַיָּד מִן הַיָּד מִן הַיָּד (Ges. § 118: 2, zie de Aant. op vs. 6), וְיָדָה zonder Art. en c. suff. is het stellig niet. De hier behandelde plaats is de eenige die Veth (Spr. blz. 186) er voor weet aan te voeren.

zeer zelden zouden gevierd zijn, terwijl het slot van vs. 5 doet vermoeden dat de broeders en zusters meermalen zulke feestcyclussen hadden. Dat ze alle weken, d. i. dus altijd, plaats hadden (Schlottmann, Hitzig), zegt de S. echter evenmin, en schijnt in strijd met het begin van vs. 5. Dergelijke gemeenschappelijke rondgaande maaltijden als hier geschetst worden, waren waarschijnlijk nomadisch en patriarchaal gebruik; ook in de Grieksche oudheid bestond de herinnering daaraan blijkens hetgeen Telemachus tot de vrijers van Penelope zegt, Od. I, 374 v. II, 139 v.:

..... ἄλλας δ' ἀλεγύνετε δαΐτας,
ὕμὰ κτήματ' ἔδοντες, ἀμειβόμενοι κατὰ οἴκουσ.

Ook de zusters waren bij de feesten tegenwoordig, want (*de broeders*) *zonden en noodigden hunne drie zusters om met hen te eten en te drinken*. Volgens Cook bewijst deze opmerking dat men zich bij die maaltijden vrij hield van uitspattingen; volgens Hitzig blijkt er uit dat de dochters nog ongehuwd waren. Dit laatste is stellig juist. $\eta\psi\psi$ staat evenals Gen. VII: 13, daar waar men $\psi\psi$ zou verwachten; het omgekeerde komt Gen. XXXVII: 24 voor, vgl. Gesenius Gr. § 97, S. 206, Veth, Spr. bl. 150.

Vs. 5. Jobs vroomheid in den voorspoed blijkt uit de nu medegedeelde bijzonderheid dat hij zijne kinderen ontzondigde, zoodra hun feestcyclus afgelopen was, voor het geval dat zij zich soms tegen God hadden bezondigd; zoo kleefde er geen smet op Job en de zijnen. — *Het geschiedde wanneer de dagen des feestmaals om waren*, $\eta\psi\psi$ bet. eig. *in een kring rondgegaan waren*, vgl. Jes. XXIX: 1, waar de Kal dezelfde betekenis heeft. Meestal echter wordt de Hifil gebruikt, ook intr. als hier; XIX: 6 transitief. Het begrip van een *ring en kring*, die in zich zelf wederkeert, ligt overal in de van dezen stam afgeleide vormen, ook in het Arab. قَف , *gordel, armband*. — (*Dat*) *Job zond*, t. w. om zijne kinderen, daar zij, voor wie geofferd werd, persoonlijk tegenwoordig moesten zijn (Dillmann), verg. Kuenen, De godsdienst van Israël II, 174. — *En hen heiligde*, $\eta\psi\psi$. Wie offerde, moest rein zijn, vgl. 1 Sam. XVI: 5.

Waarin de wijding bestond, wordt niet gezegd; maar zie 1 Sam. XX: 5. Ez. XXXVI: 25. Exod. XIX: 14. Gen. XXXV: 2 (vaste, wasschen, verwisseling van kleederen). — *En Job stond 's morgens vroeg op*, וַיָּשָׁכֵם בְּבֹקֶר, hij haastte zich, ten bewijze van den ijver waarmede hij de ontzondiging der zijnen ter hand nam. — *En bracht brandoffers (holocausta)*. „Het brandoffer (de עֹלָה) is de oudste en oorspronkelijke offerande, en werd dus aanvankelijk ook in die gevallen toegebracht, waarin later de eigenlijke zoenoffers werden gevorderd” (Kuenen, t. a. p., II, 117 v.). Merk bovendien op dat niet de priester hier offert, volgens het voorschrift Levit. I: 5, maar dat Job, de *pater familias*, zelf כֹּהֵן is, gelijk Noach (Gen. VIII: 20). Zoo zeer handhaaft de Schrijver hier de patriarchale inkleeding; zoo weinig kan hier sprake zijn van „die Verehrung Jehova's nach der Weise des mosaischen Gesetzes,” die Seinecke (a.a. O. S. 23) in den Proloog meent te vinden. Hoe onmozaïsch in engeren zin deze is, blijkt zijdelings uit de LXX, die geen vrede met het *holocaustum* had, en er daarom bijvoegde: καὶ μόσχον ἓνα περὶ ἁμαρτίας περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν. — Job bracht de offers naar het getal van hen allen, d. i. zeven (vgl. אוֹלֵי הָטָאוּ בְּנֵי). Het volgende, כֹּסֶפֶר בָּלֵם is Acc. adverbialis, vgl. Exod. XVI: 16; 2 Sam. XXI: 20. Gesenius § 118, 3. Ewald § 300, c. Juist LXX: κατὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. — Uit deze handelwijs blijkt Jobs vroomheid, maar nog meer uit het motief daarvan: *want Job zeide: misschien hebben mijne zonen gezondigd en God in hun hart vaarwel gezegd*. Geiger (Urschrift und Uebersetzungen, S. 267 f.) en Merx (Einl. S. XLVIII) hebben trachten te betoogen dat in וַיִּבְרָכוּ eene *correctio scribarum* is, waarvoor וַיִּקְלְלוּ of iets dergelijks moet in de plaats gesteld worden. Hetzelfde werkwoord van *vervloeking* wordt verder ook I: 11 en II: 5 door hen in plaats van den Ketibopgenomen. Tegen deze conjectuur kan niet worden ingebracht „de bijgeloovige eerbied, dien de Joden voor de letter der Schriften hadden.” Want het is door Popper en Geiger (in het aangehaalde boek) bewezen, dat de Sopherim in dit opzicht alles behalve angstvallig waren, en zich een aantal wijzigingen veroorloofden, die wij „schromelijk willekeurig” zouden

noemen (vgl. Kuenen, De godsdienst v. Isr., II, 221, 263, 272 v.). De mogelijkheid van opzettelijke wijziging moet dus worden toegegeven. In casu zou de kwetsende verbinding van den naam *God* met קלל of een ander werkwoord, dat *vloeken*, *smaden* beteekent, aanleiding gegeven hebben tot de omzetting van dat begrip in het tegendeel ervan (*benedictio pro maledictione*), — hetzelfde, dat 1 Kon. XXI: 10, 13 en Ps. X: 3 zou geschied zijn (op welke laatste plaats door een toeval het verworpene נאמן nog naast בריך zou zijn blijven staan). Hoeveel er ook in deze vernuftige gissing zij, dat stof tot nadenken geeft, kan ze toch, vooral op de aangehaalde pp. van het boek Job, niet worden aangenomen om de volgende redenen: 1°. Er zijn pp. in het O.T., waar de ergernis, die men volgens Geiger vreesde en wegnam, inderdaad gegeven wordt: Num. XXIII: 8; Jes. I: 4; Lev. XXIV: 15; Exod. XXII: 27. Als de bijeenvoeging van een werkw. van vervloeking en den Godsnaam zoo veel aanstoot gaf, dat men tekstverandering noodig achtte, is het vreemd dat Num. XXIII: 8 אל קבא en זעם יהודה zijn blijven staan. Men zal er misschien op wijzen dat de Godsnamen d. t. p. onderwerp zijn; maar dit doet hierbij eigenlijk weinig af. Jes. I: 4 moest, als Geiger's hypothese juist is, ook veranderd zijn; want קדוש ישראל was een heilige Godsnaam, en stellig niet minder in aanzien dan אל en אלהים, waarmede בריך (d. i. dan קלל) op de pp. van het boek Job verbonden is. Levit. XXIV: 15b lezen wij: כִּי-קַלֵּל אֱלֹהֵיוּ. Blijkens vs. 15a is uitsluitend van den God van Israel sprake: de LXX lazen אלהים. Wat er ook gestaan hebbe, de uitdrukking was kwetsend, en zou, als men correctiones gemaakt had gelijk Geiger ze aanneemt, zijn weggeruimd. Exod. XXII: 27 lieten de Sopherim לא תקלל אלהים staan. Hoeveel ergernis de uitdrukking *later* gaf, bewijst het θεός der LXX en de rabbijnsche verklaring van den Godsnaam door *rechters* (Geiger, S. 272 f.). Doch dat ze te allen tijde is blijven staan, pleit niet voor de hypothese der euphemistische verbeteringsmethode. 2°. Op een paar der door G. en M. veranderde plaatsen staat בריך zoo, dat het volgens Geiger's eigen woorden geene correctie van קלל of

נאץ kan zijn. Met deze twee pp. (Job I: 11 en 1 Kon. XXI: 13) valt ook de bewijskracht van andere parallelen. Geiger schrijft namelijk S. 269: „Wo das נאץ von dem Gottesnamen durch ein anderes Wort getrennt ist, wie Ps. X: 13, oder wo Gott nicht gradezu genannt, sondern durch ein Suffix ausgedrückt ist¹⁾, fand man keinen Anstoss, und der Ausdruck blieb ohne Aenderungsversuch”. Nu staat Job I: 11 יְבָרְכֶךָ: dit onderstelt יְקַלְלֶךָ (Merx Comm. pag. 7) of יִנְאַצֶּךָ. Maar had dit er gestaan, het zou niet veranderd zijn, omdat „de Godsnaam door een suffixum was uitgedrukt”. Moet Job I: 11 בָּרַךְ volgens Geiger S. 269 behouden blijven, dan mag het ook in de parallele uitdrukking II: 9 niet veranderd worden, en wordt het zeer waarschijnlijk dat het ook I: 5 oorspronkelijk is. 1 Kon. XXI: 13 staat בָּרַךְ נְבוֹזַת אֱלֹהִים וּמִלֶּךָ. Ook hier derhalve valt niet aan נאץ of קלל te denken, daar volgens G. „de Godsnaam van het vloekwoord door een ander woord gescheiden is”. En blijft hier בָּרַךְ staan, dan mag ook vs. 10 בִּרְכַת אֱלֹהִים וּמִלֶּךָ niet veranderd worden, daar de uitdrukkingen geheel parallel zijn. 3°. De correctie was Job I: 5, II: 9 (en elders) onnoodig, daar de hier voorkomende Godsnaam niet het Tetragrammaton of zijn tweelettergrepige helft was, maar אֱלֹהִים, welken naam men evenmin als אֱל een bijgeloovigen eerbied toedroeg. Geiger schrijft S. 279: „Nur Satzverbindungen, welche einen die Erhabenheit Gottes verletzenden Sinn ausdrücken, konnten bei ihnen [d. h. *El, Elohim*] zu Umdeutungen oder auch Aenderungen Veranlassung geben”. Daar op de aangehaalde pp. niets gezegd wordt, wat met de verhevenheid van God in strijd te achten is, zoo is daar, wederom volgens Geiger's eigen regel, de hypothese der correctio scribarum onaannemelijk. 4°. De zonde der vervloeking van God, die Job I: 11, II: 9 en elders (b.v. 1 Kon. XXI: 10, 13) zou kunnen bedoeld zijn, past Job I: 5 niet. Waarom zouden Jobs kinderen God gevloekt hebben? Er bestond geen de minste aanleiding toe. Bovendien werd deze zonde zoo afschuwelijk geacht dat ze tot de overtredingen gerekend

¹⁾ Vgl. b. v. Numi. XIV: 23.

werd, waarvoor het hier ontstoken brandoffer geene verzoening had kunnen brengen (Levit. XXIV: 15 v. vgl. Kuenen, De godsdienst v. I. II, 185 v.). 5°. Volgens VI: 14 was het gevaar waaraan een lijder als Job bloot stond, het עֲזָב , d. i. het verlaten of vergeten van God. Van dit werkwoord is בָּרַךְ een goed synoniem op de pp. van den Proloog, waar het voorkomt. Geiger en Merx beweren dat בָּרַךְ hier (en elders) geen zin opleveren kan, daar het slechts *zegenen* bet., en de verklaring *κατ' ἀντίφρασιν* ($\text{בָּרַךְ} = \text{קָלַל}$) *per euphemiam* te stout en gezocht is. Maar men behoeft tot deze verklaring zijne toevlucht niet te nemen, evenmin als tot die van Gesenius (Thes. p. 241), volgens wien בָּרַךְ tot de vocabula media behoort, die zoowel *in bonam* als *in malam partem* genomen kunnen worden. Het beroep van Ges. op het Arab. ابتكر doet niets af, daar iedere semietische taal haar eigen nuances in de beteekenis der werkwoorden heeft; nog minder dat op بيل , dat niet eens stamverwant is. De juiste verklaring van בָּרַךְ op zulke pp. is reeds door Schultens (Comm. I, p. 12) gegeven: „*Benedicere* usurpatur pro *valedicere* alicui; hinc porro gradus factus est ad usum hunc secundarium, quo *valere* jubemus *ea*, quae *rejecimus*, *seponimus*, *amandamus*, *parum curamus*, notione vel intensa vel remissa pro variis circumstantiis.” Inderdaad komt het ww. meermalen in den zin van *groeten* voor (Gen. XLVII: 7, 10; 2 Sam. VI: 20; 1 Kon. VIII: 66¹). Daar het שָׁלוֹם לְךָ uit den aard der zaak het meest bij afscheid gezegd werd, kreeg בָּרַךְ vooral den zin van *vaarwel zeggen*. Dat de werkwoorden *groeten* en *vaarwel zeggen* licht de beteekenis krijgen van *laten varen*, *niet meer naar iets omzien*, ja zelfs van *vergeten*, *verwerpen*, bewijst het Nederlandsche spraakgebruik (zie Van Dale's Woordenboek op *groeten* en *vaarwel zeggen*), en evenzeer het Grieksche χαίρειν en het Latijnsche *valere* (zie de Lexica in vocc.).

Zoo deed Job altijd. Het Imperfectum יַעֲזֹב duidt de her-

¹) Zonderling is de opmerking van Merx, (S. XLVIII) over Gen. XLVII: 10: „Jacob kann den Pharao nicht verabschieden und entlassen . . . da er ihm gegenüber nichts als ein armer Fremdling is.” Hij kan hem toch wel goeden dag zeggen.

haling, d. i. de gewoonte der handeling aan, daar die altijd opnieuw begint en onvoltooid blijft, vgl. Gesenius-Roediger, Gr. S. 260, W. Martin, Inquiries I, 11 v. (ad *b*). De bet. van כָּל־הַיָּמִים, *altijd, te allen tijde*, staat vast door een aantal pp., b.v. Gen. XLIII: 9, Deut. IV: 10, V: 26, zie de Lexica en Schultens, ad h. l., die echter zelf, in strijd hiermee, *quotannis* (*jaarlijks*) vert. De bedoeling des Schrijvers is dat Job steeds die offers bracht, zoo dikwijls de feesten gevierd waren.

I: 6—12. Jobs vroomheid door den Satan betwijfeld.

Daar het in het licht stellen van Jobs onberispelijke godsvrucht hoofdzak in den Proloog is, wordt nu aangewezen dat dezelfde man, die God in den voorspoed gevreesd had, Hem ook in den tegenspoed diende. Om de houding van den vromen dienaar Gods onder zijn lijden te doen uitkomen, zal de Schrijver allereerst de rampen schetsen, die hem treffen. Hierbij rijst de vraag: wie beschikt die rampen? En het antwoord is, gelijk van een Israëliet te verwachten was: *Jahveh, Elohim* (I: 21, II: 10). Deze wordt hiertoe echter genoopt door den Satan, die in den hemelraad Jobs duurzame vroomheid in twijfel trekt en verlof verkrijgt om haar op harde proeven te stellen.

Vs. 6. *Het geschiedde in dien tijd*, יְיָ־וַיְהִי־הַיּוֹם. Merx en Cook (in de Aant.) vertalen יְיָ־וַיְהִי als Nominatief: *en het was de dag waarop de zonen Gods kwamen*. H. t. p. zou die constructie zeer goed voegen, omdat de vergaderingen als op zekere dagen geregeld gehouden gedacht kunnen worden, maar vs. 13 is ze onmogelijk; bovendien komt de uitdrukking overal elders voor als adverbiale Accusatief. Dezen onbepaald op te vatten als: *op zekeren dag, aliquo die* (Schultens, Hitzig, Delitzsch) verbieden het lidwoord en het spraakgebruik. Terecht derhalve Ewald, Schlottmann, Dillmann: *des Tages, dén Tag*, d. i. *damals*. Zie Ges. Roed. S. 229, en vgl. 1 Sam. I: 4, XIV: 1. 2 Kon. IV: 8, 11, 18. (Ten onrechte meent Delitzsch dat op laatstgenoemde plaats „an eine Zurückweisung nicht zu denken ist”: de tijd, die bedoeld wordt, is die van het נָדוּל of *opwassen* van den knaap.) — *Dat de zonen Gods kwamen*. De בְּנֵי הָאֱלֹהִים komen ook Gen. VI: 2 v. onder denzelfden naam, Ps. XXIX: 1 en XXXIX: 7 als בְּנֵי אֱלֹהִים voor. Het zijn de מְלַאכִים

of עֲבָרִים van IV : 18 , de קְרָשִׁים van V : 1 en XV : 15 , de *verhevenen* , onder welke God vrede maakt (XXV : 2 , vgl. XXI : 22) , vroegere goden , nog als sterren waarneembaar (XXXVIII : 7 , vgl. Richt. V : 20) . Zie hierover nader de monographie van Dr. Kusters „Het ontstaan en de ontwikkeling der angelologie onder Israël” , Theol. Tijdschrift , X , 34—69 , 113—141. — *Om zich voor Jahveh te stellen*. Voor is een vrije vertaling van עַל , dat lett. *over* bet. , volgens de oostersche gewoonte , die eischte dat de meerdere zat , terwijl de mindere stond , vgl. Gen. XVIII : 8 , 1 Kon. XXII : 19 , Jes. VI : 2 , Zach. VI : 5 . Zij komen en gaan (Zach. VI : 5) om Gods wil uit te voeren (Ps. CIII : 20) , b.v. om den menschen hun plicht voor te houden (XXXIII : 23) , en geven hem , als zij zich voor zijn troon plaatsen , rekenschap van de vervulling hunner taak (vgl. vs. 7) . — *Ook de Satan kwam in hun midden*. Hij is blijkbaar geen vreemdeling in dezen kring , maar een der Godszonen , die Jahveh verantwoording komt doen van zijne verrichtingen , vgl. Kusters , t. a. p. , blz. 118 v. שָׂטָן bet. niet περιόδεύτης , daar שָׂטָן en שָׂטָן niet samenhangen ; dit blijkt èn uit het verschil der aanvangletters èn uit de uiteenloopende beteekenissen . Ook in het Arabisch is شاط med. waw *zich snel heen en weer bewegen* (zie Schultens , Comm. I , 16) , terwijl شطن *adversari* bet. (Schultens , I , 14) . Onze Schrijver brengt de beide woorden met elkander in verband ; dat hij echter de eigenlijke beteekenis van שָׂטָן wel kende , bewijst de *vijandige* houding , die de Satan vs. 10 v. tegenover Job aanneemt . In overeenstemming toch met den stam bet. het substantief *adversarius* , *tegenstander* . Ieder mensch , die een ander belemmerend in den weg treedt of moeilijkheden bereidt , wordt in de oudste Hebr. boeken zijn שָׂטָן genoemd (zie 1 Sam. XXIX : 4 . 2 Sam. XIX : 23 . 1 Kon. V : 18 . XI : 14 , 23 , 25) . Hier , in het boek Job , wordt dit begrip van *vijand* , *tegenstander* , op een der בְּנֵי הָאֱלֹהִים toegepast , hetgeen ons niet behoeft te verwonderen ; het karakter dezer godenzonen over het algemeen en in het boek Job in 't bijzonder in aanmerking genomen (vgl. Kusters t. a. p. blz. 63 v. , 116 v.) . Eigenlijk , officieel *aanklager* is de Satan van den Proloog niet , ofschoon het niet

valt te ontkennen, dat hij „Jehovah tegen Job ophitst” (Hoekstra, Theol. Tijds. V, 47). „Hij valt hem echter niet uit eigen beweging aan, maar twijfelt aan zijne onbaatzuchtigheid, omdat Jahveh haar geprezen had” (Kuenen, ib. VII, 514). Zooals de voorstelling hier is, bevreedt het ons niet dat in eene niet opzettelijk daarvoor gehouden hemelsche vergadering o. a. ook de aandacht gewijd wordt aan Job, daar de בְּנֵי-אֱלֹהִים, die met het doorkruisen van het aardrijk belast is, geacht kan worden ook dezen knecht Gods te hebben in oogenschouw genomen. Wel verre dat uit het optreden van Satan in den hemelraad, zooals dat hier geschetst wordt, met Hoekstra t. a. p. een bewijs voor de collectief-nationale bedoeling des Schrijvers geput kan worden, schijnt hierin veeleer de individueele opvatting van den godsdienst door te schemeren, gelijk die van oudsher door de godsdienstige wijzen en later door de Sophërim voorgestaan werd (vgl. Kuenen, De godsdienst v. I., I, 389, II, 242). Zach. III: 1 is de Satan werkelijk *aanklager*. Hij staat daar op de plaats, die ook bij den aardschen rechter de beschuldiger inneemt, t. w. aan zijne rechterhand, עִמָּךָ עַל-יְמִינֵי, vgl. Ps. CIX: 6. Juist wordt hij als zoodanig Apoc. XII: 10 ó *κατήγωρ*, en, voor zoover zijne beschuldigingen laster zijn, gewoonlijk ó *διάβολος* genoemd. „Vorst der duisternis” is hij bij Zacharia nog niet, maar hij is op weg het te worden. — Als *verleider* komt hij eerst later (1 Kron. XXI: 1) voor, en weldra staan hem nu andere geesten ter zijde (Tob. III: 8. VI: 15 v.; Henoch VI, de Talmud, zie Kuenen t. a. p., II, 258). Dat daar dualisme tusschen hem en Jahveh heerscht, wellicht ten gevolge van Perzischen invloed, is reeds dikwijls en juist opgemerkt. Maar in den Proloog van het boek Job en bij Zacharia is nog geen trek aan Anro-mainyus ontleend (vgl. Kusters, t. a. p. blz. 134). Niet alleen is zijne functie hier eene andere dan die van den Perzischen Ahriman maar hij is ook te zeer in den dienst van Jahveh werkzaam om zijn Hebreeuwsche *alter ego* te zijn ¹⁾. — *Vanwaar komt gij?* vgl. Richt. XIX: 17. מֵאַיְתָּי

¹⁾ Vgl. Tiele, De Godsdienst van Zarathustra, blz. 281 v.: „De Satan [in het boek Job] gelijkt in niets op Anrô-manyus. Deze dienstknecht van den Allerhoogste heeft al zeer weinig van den boozen demon, het hoofd eener geheele schepping van

is onbepaalder dan אִי-מָה, ook al volgt er geen bepalend naamwoord, vgl. Gen. XVI: 8. 1 Sam. XXX: 13. 2 Sam. I, 3. תְּבוּאָה is hier *Praesens*. Anders Gen. I. c.: *van waar zijt gij gekomen?* בָּאֵת. Vgl. Ges.-Roed. S. 258. Zeer onjuist merkt bij deze vraag Coccejus op: *notatur Satanas velut Deo nescio h. e. non adprobante res suas agere*; en Delitzsch: „es liegt in der Frage dass sein Handeln ein selbstisches, eigenmächtiges, von Gott losgerissenes ist.“ Het tegendeel is waar: Satan is aan Jahveh onderworpen en handelt op zijn last. Immers het שׂוֹט וְהִתְהַלֵּךְ, *het doorkruisen en doorwandelen van de aarde*, met het doel om het doen en laten der menschen gade te slaan (Targum), de vs. 7b vermelde inspectiereis (Hitzig), was zonder twijfel op Jahveh's last geschied, evenals de Zach. I: 10, 11. VI: 7. 2 Kron. XVI: 9 beschrevene. שׂוֹט, ofschoon etymologisch niet met שָׂטָן-samenhangende, bevat toch stellig een zinspeling op den naam (Hitzig). — Dat op בָּאֵרֶץ geen nadruk ligt, en de bedoeling *niet* is, dat de Satan ditmaal geen andere hemellichamen bezocht heeft (Ewald, Dillmann), behoeft wel geen betoog.

Vs. 8. *En Jahveh zeide tot den Satan: „hebt gij acht gegeven op mijn knecht Job“?* הֲשִׂיחָה לְבָבְךָ, lett. *hebt gij uw hart gesteld (op), uwe aandacht gewijd (aan)*. שִׂים לֵב עַל heeft volgens Schultens eene vijandige beteekenis: *An posuisti cor tuum adversus Jobum?* Desgelijks Cook: „the question implies that Satan's special work is to detect any flaws or unsoundness in human character.“ Maar שִׂים לֵב עַל kan in strekking niet verschillen van שִׂים לֵב אֶל II: 3, dat geheel parallel is, en verklaard wordt door de vergelijking van Exod. IX: 21; elders, Deut. XXXII: 46, Ezech. XL: 4, volgt לְ. Al deze praeposities bedoelen ongeveer hetzelfde: *versus*, niet *adversus*. — Bij עֲבָרֶיךָ vergelijkt Hitzig Jes. XLI: 8. XLII: 1 vv., „wo das

---

onreine geesten, die de onderwereld bewoont, en van daar uit met de goede godheid, die in den hemel troont, onophoudelijk krijg voert.“ Zelfs den Satan-verleider van 1 Kron. XXI acht T. niet aan het Parsisme ontleend, maar eene parallele „wijziging, die we in het israëlitische godsbegrip waarnemen,“ blz. 111 vgl. 198.

Wort in Jahve's Munde collectivisch steht." Doch evenzeer heeten individuen עֲבָרֵי יְהוָה, zooals Abraham, Josua, David, Eljakim, Zerubbabel: „saepe dicitur de piis hominibus" (Gesenius). — *Want zijns gelijke is niet op aarde, een man, onberispelijk en rechtschapen, godvreezend en afkeerig van kwaad*, vgl. vs. 1 v. כִּי geeft niet de reden aan waarom Job Gods knecht heet, maar waarom God zoo bijzonder naar hem vraagt (Hirzel, Dillmann, Hitzig).

Vs. 9 v. De door Jahveh geprezen vroomheid van Job is volgens den Satan zelfzuchtig. *De Satan antwoordde Jahveh, en zeide: „vrees Job God om niet?"* וַיִּירָא is hier het werkwoord, lett. *heeft hij (tot heden) gevreesd?* הַנָּמִים is δωρεάν (LXX), *gratis*, vgl. Gen. XXIX: 15. 2 Sam. XXIV: 24. Elders, II: 9. IX: 17 is het *zonder reden*. Deze begrippen vloeien ineen. — Het bewijs dat Job God niet tevergeefs dient, blijkt uit het loon, dat hij er van trekt: *hebt Gij niet hem en zijn huis en al het zijne rondom omheind?* Zonder beeldspraak 1 Kon. V: 18. Het beeld is ontleend aan het omheinen van een veld of tuin tot bescherming tegen de dieren. שִׁיךְ is verwant aan סִכְךָ, III: 23, vgl. de aant. op die plaats en op X: 11. Hoe die heiningen ingericht waren, blijkt uit het Arab. شاك med. vaw, *spinosus fuit, spinis horruit*; II, *spinis circummunivit*. — וַיַּעֲרַבְתֵּם נִפְכֵיבֵיב versterkt בָּעַר nog, als wil de Satan zeggen: zonder een open plekje te laten, door hetwelk iets schadelijks binnendringen kan (Dillmann). De bijvoeging van אָתָּה (*pro אַתָּה*, vgl. Ps. VI: 4) is emphatisch: *gij zelf*. — *Het werk zijner handen hebt gij gezegend*. Exod. XXIII: 16 ziet בְּעֵשֶׂה op den landbouw; misschien wordt ook hier dit bedrijf bedoeld, vgl. vs. 14. — *En zijn vermogen heeft zich vermeerderd in het land*. בְּמִקְיָהוּ zijn *Jobs kudden*, vgl. vs. 3. פָּרַץ, lett. *doorbreken* (Micha II: 13) wordt meermalen van uitbreiding in getal gebezigd, vgl. Gen. XXVIII: 14. XXX: 43.

Vs. 11. Van welk allooi die vroomheid is, zal blijken, zoodra Jahveh Job beproeft. *Maar strek uwe hand uit, en tast*

al het zijne aan: voorzeker zal hij u in uw aangezicht vaarwel zeggen. וְאֵלֶּם, zeer sterk adversatief, *verum enimvero*, komt vooral in het boek Job (XII: 3, 4, XVII: 10, XXXIII: 1), en overigens nog slechts een paar keer in den Pentateuch voor. נָגַע, oorspr. *aanraken* (zonder meer), transitief, Gen. III: 3. Levit. V: 3, intransitief 1 Kon. VI: 27. Hos. IV: 2, heeft elders, evenals h. t. p., den zin van aanraken ter vernietiging, Gen. XXVI: 11, 29. Jos. IX: 19; van een verdervend aanraken door God wordt het ook Ps. XXIII: 14. Jes. LIII: 4 gebezigd. De praep. אֶל volgt meermalen, ook אֶל, vgl. II: 5 en elders. — אִם-לֹא is de bekende (elliptische) verzekeringsformule, bij den eed zeer gebruikelijk, vgl. Ges.-Roed. S. 306. Ew. § 356. Juist LXX: ἢ μὴν. — עַל-פְּנֵיהֶּם, d. i. „non tantum palam, sed etiam in os quasi, contemptionem quoque affert” (S c h u l t e n s); „openly, shamelessly, insolently” (C o o k) het is het Fr. *à la barbe*, vgl. Jes. LXV: 3. Deut. VII: 10. Het tegenovergestelde lag in בְּלִבְבְּכֶם *in hun hant*, vs. 5. — Over יִבְרַכְּךָ zie de Aant. op I: 5.

Vs. 12. De twijfel van den Satan aan de onbaatzuchtigheid en echtheid van Jobs vroomheid doet Jahveh besluiten hem door lijden op de proef te stellen. *Jahveh zeide tot den Satan: zie, al het zijne is in uwe hand; strek slechts tot hem zelve uwe hand niet uit.* Blijkbaar is er terugslag van יָד in dit, op יָד שְׁלַח in het voorafgaande vers. Uit deze vereenzelving van Jahveh's en van Satans handelen blijkt dat hier geen „verlof” (C o o k) wordt gegeven tot de beproeving, maar dat de Satan, als Mal'ach Jahveh, Gods werk op aarde, voor zijn deel, verricht, vgl. Ps. CIII: 20 v. Jahveh werkt niet meer, als volgens de voorstelling van vroegere dagen, onmiddellijk, hetzij goed, hetzij kwaad; maar de „steeds rijzende hoogheid van Jahveh, wiens licht zich verhief over alle hemelscharen (XXV: 3), moest een zekeren schroom doen ontstaan, om zich Hem te denken als steeds in aanraking komende met de wereld der eindigheid” (K o s t e r s, t. a. p. blz. 114). De bewering van Dillmann (S. 11) en Cook, dat de beproeving „van Gods liefde uitgaat, die Job tot een nog hooger trap van vroomheid wil verheffen”, vindt in den Proloog geen steun en is met den

gedachtengang des Schrijvers in strijd. — *En de Satan ging uit Jahveh's tegenwoordigheid weg*, vgl. Jes. XXXVII: 36. Ezech. XXX: 9.

Vs. 13—22. Jobs vroomheid in zijn eersten tegenspoed. De Satan voert Gods last uit: hij verderft al het zijne, כָּל אֲשֶׁר לִי. Vier rampen treffen Job achtereenvolgens op één dag. Hij verliest: 1. zijne runderen en ezellinnen; 2. zijne kudden (klein vee); 3. zijne kameelen (en bij 1, 2, 3 zijne knechten); 4. zijne kinderen. De klimax blijkt daaruit dat de zwaarste slag het laatst treft. Er is ook symmetrie in de groepeerings: 1 en 3 worden door menschen (Sabeërs en Chaldeërs), 2 en 4 door natuurkrachten (hemelvuur en storm) veroorzaakt. Om te doen uitkomen dat slag op slag met zekere gelijkvormigheid en met hetzelfde doel treft, gebruikt de Schrijver telkens dezelfde formules (Dillmann).

Vs. 13—15. De eerste ramp. Het tijdstip waarop alles plaats heeft is een feestdag, de eerste van een feestcyclus, vgl. I: 4. Het ongeluk komt zoo in tegenstelling met de hoogste vreugde, en terwijl de kinderen bijeen zijn (met het oog op vs. 19).

Vs. 13. *Het gebeurde te dien tijde, als zijne zonen en dochters aten en dronken in het huis huns oudsten broeders.* Bij וַיְהִי הַיּוֹם, vgl. de aant. op vs. 6.

Vs. 14. *Dat een bode tot Job kwam en zeide: de runderen ploegden en de ezellinnen weidden naast hen.* הַבָּקָר הָיוּ חֹשְׂרוֹת, lett. *de runderen waren ploegende*, descriptief (Veth, Spr. 172, Ges.-Roed. S. 272), vgl. Eng. *the oxen were plowing* (Cook). Na het collectivum volgt het deelwoord van het gezegde in het meerv., gelijk dikwijls; het is fem. gen., ofschoon geen *koeien* bedoeld zijn (vgl. וַיִּדְרֹב in fine) evenals Gen. XXXI: 10, Jer. L: 6 bij צֹאן; anders 1 Kron. XXVII: 29 bij בָּקָר. *Aan hunne zijde*, עַל-יְדֵיהֶם, vgl. Num. XXXIV: 3. Richt. XI: 26. Onjuist Schultens: *more solito*; de Rabbijnen en Böttcher: *op hunne plaatsen*. יָדֵי is eigenlijk Dualis, zoodat ook *de beide zijden (aan weerskanten)* gemeend kunnen zijn.

Vs. 15. *Daar deden de Sabeërs een inval en roofden ze weg, en de knechten sloegen zij naar de scherpte*

des zwaards, en slechts ik ben alleen ontkomen om het u te berichten. **צָבָר**, eig. landsnaam, als volksnaam toch met het werkw. in fem., vgl. 1 Sam. XVII: 21, Jes. VII: 2, XXI: 2. Ges.-Roed. S. 223, in 't Ned.: „heel Neerland zendt haar bee ten hemel” (Tollens). — *De Sabeërs* woonden in Arabia felix, waar zij deels (in het zuiden) van den handel (Job VI: 19. Strabo XVI, 4, 19), deels (in het noorden) van rooverij leefden, vgl. Strabo XVI, 4, 21: *πρώτοι ὄυπὲρ τῆς Συρίας, Ναβαταῖοι καὶ Σαβαῖοι τὴν εὐδαίμονα Ἀραβίαν νέμονται καὶ πολλάκις κατέτρεχον αὐτῆς, πρὶν ἢ Ῥωμαίων γενέσθαι*). Dezen zijn de h. t. p. bedoelde Sabeërs, op wie de beschrijving volkomen past. Zonder eenigen grond maakt Seinecke (Der Grundged. S. 35) hen tot *Edomieten*. Dat de Sabeërs zich ver, tot aan den Euphraat verbreed hebben (Hitzig, Dillmann), is mogelijk; in ieder geval was blijkens de geslachtstafels (Gen. X: 7, 28. XXV: 3) de bevolking nog al gemengd. — **הַנְּעָרִים** zijn hier en vs. 16, 17, *de knechten*, maar vs. 19 *de kinderen*. Evenals 't Gr. *παῖς*, Lat. *puer*, *jongen*, *knaap*, Fr. *garçon*, duidde **נָעַר** zoowel *den dienstbare* als *het kind* aan. — **לְכִי-חָרַב** niet i. q. **בְּכִי-חָרַב** *met de scherpte des zwaards*, *acie gladii*, gelijk de meesten vertalen, maar: *naar de s. d. z.*, d. i. zooveel het zwaard houwen kan, zonder mededoogen (Ewald Dillmann). — **וַיֵּצֵא מִלְטָה**, zie over den uitgang **הַ**. 1re pers. Imp. Olshausen, Gr. I, S. 458. Ges.-Roed. S. 108.

Vs. 16. De tweede ramp. *Terwijl deze nog sprak, kwam er een ander, die zeide: „vuur van God is uit den hemel gevallen, het heeft brand gesticht onder de kudde, en de knechten en hen verteerd”, enz.* **וְהָיָה** *deze — die*, vgl. XXI: 23, 25. 1 Kon. XXII: 20; anders Richt VII: 4 **וְהָיָה**. — Voor **מְדַבֵּר**, het Part. pro verbo finito, zie Ges.-Roed. S. 272. — *Vuur van God*, **אֵשׁ אֱלֹהִים**, is waarschijnlijk de bliksem (Hirzel, Hitzig), die zoo verderfelijk is voor de kudden, vgl. Ps. LXXVIII: 48; zie ook 1 Kon. XVIII: 38. 2 Kon. I: 12. Delitzsch denkt aan een vuur- en zwavel-

1) Tiele, De Egypt. en Mesop. Godsdiensten blz. 401, maakt alleen melding van de beschaafde Sabeërs.

regen, Schlottmann aan den Samûm. Dit laatste is in strijd met נִפְלָה מִן הַשָּׁמַיִם, *viel uit den hemel*. Zeer verwerpelijk is vooral de meening van Seinecke (Der Grundged. S. 36), volgens wien hier het vuur der Chaldeërs bedoeld is, die Jerusalem in brand staken. Want behalve dat dit vuur niet „uit den hemel viel”, diende het ook volgens Jes. XLII: 25 tot bestraffing van schuldigen, — terwijl Job en de zijnen niets misdreven. De eenige overeenkomst tusschen Jes. l.l. en deze plaats is het ww. בָּעַר בָּ, dat honderdmaal voorkomt.

Vs. 17. De derde ramp. *Terwijl deze nog sprak, kwam er een ander, die zeide: „de Chaldeërs vormden drie legerbenden, overvielen de kameelen en roofden ze weg, en de knechten sloegen zij”* enz., vgl. vs. 15. *De Chaldeërs*, lett. Chaldeërs, כְּשָׂרִים. Het ontbreken des artikels maakt het gevoelen van Seinecke (Der Evangelist S. VIII) onwaarschijnlijk, volgens wien hier het volk der Chaldeërs bedoeld wordt, dat met Nebucadnezar uit Babel naar Judea kwam (הַכְּשָׂרִים, vgl. Jerem. XXXII, 28. XXXVII: 13). Dat met de drie רֵאשִׁים of legerbenden de drie legers van dezen vorst bedoeld zouden zijn (Seinecke l.l.) is onmogelijk, omdat 1° door Nebucadnezar drie expedities op onderscheiden tijdstippen gedaan zijn, terwijl deze legerbenden *tegelijk* aanvallen; 2° Neb. niet drie maar vier legers gezonden heeft (zie K u e n e n, Theol. Tijds. VII, 513); 3° het verdeelen van de soldaten in drie benden geen tactiek van Nebucadnezar bij de belegering van Jerusalem, maar een oude krijgslust bij aanvallen in het open veld of van kleine plaatsen was, die b.v. in het Richterentijdvak door Gideon, Abimelech, Saul, volgens eene nog zeer eenvoudige methode aangewend werd (K u e n e n, ald.). Zeer juist derhalve Cook: „the whole description here applies to an incursion of freebooters, rather than to the systematic invasions of a great empire.” Dat Chaldeërs inderdaad in de oudheid zulke strooptochten deden, tot in den tijd van Xenophon toe, blijkt uit Xen. Cyr. III, 1, 34. An. IV, 3, 5. V, 5, 17. Het is waar dat de hier genoemde nomaden op de grenzen van Armenië wonen, maar niets verhindert ons aan te nemen dat velen hunner zuidwaarts zijn getrokken, evenals dat

van de meer beschaafde Chaldeërs bewezen is, zie Ewald, *Gesch. d. v. I. III, 3, S. 780.* Egypt. Zeitschrift 1870, S. 151, vgl. Gen. XXII: 22. — פֶּשַׁט bet. eig. *uittrekken* (van kleederen) of *afstroopen* (van de huid), verder *uitplunderen*, en ten slotte *aanvallen*, *overvallen*, met בָּ, אֵל, עַל of den Accusatief geconstrueerd.

Vs. 18, 19. Vierde en zwaarste ramp. *Terwijl deze nog sprak, kwam er een ander.* Terecht lezen Dillmann, Hitzig, Merx, niet עַר, gelijk de Masor. tekst heeft, maar עַר זֶה מִדְּבַר. Voor de schrijfwijz pro עַר, zie II: 3, 9. Gen. VIII: 22 (waar ook vs. 21 עַר voorafgaat), Micha I: 15 enz. עַר zou op zich zelf wel mogelijk zijn, vgl. 1 Sam. XIV: 19. Neh. VII: 3. Op de eerste plaats staat echter het verbum finitum na עַר, wat een groot verschil maakt, en op de tweede volgt na עַר c. part. het imperfectum terstond. H. t. p. zou door עַר de eerste volzin (עַר זֶה מִדְּבַר) ondergeschikt aan den volgenden worden, waardoor de tegenstelling tusschen זֶה-זֶה wegvallen zou, en eigenlijk זֶה וַיָּבֵא als hoofdzin zou moeten volgen (Hitzig). Bovenal pleit voor עַר de gelijkvormigheid, die de schrijver in al deze vss. en spreekwijzen betracht. Had hij h. t. p. opzettelijk willen wijzigen om te doen gevoelen dat hier het zwaarste verlies volgt (Schlottmann), dan zou ook in het slot van dit vs. de formule van vs. 15, 16, 17 eene verandering ondergaan hebben. VIII: 21 zal ook wel עַר gelezen moeten worden. Zie de aant. op die plaats. — *Een hevige wind kwam van den kant der woestijn.* רוּחַ is eerst fem. (גִּדְלָה בְּאֵהָ), dan masc. generis (וַיִּגַע), niet toevallig, maar opzettelijk, vgl. 1 Kon. XIX: 11; als natuurkracht is hij vr. (Ges.-Roed., S. 223), als werkzame persoon manl. — מִיַּעֲבֵר הַמְדְּבָר is volgens Schlottmann, Dillmann e. a. *van over d. i. van het land aan gene zijde der woestijn*; volgens Schultens *ex ulteriore deserto*; beter Hitzig, Cook: *van de zijde, from aside*, vgl. LXX ἐκ τῆς ἐρήμου. עֵבֶר bet. *overgang* — *plaats des overgangs* — *oever*, vgl. Arab. عِبْر, *ora, ripa* — *latus*, vgl. 1 Sam. XIV: 4, 40. Exod. XXXII: 15.

V.d. מַעֲבָר = *a latere*, vgl. Jes. XVIII: 1 en Diestel ad h.l. *De wind van den kant der woestijn* is derhalve i. q. de *woestijnwind*, רוּחַ מִדְבָּר Jer. XIII: 24; en de *oostenwind*, רוּחַ קְדִימִים, Jer. XVIII: 17; want dat de „grootte” of Arabische woestijn bedoeld wordt, blijkt uit het bijgevoegde lidwoord. De gegeven verklaring van מַעֲבָר sluit tevens de opvatting van Seinecke (Grundged. S. 37) uit, die hier weer aan de Chaldeërs denkt: „er kommt vom Osten der Wüste, denn dort wohnten die Chaldäer.” Bovendien komen de בַּשְׂרִיבִים vs. 17 uit de richting van Armenië, d. i. uit het Noorden. De woestijnwind wordt alleen gekozen, omdat hij de vernielende wind bij uitnemendheid was, die ontzettende schade aanrichtte, vgl. Hos. XIII: 15. — *Hij greep de vier hoeken van het huis aan, zoodat het boven de jongelieden instortte en zij stierven.* De S. denkt dus aan een cycloon of wervelwind. Zie over הַנְּעָרִים de aant. op vs. 15. Ook de dochters worden bedoeld, want het mv. omvat beide geslachten, evenals Ruth II: 21. Vgl. Olshausen, Gr. I, S. 213.

Vs. 20—22. Jobs houding na de eerste reeks zijner beproevingen.

Vs. 20. Zijn rouw. *Toen stond Job op*, וַיָּקָם volgens Hitzig in tegenstelling met zijne gewoonte om „als oud en rijk man” te zitten; volgens Delitzsch, Dillmann en Cook blijkt uit dat opstaan zijn gemoedsbeweging. Deze opvatting wordt aanbevolen door 2 Sam. XIII: 31 en vooral door Jona III: 6, en schijnt daarom aannemelijker dan die van Schultens, die meent dat קָיָם, evenals het Arab. قَام, in dergelijke gevallen slechts het aanvangen, vooral het heftig en haastig aanvangen, van eene handeling aanduidt. — *Hij scheurde zijn kleed*, den כְּעִיל, het lange opperkleed, dat de rijken en aanzienlijken boven de כְּתָנִית droegen; *en schoor zijn hoofd*, LXX, ἐκείρατο τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς. Hij nam dus m. a. w. den rouw aan, zooals dat gebruikelijk was (Deut. XIV: 1 wordt echter het kaal scheren verboden.) נָח bet. altijd *scheren*, *afsnijden*, nooit *uitrukken*, gelijk sommige Rabbijnen en Coccejus meenen, „quod nimis subitum esset Jobi πάθος”. De S. wil zeggen dat Job rouwde, en hierbij kwam het scheermes te pas, vgl. Num. XXI: 5. Vervolgens *viel hij ter aarde*

en boog zich neder. Schultens, Schlottmann, Hitzig, vert. אָנָּחַ וְיִתְחַנֵּן en aanb^{ad} of bad. Maar 't is misschien beter met Delitzsch en Merx den oorspr. zin van het woord te behouden, daar het ook tot den rouw behoorde, dat men zich op den grond uitstreckte, zie 2 Sam. XII: 16, XIII: 31, vgl. 2 Sam. I: 2.

Vs. 21. Job peilt zijne ellende, maar houdt vast aan Jahveh. *Hij zeide: „naakt ben ik uit den schoot mijner moeder voortgekomen, en naakt zal ik daarheen terugkeeren.”* Evenals vs. 21b en vs. 22 bezigt hier de S. den metrischen vorm. אָנָּחַ wordt in het eerste gedeelte van dezen zin meer eigenlijk (= zonder kleederen), in het tweede gedeelte oneigenlijk (= arm, als bedelaar) gebezigd. — אָנָּחַי pro אָנָּחַיִךְ is een onnauwkeurige schrijfwijz, vgl. Olsh. Gr. I. S. 69. Zie meer voorbeelden van een weggefallen א bij Böttcher, Gr. I, S. 252. II, S. 418. — אָנָּחַשׁ baarde reeds Schultens groote moeite; volgens Delitzsch „kann es zu der Nikodemusfrage Joh. 3: 4 veranlassen: μη δύναται ἄνθρωπος εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς δεύτερον εἰσελθεῖν;” ook de Prediker (V: 14) schijnt het bezwaar gevoeld te hebben, toen hij bij het overnemen dezer woorden אָנָּחַשׁ weglief. De dichter beging inderdaad een dichterlijke onnauwkeurigheid, door niet slechts אָנָּחַ, maar ook אָנָּחַיִךְ, eerst in eigenlijken en daarna in meer oneigenlijken zin te nemen. Doch de fout is zeer verklaarbaar en wordt ook elders, Ps. CXXXIX: 14—16, door een dichter gemaakt. Men behoeft hierbij zijn toevlucht niet te nemen tot de onderstelling van J. D. Michaelis, Knapp e. a., dat אָנָּחַיִךְ reeds in de eerste verschelt den schoot der aarde bet.; eene onderstelling, die door III: 10—12 duidelijk weersproken wordt. Evenmin mag אָנָּחַ, dat blijkens III: 11, X: 18, XXXI: 15, XXXVIII: 8, in het boek Job, evenals elders, altijd baarmoeder bet., h. t. p. met Hahn en Hupfeld door „den toestand van het niet-zijn” verklaard worden. Met Böttcher en Delitzsch aan te nemen dat de lijder bij אָנָּחַשׁ naar den grond wees, verbiedt de overweging dat we hier geen acte uit een opgevoerd drama voor

ons hebben. אָפְּרֵי slaat stellig op אֲמִי בְּטֵן terug, maar de dichter bezigt in het 2e verslid de uitdrukking in den meer algemeenen zin van μήτηρ πάντων (vgl. Sir. XL: 1) gelijk XXXVIII: 8, vgl. XXIV: 20. Ook anderen deden dit, b.v. Deutero-Jesaja, Jes. XLVI: 3, in dichterlijke beeldspraak. Dat men, om den zin van Jobs woord te begrijpen, Job collectief als 't lijdende Israël zou moeten nemen (Hoekstra t. a. p. 45), kan niet toegestemd worden, daar het ook zonder dat zeer wel gaat. — *Jahveh heeft gegeven en Jahveh heeft genomen, de naam van Jahveh zij geloofd.* Met deze uitspraak geeft Job zijn berusting te kennen, en logenstrafte hij Satan volkomen. Het gebruik van den naam יְהוָה door den niet-Israëliet is eene onjuistheid, volgens Dillmann daaruit verklaarbaar dat „der Dichter an einem ausserisraelitischen Mann eine Höhe der Gesinnung gezeichnet hat, welche jedem Israeliten als ein zu erringendes Ideal vorschweben soll.” Let men echter op XII: 8 en XXXVIII: 8, waar hetzelfde bij uitzondering ook geschiedt, dan ligt het vermoeden meer voor de hand, dat de dichter zijn held alleen dan de specifiek Isr. godsnamen laat bezigen, wanneer hij hem uitdrukkingen of spreekwijzen op de lippen legt, die in zijn eigen tijd vaste formules waren, als יְהוָה אֱלֹהֵינוּ en יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, beide zeer bekend. Uit Ps. CXIII: 2 schijnt te volgen dat ook de h. t. p. gebruikte woorden geijkt waren. Met de parallele uitspraak II: 10 was dit waarschijnlijk niet het geval; vandaar אֱלֹהֵינוּ d. t. p.

Vs. 22. Het oordeel des dichters over Job in zijn eersten tegenspoed. *In dit alles zondigde Job niet en schreef hij niets onbehoorlijks aan God toe.* בְּכָל-זִמָּה wordt door LXX juist omschreven: ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ. — De tweede verschelt is eenigszins duister, en evenmin als in den tijd van Schultens heerscht daaromtrent thans eenstemmigheid bij de uitleggers. Wel schijnt de lezing zuiver, maar noch de zin van תְּפִלָּה, noch die van הַנֶּחֱמָה h. t. p. is zoo duidelijk dat er geen twijfel overig blijft. Volgens Ewald en Hahn is de bedoeling: *hij gaf God geen aanstoot of ergernis.* Maar תְּפִלָּה bet. noch XXIV: 12, noch Jer. XXIII: 13 (de eenige pp., waar het woord nog voorkomt) *aanstoot*; en kan dit ook wel niet

beteekenen, daar het verwante adj. תָּפַל (VI: 6) *iets walgelijks* aanduidt, vgl. Arab. تفل = *minime fragranti odore fuit*, spec. *propter neglectum aromatum*. Terecht derhalve hebben de meeste uitleggers ook h. t. p. aan תָּפַל den zin van: *zouteloosheid*, d. i. trop. *ongerijmdheid*, *onbehoorlijkheid*, gehecht. Wat is echter: *onbehoorlijkheid aan God geven*? Volgens Vulg. (*neque stultum quid contra Deum locutus est*), Schultens, Rosenmüller, Rödiger, Cook is נתן hier *spreken*, (*edere futilitatem*, Schult.); maar in de uitdrukking נתן קוֹל of בְּקוֹל, vgl. נתן תָּהוּ Ps. LXXXI: 3, evenals Gen. XLIX: 21 in הִנְתִּין אֶמְרֵי-שָׁפָר heeft het werkw. die bet. alleen door de bijgevoegde substantieven (lett. *stem geven*, *woorden geven*). Hecht men dus met de meeste uitleggers aan het werkw. den gewonen zin van *geven*, dan kan men daarmede bedoelen: *iets schenken*, en evenzeer: *iets toekennen*. De Peschitto en Olshausen staan het eerste voor: *hij gaf God geene ongerijmdheid*, d. i. *smaad*, m. a. w. *hij smaadde God niet*. Voor deze opvatting zou men zich kunnen beroepen op: נתן תּוֹדָה לַיהוָה, *hij bracht (God) dank* (b.v. Jos. VII: 19), op נתן רַחֲמִים לַיהוָה *hij betoonde (iemand) barmhartigheid*, *gunst* (Deut. XIII: 18), en op נתן מוֹט לְצַדִּיק *hij gaf wankeling aan den rechtvaardige* (Ps. LV: 23). Doch ook voor de andere opvatting: *hij kende God geene ongerijmdheid*, *hij schreef hem niets onbehoorlijks toe* (Hirzel, Delitzsch, Schlottmann, Hitzig, Merx), laat zich het gebruik van נתן in enkele verbindingen aanvoeren, als in: נתן כְּבוֹד לַיהוָה (Jer. XIII: 16), en נתן עֵץ לַיהוָה (Ps. LXVIII: 35). De bedoeling is dan: „Job legde God geene verkeerdheid ten laste, hij beschuldigde hem niet van eenige onrechtvaardigheid in zijne beschikkingen”. Daar beide opvattingen grammatisch juist en volgens het spraakgebruik mogelijk zijn, is de keus moeilijk, te meer omdat de eene zoowel als de andere een goeden zin oplevert. De vergelijking van IV: 18 intusschen doet de schaal ten voordeele der laatstgenoemde overslaan. Met שִׁים תְּהִלָּה בְּיְהוָה moet daar iets dergelijks bedoeld zijn als hier met נתן תְּפִלָּה לַיהוָה; want de werkwoorden שִׁים en נתן zijn in zulke gevallen synoniem, en de voorzetsels

ב en ל worden bij beide werkwoorden afwisselend gebruikt (zie de lexica). Daar nu t. a. p. de zin blijkens het parallele verslid is: *verkeerdheid toekennen aan iemand*, zoo ligt het voor de hand aan de synonieme uitdrukking h. t. p. een dergelijken zin te hechten. Het pleit althans niet tegen deze verklaring, dat reeds Jarchi haar voorstond: להטיל תפלה ועול אל הקיבה, *God zinloosheid en onrecht voorwerpen*. Dillmann, ofschoon hij hare grammatische juistheid erkent, kan er zich niet mee vereenigen, omdat „God ongerijmdheid toeschrijven gelijk staat met godslastering; en dat Job die niet begaan had behoefde de dichter na vs. 21 niet te zeggen.” Hiertegen geldt echter: 1° נתן תפלה staat volstrekt niet gelijk met קלל, maar zegt vrij wat minder; 2° als deze verzekering na vs. 21 onnoodig was, dan evenzeer die vs. 22a; 3° de dichter had zijn reden om goed te doen uitkomen dat Job vooralsnog onberispelijk was in zijn spreken over het godsbestuur, in tegenstelling met hetgeen hij later (XXXVIII: 2, XL: 2, XLII: 3) aangaande hem getuigen zou, vgl. Kuenen, Inl. III, 129, Aant. 8 *initio*. Dillmann's eigen verklaring: „er reichte Gott nicht eine Geschmackslosigkeit, d. h. nichts Geschmacksloses dar, was Gott als ungeniessbar, d. h. unannehmbar, missfällig hätte zurückweisen müssen”, is eigenlijk niets anders dan eene slechte, gekunstelde, redactie van Olshausen's opvatting (zie boven blz. 35), die D. zelf had veroordeeld.

II: 1—6 Jobs vroomheid andermaal door den Satan betwifeld.

Vs. 1—3a zijn nagenoeg gelijkkluidend met I: 6—8. Slechts wordt vs. 1 להִתְצַב עַל-יְהוָה, *om zich voor Jahveh te stellen*, t. a. v. Satan herhaald, volgens Schlottmann, „omdat hij ditmaal met een bepaald doel verschijnt”, — welke opmerking echter door vs. 2 v. wederlegd wordt. Veeleer is de herhaling mat, en misschien later additament e margine. Verder wordt vs. 2 מֵאֵין תְּבֵא van I: 7 veranderd in אֵי מֵהָ תְּבֵא; zie daarover boven blz. 24 v. Ten slotte wordt הַשְׁמֵתָ לְבָךְ עַל-עַבְדִּי van I: 8, hier vs. 3 הַשְׁמֵתָ לְבָךְ אֶל-עַבְדִּי, zonder verschil in beteekenis; zie boven blz. 25.

Vs. 3b begint de verandering in de tweespraak tusschen Jahveh en den Satan, n. a. v. de veranderde omstandigheden. *Nog*

houdt hij aan zijne vroomheid vast; terwijl gij mij tegen hem opgezet hebt om hem zonder grond te verderven. De ׀ van וְתִסְתִּי אֵינִי is *vau consec. impf.*, maar niet met Delitzsch en Dillmann explicatief te nemen: *en dus*; dit zou alleen geoorloofd zijn, als הִנָּב bij dit verbum fin. stond; het behoort echter bij לְבַלְעָהּ. Zoo adversatief als Schultens (*quamquam*) en Cook (*although*) den zin opvatten, is hij wel niet, maar beperkend (Hitzig), hetgeen het best door *terwijl* wordt aangeduid. Uit וְתִסְתִּי אֵינִי volgt niet dat de Satan hier als verleider wordt beschouwd; want vooreerst is de bet. van הִסִּיתָ בִּי meer: *opzetten tegen iemand*, dan: *tot het kwade aanzetten* (vgl. 1 Sam. XXVI: 19. 2 Sam. XXIV: 1) en bovendien vervult hij de rol van verleider slechts t. a. van de menschen, niet t. a. van God. — Over הִנָּב, *zonder grond*, zie de aant. op I: 9. Zeer onjuist teekent Dillmann hierbij aan: „Gott geht, indem er so spricht, auf die Anschauungsweise des Widersachers ein. Von Gottes Standpunkt war die Heimsuchung nicht umsonst [lees: ohne Grund, gelijk hij vertaald had], sondern diente wirklich zur Steigerung der Tugend und Frömmigkeit, wie zur Beschämung der Feinde”. Jahveh plaatst zich, blijkens den eenvoudigen zin der woorden, op zijn eigen standpunt; hij ziet geen grond voor de op Satans aanraden opgelegde rampen. En zoo weinig ligt het „Prüfungs- und Bewährungsleiden” (Dillmann, S. XIV) althans hier in de bedoeling des dichters, dat het er door D. opzettelijk ingelegd moet worden.

Vs. 4. De opmerking van Jahveh wordt door den Satan, in den trant van I: 9, beantwoord met de bewering, dat desniettemin Jobs godsdienst slechts loondienst is. Job dient Jahveh, ondanks het verlies van zijne kinderen en have; maar hij heeft immers het leven, dat grootste van alle goederen, nog. Jahveh taste slechts zijn lichaam en gezondheid aan en stelle hem den onvermijdelijken dood voor oogen, — dan zal het uitkomen, dat zijn vroomheid baatzuchtig en voorbijgaand is. — *De Satan antwoordde Jahveh en zeide: huid om huid, en al wat de mensch heeft, geeft hij voor zijn leven. Maar strek uwe hand uit en tast zijn gebeente en zijn*

vleesch aan, voorzeker zal hij u in uw aangezicht vaarwel zeggen. Van עֵר בְּעֵר עֵר bestaan hoofdzakelijk drie verklaringen, van welke de oudste en bekendste hier het laatst wordt genoemd, nadat de twee andere besproken zijn. I. Hitzig vert. *waar om waar*, daar hij meent, dat עֵר met عور samenhangt, hetwelk in II en IV *uitleenen*, in V en X *ontleenen* bet. Volgens hem is het i. q. عارة, *res mutuata*, en ons *waar* misschien hetzelfde woord. Tegen deze opvatting pleit de vaste beteekenis van עֵר = *huid* in het O. T., en in het boek Job in 't bijzonder, zie XVIII: 13, XIX: 20, 26. Niet dan in de uiterste noodzakelijkheid derhalve mag men van dit spraakgebruik afgaan; en ten onrechte meent H. dat zich die hier voordoet, zie beneden. II. Merx vert. vrij: „*het hemd zit nader dan de rok*, lett. *een vel zit om een (ander) vel heen*, het eerste is Job afgetrokken (goederen en kinderen), het tweede moet nog getroffen worden, nlk. zijne gezondheid” (Einkl. XX). Tegen deze opvatting pleit 1° het onbepaalde of algemeene der Hebr. naamwoorden, terwijl, als Merx gelijk had, het lidwoord אוֹרֵר nauwelijks zoude kunnen gemist worden; 2° het werkw. יָהָן, dat stellig gezegde en onderwerp ook van deze woorden bevat, zelfs al mocht de uitdrukking oorspr. spreekwoordelijk zijn, en dat door de verklaring van Merx niet tot zijn recht komt; 3° voornamelijk de praep. בְּעֵר, die volgens Merx (S. XIX) „niemals *anstatt, für* bedeutet”, en die toch בְּעֵר נִפְשָׁו hier deze beteekenis hebben kan en moet. Immers ook Merx zelf (zonderling genoeg!) vertaalt het vervolg: „*und der Mensch gibt alles was er hat für 's Leben*”. III. De meeste uitleggers, onder de nieuwsten ook Ewald, Hirzel en Dillmann, vertalen *huid om huid*, d. i. *gelijk om gelijk*. Deze verklaring is juist: men geeft in den handel en in het verkeer juist zoo veel voor de dingen als ze waard zijn, en deze gelijkheid in waarde wordt puntig door de herhaling van hetzelfde woord aangeduid. Dit laatste wordt tegen Hitzig opgemerkt, die vrij naïef vraagt: „*warum aber Haut für Haut, und nicht vielmehr für etwas Anderes?*” Natuurlijk krijgt men wat anders, als men ruilt; maar dat andere moet evenveel waard en

in zoover gelijk zijn. Gelijk wordt hier korthedshalve *idem*, vgl. ons: *leer om leer*, het Duitsche: *Wurst wider Wurst*. Is de zin van עַיִר duidelijk, die van בְּעַיִר kan evenmin twijfelachtig zijn. Het voorz. bet. oorspr. en meestal *rondom*, *om* (vgl. b.v. I: 10 en blz. 26). Maar evenals het Nederl. *om* (zie Ned. Wb. II, 140, 136), neemt het ook wel de bet. van *voor* aan, hetzij in den zin van *ten behoeve van* (vgl. VI: 22. XLII: 8, 10), hetzij in dien van *in de plaats van* (vgl. Jes. XXX: 14), wat het ook h. t. p. is; het wordt dan vrij wel synoniem met תַּרְחַם (vgl. Exod. XXI: 23 v.). — *Huid* moet bij deze verklaring in den algemeenen zin van *dierenhuid*, *leder*, hetzij in natura (vgl. Gen. III: 21), hetzij bewerkt (vgl. Lev. IV: 11) genomen worden. Hierbij aan Jobs huid of leven te denken (Dillmann e. a.) strijdt zoowel met den eenvoudigen zin der woorden als met het algemeene אִישׁ, *een mensch*, *iemand*, in de parallele verschelt. Job wordt niet genoemd, al wordt aan hem gedacht. Dit pleit tevens tegen de zonderlinge verklaring van Olshausen: „so lange du seine Haut d. i. Person nicht antastest, wird er auch deine Haut [sic, van Jahveh!] d. i. dich persönlich nicht angreifen”; en die van Ephraem Syrus, Hieronymus (ep. 92, p. 751), Rosenmüller en Hupfeld: „men geeft gaarne de huid, d. i. het leven zijner kudden, knechten en kinderen prijs, om de eigen huid, d. i. het eigen leven, te behouden”. De bewering van Schlottmann, dat de zin is: *een lid voor een lid*, wordt weerlegd door de plaats, waarop hij zich beroept, XVIII: 13, uit welke blijkt dat de ledematen bij den dichter niet עַיִר, maar בְּרַי עַיִר heeten. Hetzelfde bezwaar drukt de verklaring van den Targum, Aben Esra, Jarchi en Delitzsch: „men geeft huid om huid te behouden, men houdt b.v. de hand voor de oogen, den arm voor het hoofd om ze te beschermen”; ook bij deze opvatting wordt עַיִר als lichaamsdeel genomen, wat ongeoorloofd is. — In het volgende is יֵ niet met Delitzsch, Hitzig e. a. „steigerend” adversatief (*aber*), maar met Dillmann copulatief te nemen, daar nu *huid om huid* wordt toegelicht. De zin dier toelichting is overigens duidelijk en daarover geen verschil tusschen de uitleggers. Maar Delitzsch dwaalt, als hij de hier uitge-

sproken algemeene stelling dus op Job toepast: „so hat Job alles gern hingegeben und ist froh mit seinem Leben davon gekommen zu sein“; want Job heeft al zijne goederen niet gegeven, daar zij hem veeleer ontnomen zijn, vgl. I: 21b. Ook is hier geen sprake van een ruil, in dien zin dat Job voor het verlies zijner goederen ruimschoots schadeloos gesteld wordt door het behoud van zijn leven, gelijk Ewald (S. 76) meent; want hij kreeg niet het een voor het andere, daar hij vroeger en het leven en de goederen had. De ruil geschiedt tusschen God en Job. Zoolang de laatste nog een zoo heerlijk goed als het (gezonde, normale) leven heeft, spreekt het volgens den Satan vanzelf dat hij God dient, d. i. zijne godsvrucht in betaling teruggeeft. Men denke dus bij het geven van כָּל אֲשֶׁר לַיהוָה niet aan bepaalde in Jobs voorafgaande historie aan te wijzen goederen, maar aan de opofferingen, die ieder mensch, en dus ook hij, zich getroost, om te blijven leven. Daar het leven alles in waarde overtreft — vgl. II. IX, 40, οὐ γὰρ ἐμοὶ ψυχῆς ἀντάξιον οὐδ' ὅσα φασὶν Ἰλιον ἐκτῆσθαι —, zal de mensch er alles voor geven en zich wel wachten met God te breken. Geen wonder derhalve dat Job ook na zijn rampen „nog aan zijne vroomheid vasthoudt;” — hare echtheid en belangeloosheid is niet bewezen.

Vs. 5. Men verwacht nu dat Satan Jahveh aansporen zal om den aanval op het leven, de נַפְשׁוֹ van Job, te doen. Intuschen zegt S. niet גַּע אֶל-נַפְשׁוֹ, maar גַּע אֶל-עַצְמוֹ וְאֶל-בְּשָׂרוֹ, *tast zijn gebeente en zijn vleesch aan*. Hitzig meent dat de uitdrukkingen identisch zijn, en even goed נַפְשׁוֹ had kunnen gebezigd zijn. Hij stemt echter zelf toe dat dit woord dan vs. 6b in een anderen zin gebezigd wordt; ook zou de dichter, als hij נַפְשׁוֹ bedoeld had, vooral met terugslag op vs. 5b het woord wel gekozen hebben. Bovendien, ofschoon „de נַפְשׁוֹ tot het lichaam behoorde” (Hoekstra, Theol. Tijds. V, 20), was ze toch niet hetzelfde als *gebeente en vleesch*. Het is waar dat נַפְשׁוֹ dikwijls den persoon zelve aanduidt, maar dit komt doordat נַפְשׁוֹ het hoogste en voornaamste van het menschelijke lichaam is. Veeleer zal men het er dus voor moeten houden, dat de dichter Satan van עַצְמוֹ וְבְשָׂרוֹ laat spreken, omdat het aantasten van de ziel of het leven

gelijk zou hebben gestaan met het dooden van Job, iets waarmede Satan zijn doel zou voorbijgestreefd hebben en dat hij dus niet wel voorstellen kon. — Schultens hecht aan: *tange os et carnem ejus*, den figuurlijken zin van: *breng hem tot de hoogste ellende*, — in strijd met den duidelijken zin der woorden, en ten onrechte steunende op een gansch ander Arabisch spreekwoord: *adegit cultrum ad os*.

Vs. 6. *Jahveh zeide tot den Satan: „zie hij is in uwe hand, ontzie slechts zijn leven!”* Vgl. I : 12. שָׁמַר bet. *acht geven*, soms met goede (1 Sam. XXV : 21), soms met kwade bedoeling (XIII : 27. 2 Sam. XI : 16); dit blijkt nader uit het verband. שָׁמַר נַפְשׁוֹ is dus: *op iemands leven acht geven*, hetzij om het te beschermen (Ps. XXV : 20), hetzij om het te belagen (Ps. LXXI : 10), hetzij om het te verschoonen (h. t. p.).

Vs. 7—10. Jobs vroomheid in zijn tweeden en zwaarsten tegenspoed.

Weder gaat de Satan aan het werk, vs. 7a, vgl. vs. 12b; hij behoeft echter niet zoo veel omslag meer als vroeger te maken, hij treft ineens en onmiddellijk zelf.

Vs. 7b. De ergste ramp: Jobs lichaam aangetast, zijn leven in gevaar. *En hij sloeg Job met eene booze verzwering van den voetzool af tot den schedel.* — בְּשִׁחָתוֹ רַע, LXX ἔλακει πονηρῶ. שִׁחָתוֹ, lett. *ontsteking*, van سَحَى *incaluit*, door רַע als gevaarlijk aangeduid, is — niet altijd, vgl. Levit. XIII : 2 verv., maar toch dikwijls — het begin der melaatschheid of elephantiasis ¹⁾. Dat Jobs verzwering de aanvang van die vreeselijke ziekte was, wordt algemeen door alle uitleggers aangenomen, en blijkt uit het vervolg, als gedurig verschijnselen der melaatschheid opgenoemd of aangeduid worden, II : 8. VII : 4 v. 13—15. XVI : 16. XIX : 17, 20. XXX : 17 v., 30, vgl. Dillmann t. d. p. — Seinecke en Hoekstra (Theol. Tijds. V, 51) vermoeden dat

¹⁾ Zie over deze ziekte Winer, RWB. s. v. *Aussatz*; Bruce, *Reisen III*, 41 ff, V, 262. Bruce, *Description de l'Égypte XIII*, 174 svv.; Danielsen et Boeck, *Traité de la Spédalsked ou Elephantiasis des Grecs*, ouvrage publié aux frais du gouvernement Norvégien; Hecker, *Elephantiasis oder Lepra Arabica*; Stickel, *Comm. S.* 169 f. (de getuigenissen van Arabische artsen); Heer, *De elephantiasi Graecorum et Arabum*.

de melaatschheid niet „erustig gemeend”, maar „typisch bedoeld” is. Het valt inderdaad niet te ontkennen dat zware ziekte en lichaamskwalen in het O. T. dikwerf het beeld zijn hetzij voor de zondigheid (Jes. I : 5), hetzij voor de ellende (Ps. XXVIII, XXXIX) des volks, maar dit behoeft natuurlijk niet overal zoo te zijn, en is althans met de שרין of צרעה nergens het geval, vgl. Ex. IX : 9, 11. Lev. XIII : 2 v., 18—20. Deut. XXVIII : 27, 35. Ex. IV : 6. Num. XII : 10. Hoekstra meent dat, als de melaatschheid eigenlijk bedoeld was, de vrienden wel in hunne redenen evenzeer de herstelling uit die krankheid, als andere zegeningen zouden hebben voorgespiegeld; maar de vrienden spreken altijd en van alles algemeen, met traditioneele uitdrukkingen en gemeenplaatsen, en waarom kan V : 18, XI : 16 niet aan het lichamelijk lijden gedacht zijn? „Vreemd allermest,” zegt Hoekstra, „dat ook in den Epiloog daarvan met geen enkel woord gesproken wordt.” Maar ligt niet in de „herstelling van Jobs toestand” (שָׁב אֶת-שְׁבוֹתוֹ, XLII : 10, vgl. Kuenen, Theol. Tijds. VII, 523) en in de vermelding van zijn langen levensduur (XLII : 13) zijne genezing tevens opgesloten? Voor zoover de melaatschheid van Job door deze geleerden verder gelijk gesteld wordt met de allegorische חֲלֵי עֶבֶר יְהוּדָה, Jes. LII v., is hunne redeneering reeds wederlegd door Kuenen, Theol. Tijds. VII, 532. — מִבְּרַח רִגְלוֹ יַעֲרֵךְ קִרְקָרוֹ. Merx wil niet alzoo met den Keri, maar met den Ketib עֵר lezen, hetgeen ook wel kan, vgl. Exod. XVIII : 13 v.; maar in deze formule lezen wij toch overal יַעֲרֵךְ, zie Deut. XXVIII : 35. 2 Sam. XIV : 25. Jes. I : 6; hetgeen dus ook hier liever behouden moet blijven. Met sommige HSS. en Merx קִרְקָרוֹ te vocaliseeren is minder goed, daar de chatéf kamez meestal in de plaats treedt van de u of o des grondvorms, ook binnen in het woord na een geslotene lettergreep, vgl. Olsk. Gr. I, 121 f. Deut. XXVIII : 35. Ps. VII : 17 (in sommige HSS.).

Vs. 8. Jobs lichamelijk lijden. Een der eerste en hinderlijkste symptomen van de ziekte was onuitstaanbare jeuk. Die blijft ook bij Job niet uit. *Hij nam zich een scherf om zich daarmede te krabben, terwijl hij midden in de asch*

zat. Met חַרְשׁ kan in het algemeen een instrument om te krabben bedóeld zijn, gelijk die in het Oosten bij de melaatschheid gebruikelijk waren, vgl. Chardin, Itiner. Pers. II, 342. Clericus t. d. p. Ook XLI: 22 heeft het niet de gewone bet. potscherf. Misschien hangt de bet. op deze pp. nauwer samen met حَرْش *scalpsit* en حَرْش *scabit ferro*. Dit is echter onzeker, en ook een scherf kon dienst doen. — וְהָיָה יָשׁוּב , een ondergeschikte bijzin van staat of toestand, behoort volgens Hitzig tot het volgende, zoodat de zin wordt: *terwijl hij m. i. d. a. zat, zeide zijne vrouw t. h.* Maar I: 13b. Gen. IV: 17, die hij aanhaalt, behooren hier niet; Zach. XIV: 12 en Jes. LIII: 7, waar inderdaad וְהָיָה c. Part. gelezen wordt, is de bijzin evenals hier met het voorafgaande verbonden (zie voor de plaats van Jes., die twijfelachtig zou kunnen schijnen, Knobel en Diestel ad h. l.). Voor dezelfde verbinding h. t. p. pleit nog de vergelijking van Gen. VIII: 1. XLIV: 14. 2 Kon. XI: 3. Jes. XXXV: 8. Job XXI: 22. Vgl. Veth, Spr., 211. — בְּרַחֵם לְבָבָם (ook בְּ of עַל) zat men of wentelde men zich, om den diepsten rouw en de hoogste droefheid uit te drukken, vgl. Jon. III: 6. Jerem. VI: 26. Ezech. XXVII: 30, pp. die vrij wat meer overeenkomst hebben met de thans behandelde, dan Jes. LXI: 2, 3, waaraan, volgens Hoekstra (Theol. Tijds. V, 51) deze „trek h. t. p. ontleend” zou zijn (zie daartegen ook Kuenen, ib. VII, 531). De vertaling dezer woorden in de LXX: ἐπὶ τῆς κοπρίας , hoe populair ook en door sommige uitleggers (Wetzstein bij Delitzsch S. 365, en Cook) met goedkeuring overgenomen, vindt in de eenvoudige uitdrukking des dichters noch in de aangehaalde parallele pp. eenigen grond. Een *κοπρία* of *mezbele* (*mesthoop*) is geheel iets anders, gelijk uit de beschrijving van Wetzstein zelven ald. duidelijk blijkt. — Over ἐξω τῆς πόλεως der LXX zie de Aant. op vs. 12.

Vs. 9, 10a wordt Jobs standvastige vroomheid opnieuw en krachtig in het licht gesteld door zijne houding tegenover zijn vrouw, die hem tot afval verleiden wil. Is de invloed der vrouw op het hart haars mans ten kwade bijzonder te vreezen (vgl. Gen. III. Pred. VII: 26, 28. Sir. XXV: 23. 1 Kon. XI: 1—8), des

te merkwaardiger was het dat Job voor die macht niet bezweek. In deze mededeeling ligt derhalve een fijne klimax; zij bewijst dat de Schrijver des Proloogs op verre na niet zoo „ongeoefend” was als Tiele, De Egypt. en Mesop. Godsd., 762 v., meent. — *Zijne vrouw zeide tot hem: „gij houdt nog aan uwe vroomheid vast?!”* Dit is uitroep van verwondering en vraag tevens; vandaar dat het interrogatieve ך̄ ontbreekt, hetwelk trouwens in den vraagzin geen vereischte is, vgl. Ges.-Roed., S. 296. E w. § 324a. Merx slaat voor, op grond van LXX μέχρι τίνος, en Pesch. לפני כמה, te lezen ך̄ ער, d. i. *tot hoe lang houdt gij vast?* De LXX is hier echter geen betrouwbare gids, daar zij vs. 9 zeer vrij vertaalt of paraphraseert; en Pesch. luidt niet: *tot wanneer*, maar: *waarlijk tot op heden*, hetgeen stellig niets anders is dan uitvoerige vertaling van ער. Doch al hadden LXX en Pesch. ך̄ ער gelezen, dan zou dat nog de ware lezing niet kunnen zijn. Niet alleen pleit daartegen de vergelijking van II: 3 en het vaste gebruik van ער ך̄ en ער ך̄ e. verbo finito (vgl. VIII: 2. Ex. XVI: 28. Ps. XIII: 2); maar vooral de omstandigheid dat bij de door Merx voorgeslagen lezing het subject der handeling ontbreken zou, hetwelk, vooral als het een pers. vrnw. is, altijd bij het part., dat pro verbo finito staat, gevoegd wordt (Ges.-Roed. S. 272), daar anders ook geen zin zou ontstaan. — De LXX teekent aan dat de vrouw dit zeide χρόνου πολλοῦ προςβιβηκότες; dit is echter evenals al wat verder tot uitbreiding in de LXX volgt, niets dan een mat en ongerijmd toevoegsel, met de puntigheid en kernachtigheid van den Proloog in duidelijken strijd. — *Laat God varen, en sterf.* Over ברך, zie de Aant. op I: 5. LXX εἰπὼν τι ῥῆμα εἰς κύριον. Hahn verklaart: *loof God maar!* (vgl. I: 21) *en gij zult zien wat uw loon is, de dood!* Maar dan komt II: 5b niet tot zijn recht, en is ook de imperatief בּת minder juist. Daarmede toch wordt niet alleen aangeduid wat Job nog te wachten staat, maar ook wat hij, om van zijn lijden verlost te worden (vgl. VII: 15 v.), zoo spoedig mogelijk doen moet. Bovendien onderstelt de scherpe terechtwijzing van Job, vs. 10, een krasser woord, dan de vrouw

volgens Hahn zou gesproken hebben. — Het antwoord van Job luidt: *gij spreekt gelijk eene verkeerde vrouw spreekt*. Een נבל is iemand, die „irreligiöse Dinge treibt und verkehrte Reden gegen Jahve führt” (Diestel, Comm. op Jes. S. 268). In plaats van נבלה staat ארת הנבלות, volgens Hitzig omdat het singulare een abstractum (*impietas*) is. Maar 2 Sam. XIII: 13 staat ook אחר הנבלים voor נבל, het masculinum. De reden ligt veeleer daarin, dat „eene der verkeerden” het begrip meer algemeen maakt en in zoover „einigermassen mildernd” is (Delitzsch), vgl. Gen. XXXVII: 20 (*een der putten*). Job zegt niet bepaald dat zijne vrouw eene נבלה is, zij gedraagt zich slechts als eene נבלה. Ned. wordt dit bij vergelijking: *als met het lidw. van eenheid, en in het tegenovergestelde geval: als zonder lidw.: „gij spreekt als eene vrouw”; „gij spreekt als vrouw.” — Ook het goede plegen wij van God aan te nemen, zullen wij het kwade niet aannemen?* Merx verbindt גם את, maar als גם את gelezen, met het voorafgaande: „wie die eerste beste Närrin redest *auch du?*” Hiervoor bestaat echter geen de minste reden, daar noch de Vertalingen dien tekst hebben, noch in den Ketib iets min verstaanbaars is. Daarentegen vraagt men, wat גם in den tekst van Merx bet., daar van andere vrouwen geen sprake was of is. Bovendien vervalt bij die lezing de Nota Accusativi את voor הטרב, terwijl ze voor het parallele הרע blijft staan, wat tegen de gewoonte der Hebr. schrijvers schijnt, vgl. Gen. I: 1. Ez. XI: 9. Jes. XLIX: 25. Job III: 1 en elders. Het ww. קבל is volgens Seinecke (Grundg. 27), Hoekstra (t. a. p. 32) e. a. een bewijs voor den naëxilischen oorsprong des boeks. Zie daarover de Inleiding. Het ww. komt met dezelfde beteekenis ook Spreuk. XIX: 20 voor.

Vs. 10b. Het oordeel van den Schrijver over Jobs houding bij deze tweede en zwaarste beproeving; vgl. I: 22. *In dit alles zondigde Job niet met zijne lippen*. Deze woorden bevatten evenals I: 22 לא נתן תפלה, eene toespeling op het vervolg, wanneer Job wel degelijk woorden spreekt, die berispt worden door God, vgl. VI: 3b. Juist Schultens: „Inculcatur quoque, per illud ואת בכל, *in omni hoc, aliam post tempus faciem fore rerum*

cum Jobo, cujus quidem *cor* constantissime Deo adhaeresceret, sed cujus *labia* tamen non semper tam religiose semet continerent, in *querelas acerbiores, expostulationes ac provocationes Dei* quoque vi dolorum abripienda". Ten onrechte voegt de Targum er bij: „in zijn hart echter zondigde hij wel". Dat kan de bedoeling niet zijn, vgl. II: 9a.

HOOFDSTUK II: 11—13.

Jobs hevigst lijden door zijne vrienden
aanschouwd.

Tot heden had Job geen woord gezegd, dat ontevredenheid met Gods beschikking verried. Zou dat zoo blijven? . . . Zijn lijden neemt toe, en het duurt lang. Weken, maanden gaan voorbij en inmiddels wordt hij geheel onkenbaar (vs. 12). Zoo „groot wordt zijne smart", dat zijne vrienden, die inmiddels komen opdagen, geene woorden kunnen vinden om hun medelijden uit te drukken.

Vs. 11. De komst der vrienden. *En de drie vrienden van Job hoorden al dat kwaad hetwelk over hem gekomen was; toen maakten zij zich elk uit zijne woonplaats op, Elifaz van Teman, Bildad van Suah en Zofar van Naëma, en zij kwamen samen bijeen, ten einde zich op te maken om hem hunne deelneming te betuigen en hem te vertroosten.* — יִשְׁמְעוּ. Terecht merken Ephraem Syrus, Schlottmann en Cook op, dat minstens eenige weken verlopen moeten zijn, voordat dit gerucht tot hen allen was gekomen, en zij door middel van boden de noodige afspraken gemaakt konden hebben; daarna restten nog de voorbereidselen voor de reis. Dit alles is in overeenstemming met VII: 3. — שְׁלֹשֶׁת רֵעֵי אִיּוֹב zou ook onbepaald: *drie vrienden van Job*, kunnen beteekenen (Veth, Spr. 197); maar daar er, ook elders, geen andere genoemd worden, schijnt hun getal bepaald geweest te zijn. „Een aanzienlijk man als Job heeft niet vele gelijken,

en hen niet in zijne naaste omgeving" (Hitzig). — הַבְּאֵרָה is volgens Dillmann blijkens de plaatsing van het accent op de voorlaatste lettergreep als perf. beschouwd, waardoor het Artikel de bet. van אֲשֶׁר krijgt, vgl. Ges.-Roed. S. 227; — het is echter waarschijnlijker dat het h. t. p. evenals Gen. XVIII: 21. XLVI: 27. Ruth I: 22. IV: 3. Jes. LI: 10 part. fem. is, dat het accent van de laatste op de voorlaatste teruggetrokken heeft, omdat het een verleden aanduidt (Hitzig), gelijk dat bij het vau convers. Imp. geschiedt, zie Olsh. Gr. S. 463 v. — De eigenamen, die zoowel de personen als de plaatsen dragen, bewijzen, dat Jobs vrienden, evenals hij, בְּנֵי קָרֵב, אֱלִיפוֹ (stellig evenmin als de beide volgende persoonsnamen symbolisch, al kan men ook vertalen: *cui Deus aurum est*; vgl. de omgekeerde volgorde der samenstelling: Phasaël, Michaëlis, Suppl. p. 87), de meestbeteekenende der drie, komt Gen. XXXVI: 4 als zoon, תִּימֹן ib. vs. 11 als kleinzoon van Ezau voor; de namen verplaatsen ons dus in Idumea, in het om zijne wijsheid beroemde (Jer. XLIX: 7. Bar. III: 22) Teman, dat 15 (Eus.) of 5 (Hieron.) Rom. mijlen van Petra lag, — niet in Oost-Hauran, al ligt daar nu nog een plaats, *Tema* genaamd (Wetzstein bij Del S. 49). — בְּלִדָר (onjuist Ges. = בֶּן לָדָר!) is een elders in 't O. T. niet voorkomende en uit het Hebr. onverklaarbare naam, die ons op Arabisch terrein brengt, vgl. أَبْدَد (Hitzig). Zijn woonplaats שִׁירָה komt Gen. XXV: 2 als zoon van Abraham en Ketura voor, d. i. als Arabische stam (vgl. Dillmann Comm. in Gen. S. 321). De nadere topographie is zeer onzeker. Terwijl Hitzig t. d. p. aan het bij Bostra gelegene سَوَّاح denkt, vergelijkt Dillmann سيابحة of صيحيان. — Van צַפֵּר geldt hetzelfde als van den naam des tweeden vriends; hij is onbekend en slechts uit het Arabisch verklaarbaar, vgl. de vorm كَوْتَر (Hitzig). הַנְּעֻמִּי, LXX (ὁ Μυαῖος) en althans Aristaeus (ὁ Μανναῖος, Eus. praep. ev. 9, 25) lazen הַמְעַנִּי, hetgeen aan het oostelijk van Petra gelegene Maïn of Maon (معان) herinnert. Naëma is onbekend, vgl. daarover Kuenen, Inl. III, 112. — וַיַּעֲרֹו bet. niet: *en zij maakten afspraak*,

sie verabredeten sich (Hirzel, Schlottmann, Cook), maar volgens vast spraakgebruik: en zij kwamen bijeen (ten gevolge van gemaakte afspraak). Zoo terecht Hitzig, Dillmann. De vrienden hebben elkander dus eerst boodschappen gezonden, en zijn daarna op eene bepaalde plaats samengekomen.

Vs. 12 v. Het rouwbeklag der vrienden. *Zij sloegen hunne oogjen van verre op, en herkenden hem niet; toen vingen zij aan luidkeels te weenen, en zij scheurden elk zijn mantel, en strooiden stof op hunne hoofden hemelwaarts. En zij zaten bij hem op den grond zeven dagen en zeven nachten, zonder dat één een woord tot hem sprak; want zij zagen dat de smart zeer groot was.* — מִרְחוֹק. Ten onrechte verzet Schultens zich tegen de gewone, ook weer door Hitzig, Dillmann en Cook voorgestane verklaring, volgens welke de dichter een zien op verren afstand bedoelt. Volgens hem is de bedoeling: „tam saevis confectus jacebat plagis, tam foedis ulceribus diffuebat, tam taetrum quoque efflabat odorem, ut procul horrorem incuteret, neque quisquam propius ad eum accedere auderet, metu contagionis”; eene opvatting die weerlegd wordt door vs. 13a, volgens hetwelk zij niet aarzelen bij hem te gaan zitten. Dat hij als melaatsche onder den blooten hemel en buiten de stad vertoefde (ἔξω τῆς πόλεως LXX vs. 8), volgens de bepalingen, ook Levit. XIII: 46. Num. V: 2 opgenomen, ligt niet noodzakelijk in מִרְחוֹק, daar men desnoods ook op een afstand in een vrij open oostersch huis kon zien, maar is toch zeer waarschijnlijk door hetgeen verder wordt meegedeeld omtrent het werpen van stof הַשְׂמִימָה en het zitten לְאֶרֶץ. Vgl. ook Gen. XXII: 4. XXXVII: 18. Job XXXIX: 29. — Bij het verscheuren der kleederen (vgl. I: 20) komt hier een ander, ook elders vaak genoemd teeken van rouw en droefheid, het strooien van stof op het hoofd, zie Jes. VII: 6. 1 Sam. IV: 12. 2 Sam. XIII: 19. Ez. XXVII: 30. Klaagl. II: 10. Openb. XVIII: 19. Op geen dezer plaatsen wordt הַשְׂמִימָה, hemelwaarts, er bijgevoegd, maar de uitdrukking komt toch (alleen) Exod. IX: 8, 10 v. Hand. XXII: 23 (εἰς τὸν ἀέρα) voor; LXX heeft slechts καταπασάμενοι γῆν. De beteekenis van het werpen van stof hemelwaarts, zoodat het op het hoofd neerviel, was „dat men

zich van den hemel uit, dus door goddelijke beschikking verne-
 derd gevoelde" (Dillmann). — De rouw duurt, volgens gewoonte
 (Gen. L: 10. 1 Sam. XXXI: 13. 2 Sam. XII: 16—18. Sir.
 XXII: 10) *zeven dagen en nachten*; men zat dan op den grond
 (Jes. III: 26. XLVII: 1), *zonder te spreken*, אִין דַּבֵּר, of *ver-*
stomd (מִשְׁמִים Ezech. III: 15). Juist omdat deze wijze van doen
 aan de Oostersche zeden ontleend is, behoeft men zich niet met
 Schultens te beijveren „hoc ut interpretatione commoda miti-
 getur”, of met Coccejus te meenen „non opus esse ut statua-
 mus eos continuos septem dies, sed quoties sederunt illis diebus,
 humi sedisse”. Wat het *stilzwijgen* betreft, verzekert de Schrijver
 bovendien uitdrukkelijk dat zij het bewaarden, כִּירְאוּ בִּי-גִדְלֵה־פֶּאֶב מְאֹד.
 Veel beter is het derhalve dit met Ewald te verklaren: „durch
 tiefes Schweigen ehrend den ungeheuern Schmerz”, dan daarin
 met Schultens, Schlottmann e. a. het bewijs te zien dat
 het vermoeden van „een schrikkelijke verborgen schuld” nu reeds
 bij de vrienden oprees. Gaat men eenmaal van die valsehe,
 zoowel door de Israëlietische gebruiken als door des Schrijvers
 aangehaalde woorden gewraakte onderstelling uit, dan komt men
 verder licht tot de meening dat Jobs jammerklacht (Hoofdst. III)
 een antwoord was op de „verdenking, die in dit zwijgen lag”
 (Schl.); en het zwijgen wordt dan verder als verzoeking (Delitzsch)
 of althans als aanleiding tot Jobs onbedachtzaam spreken (Dill-
 mann) aangemerkt. Doch zoo is het verband tusschen het slot
 van den Proloog en de jammerklacht niet, zie de Aant. op III: 1.

De vraag of de Proloog van de hand des dichters is, wordt in
 de Inleiding besproken; zie aldaar. Over de letterkundige waarde
 is zeer ongunstig geoordeeld door Tiele, De Eg. en Mesop.
 Godsdiensten, 762. Hij noemt hem „plat” en „met uitzondering
 van de hemelsche tooneelen slecht fabriekwerk”. Volgens hem
 „is het niet mogelijk dat een goed dichter een onhandige vertel-
 ling als die in het Ie hfdst. gegeven wordt zou hebben kunnen
 opdisschen”, en „verraden” de „wonderlijke opeenstapeling van
 allerlei rampen” en het „ondenkbaar einde van al de kinderen
 tegelijk een volslagen dichterlijk onvermogen”. Daarentegen is
 Studer (Jahrb. für prot. Theol. 1875, S. 719), de heftigste en

radicaalste bestrijder van de integriteit des boeks (ook van de echtheid des Proloogs), van oordeel: „der Prolog ist, für sich betrachtet, ein nach Form und Inhalt wirklich ausgezeichnetes Stück, das in Hinsicht auf die Manier der Erzählung mit vielem Glück den naiven Ton alterthümlicher Darstellungsweise zu treffen weiss, gewürzt mit jenem köstlichen Humor, der die Lectüre mancher Erzählungen der biblischen Geschichtsbücher so anziehend macht”. Studer heeft hier zonder twijfel het rechte gezegd. Zoowel de inhoud als de stijl van den Proloog zijn uitnemend. Het bovennatuurlijke is niet op de spits gedreven, maar het wordt hier gegeven met dien verheven eenvoud, welke het bijzonder eigendom der oudheid schijnt te blijven. De harmonie en symmetrie der deelen is uitmuntend, zie de aant. op I: 13, boven blz. 28; ook de anaphora en de epiphora zijn meesterlijk, b.v. I: 14 v., zie t. a. p.; de klimax is meer dan eens keurig, zie blz. 28, 44. Tiele zelf heeft moeten erkennen dat „de hemelsche tooneelen” voortreffelijk zijn; ze zijn trouwens door de grootste nieuwere dichters bewonderd en nagevolgd. Maar hoe kan dan T., die deze tooneelen niet met Hooykaas voor geïnterpoleerd wil houden (ib. 761), meenen dat dezelfde hand, die ze zoo goed wist te schetsen, overal elders in den Proloog zich onbekwaam betoont? Neemt men deze onmogelijkheid aan, dan vervalt immers logisch ook de kracht van het „literarisch” argument tegen de eenheid van het boek in zijn geheel, waaraan Tiele zoo bijzonder veel hecht.

HET GEDICHT.

HOOFDSTUK III.

Jobs jammerklacht.

Vs. 1 bevat den overgang van den Proloog tot het gedicht in engeren zin. *Daarna opende Job zijnen mond en vervloekte zijn dag.* Volgens Studer (t. a. p. S. 713) is deze overgang tot troostelooze vertwijfeling na de elegische stemming van daareven „schroff und unvorbereitet”. Ook anderen hebben zich in denzelfden geest uitgedrukt, Tiele met de opmerking

dat „de dichter de grootste stumper in de conceptie geweest is, als II: 10 en III: 1 v. van zijne hand zijn” (t. a. p. 762). Doch terecht is Studer — wel eenigszins in strijd met zich zelve (S. 713) — van oordeel (S. 719), dat de Schrijver van den Proloog, zij hij ook een ander dan de dichter, „den Inhalt der Hauptschrift dem Gesichtspunkte des Prologs geschickt weiss unterzuordnen”. De samenhang is werkelijk goed. Men meene slechts niet met Delitzsch, Schlottmann, Dillmann, Tiele e. a. dat de lijder, door het zwijgen der vrienden geprikkeld en verbitterd, zich eenigszins vijandig tegenover hen plaatst. Want Job zegt geen woord in de nu volgende jammerklacht dat getuigt van verontwaardiging over hunne houding tot heden. Hij vloekt *niet* hen (en evenmifl God), maar zijn geboortedag; en hij doet dit in hunne tegenwoordigheid, ten bewijze dat hij hen vertrouwt en troost bij hen zoekt. Zeer juist Ewald: „Vor solchen theilnehmenden Freunden erschliesst sich gern das wunde Herz und öffnet ohne Argwohn all seine Bitterkeit und Zweifel, eigentlich um nur desto tiefer den Trost zu erregen nach dessen Balsame es schmachtet.” Eerst door den inhoud van die jammerklacht ontstaat eene breuk tusschen hen; vgl. IV: 2b, 5 en de Aant. op IV: 1. Job spreekt daarin woorden, die met de door hen gewenschte onderwerping en met zijn vroegere berusting in strijd zijn. Dat het daartoe komen zou was echter I: 22 (*in fine*) en II: 10 (*in fine*) vrij wel aangeduid, en na de beschrijving (II: 11—13) van de toenemende hevigheid zijns lijdens ook niet onnatuurlijk. De dichter bespreekt het probleem, dat hij zich ter oplossing heeft voorgesteld, geleidelijk. Na eerst het vreeselijk lijden van den vrome geschetst te hebben, stelt hij nu, door de jammerklacht, in het licht welk een wanhoop dit in het gemoed van zulk een lijder te weeg brengt. Zoo komt deze als vanzelf tot ontboezemingen, waarmede traditioneele dogmatici als zijne vrienden geen vrede kunnen hebben. — פָּתַח אֶת־פִּיהוּ , ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ (LXX), is, evenals Matth. V: 1, de inleidende formule tot een lange en gewichtige rede, hier ook in tegenstelling met Jobs vroeger zwijgen. „Tegen God” (Hoekstra t. a. p. 26) spreekt hij niet, maar hij gaat klagen over zijn lijden, geheel anders b.v. dan de עָבַר יְהוָה van Deutero-Jesaja in engeren zin (vgl.

Diestel, ad Jes. S. 435 f.), die zijn mond „niet opende” om te klagen in de grootste smart, vgl. Jes. LIII : 7. De door Hoekstra blz. 11 aangehaalde pp. uit Deutero-Jesaja bewijzen het tegendeel niet, maar doelen op den knecht Gods in ruimeren zin, d. z. de Jahvehdienaars der ballingschap in het algemeen, zie Diestel S. 327. — יָבֹוֹתִי is *zijn geboortedag* (vgl. vs. 3). יָבֹוֹתִי zonder meer wordt ook van den *verjaardag* (Hos. VII : 5), elders (b.v. XVIII : 20) van den *sterfdag* gebezigd.

Vs. 2 is een nadere inleiding van de klacht, die na vs. 1 niet aanstonds volgen kon. *En Job nam het woord en zeide.* עָנָה bet. eig. : *op zijn beurt spreken*, evenals ἀμείβεσθαι, ἀποκρίνεσθαι, het Syr. ܐܢܐܘܢܐ (= óμλεῖν), vgl. Jes. XIV : 10. Hoogl. II : 10 enz. Vandaar dat de vertaling *antwoorde* (Schultens, Ewald, Dillmann) hier onnoodig en onjuist is. יָבֹוֹתִי met de patach in de laatste lettergreep en den klemtoon op de voorlaatste in pausa, komt alleen in de opschriften van het boek Job zoo voor; anders I : 7, 9 v. II : 2. vgl. Ges.-Roed., S. 140. Olsh., S. 514. Ew., § 232b. Böttcher II, 199 f.

Vs. 3—26. De jammerklacht zelve is in drie afdeelingen verdeeld, waarvan de laatste iets korter is dan de twee eerste, gelijk dat in het klaaglied meer voorkomt (Ewald, Ueber die Hebr. Dichtk. S. 152., Dillmann); de tweede en de derde vangen met hetzelfde woord יָבֹוֹתִי, aan, vs. 11, 20. De korte inhoud dezer afdeelingen is: 1. Waarom werd ik ooit geboren? vs. 1—10; 2. waarom ben ik niet terstond na de geboorte gestorven? vs. 11—19; 3. waarom blijf ik met alle ellendigen nog steeds leven? vs. 20—26. De toon is in den aanvang het heftigst, en daardoor zijn de verzen der eerste afdeeling nog voller dan die der volgende: er zijn er van 3 versleden onder (Dillmann). De gedachtengang is nergens zoo logisch als hier, de uitdrukking nergens zoo puntig. Vergelijkt men deze welsprekende verwensching van het levenslot met de parallele Jerem. XX : 14 verv., dan komt het verschil in talent tusschen de beide schrijvers 't best uit. „La mollesse, la pesanteur, l'absence de timbre et de parallélisme qui caractérisent le passage de Jérémie font toucher du doigt le changement qui s'était opéré” (Renan, Etude sur le poème de Job,

p. XXXV sv.) — daargelaten nu de vraag of de profeet zijn origineel bedorven, dan wel de dichter hem verbeterd heeft (zie daarover de Inl.). Voorts merke men op dat God slechts éénmaal (vs. 23) genoemd, maar nooit, gelijk in volgende redenen, toornig toegesproken wordt: „so schüchtern tritt die Verzweiflung noch in ihrem ersten Rasen auf, kaum lässt sie errathen was sie alles in ihrem Abgrunde birgt” (Ewald).

I. Vs. 3—10. Inhoud: Waarom ben ik ooit geboren? Vs. 3a wordt de dag der geboorte, vs. 3b de nacht der ontvangenis verwenscht; het thema van vs. 3a (de dag) wordt nader ontwikkeld vs. 4 en 5; dat van vs. 3b (de nacht) vs. 6—10.

Vs. 3a. *Te niet ga de dag waarop ik werd geboren.* Merx beschouwt אַבֵּר en al de volgende Imperfecta in de hoofdzinnen als Plusquamperfecta Coniunctivi of liever Optativi, en vert.: *wäre der Tag vernichtet; wäre dunkel dieser Tag geworden; hätte Eloah nicht nach ihm gefragt von oben*, vs. 4 enz. Maar dit is in strijd met het spraakgebruik, volgens hetwelk het Perfectum zulk een Plusquampf. uitdrukt, zie Gesen.-Roed. Gr. S. 255, terwijl het Impf. als Praesens Optativi dienst doet, Ges.-Roed. S. 259. Veth, Spr. 170. Het bezwaar van Merx schijnt in de stoute personificatie van dag en nacht te liggen. Doch het was zonder twijfel de bedoeling des dichters, ze niet alleen als vroegere getuigen, maar als nog bestaande wezens te vloeken; en hij voert dat voornemen meesterlijk uit. — Het accent is in אַבֵּר van de laatste op de eerste lettergreep gebracht, om het op elkander volgen van twee geaccentueerde lettergrepen te vermijden, Ges.-Roed. S. 76, hetgeen alleen geschieden kan, wanneer de voorlaatste lettergreep, op welke dan de toon overgaat, een open lettergreep is (Olsk. § 90b, S. 165). De vocaal der laatste lettergreep is nu *patach*, Ges.-Roed. S. 140. — םי, *de dag*, staat zonder lidw.; gelijk in poëzie ook andere woorden (אֶרֶץ, מַלְךְ), die in proza altijd het lidwoord hebben, zie Ges.-Roed. Gr. S. 227. — אֵלֶיךָ בִּי; over de weglating van אֶשֶׁר, zie Ges.-Roed. S. 249, en boven de Aant. op I: 4, blz. 16. In plaats van het Impf. zou men misschien het Perf. verwachten (vgl. Jerem. XX: 14, op de par. plaats, יִלְדֶיךָ), maar het Impf.

staat meermalen in levendigen stijl ter aanduiding van het verleden, vgl. Ges.-Roed. § 127, 4. c. (S. 260). Ew. § 136b., terwijl hier bovendien de bedoeling schijnt te zijn: *op welken ik zou geboren worden* (Hitzig).

Vs. 3b. *En de nacht die zeide: een jongske is ontvangen.* Het gezegde is אָבֵר uit vs. 3a. Na de personificatie van den dag (vgl. Spr. XXVII: 1. Matth. VI: 34), volgt die van den nacht (vgl. Ps. XIX: 3). Juist derhalve de Targum en de meesten: וְלַיְלָא דִּי אָבֵר; onjuist Pesch., Vulg., Cook: *in welken men zeide*, wat zeer ongerijmd zou zijn, daar „men” dit niet weten kon (Hitzig). Dag en nacht worden gedacht als getuigen, de een van de geboorte, de ander van de ontvangenis. Om dag en nacht samen als het συχθήμερον der geboorte te kunnen opvatten, hebben sommigen הַרְרָה als synoniem van נִילָד, *natus est*, beschouwd; maar dit is zeer willekeurig en met de bet. van het woord in strijd (zie Ges. in Thes). Bovendien worden de dag der geboorte en de nacht der ontvangenis in het volgende streng onderscheiden, als de dichter beide afzonderlijk behandelt. De geboorte wordt het eerst vermeld om den klimax; niet slechts deze verwenscht hij, maar zelfs zijne ontvangenis, vgl. Ps. LI: 7. — De LXX las hier: הַרְרָה pro הַרְרָה, zij vert.: ἰδοὺ ἄρσεν.

Vs. 4, 5. Uitwerking der gedachte vs. 3a. — Vs. 4. *Die dag worde duisternis, God uit den hoogen vrage niet naar hem, en hem bestrale geen daglicht.* Met דַּשׁ wordt hier, evenals Deut. XI: 12. Ez. XXXIV: 8. Jer. XXX: 17, bedoeld: *zich om iets bekommeren.* — Hitzig meent dat מִמַּעַל met יִרְרָשְׁדוֹ moet verbonden worden, zoodat de zin wordt: *God vrage niet naar hem van de hoogte uit.* Maar zijn bezwaar dat מִמַּעַל geen goede locativus voor God zou zijn, wordt wederlegd door XXXI: 28, waar het woord slechts met אֵל kan verbonden worden (zie ook XXXI: 2). — נְהַרְרָה bet. volgens den Targum שְׁפַרְפְּרָא, *de Morgenster, Lucifer*, maar waarschijnlijker, evenals نَبَار, en het Chald. נְהוּרָא, נְהוּרָא, *lux, daglicht.* Het woord komt nergens elders in het Hebr. voor, en is een van de vele vrouw.

vormen, aan het boek Job eigen, vgl. vs. 5. IV: 6, 15, 18. V: 8. VI: 10. VIII: 6. XV: 4. XX: 25. XXXIX: 19 (Hirzel, Dillmann). — Vs. 5. *Dat hem het donker en de zwarte duisternis terugeische.* — יִגְאֲלֶהוּ, van גָּאֵל, *redemit*, hetgeen hier een voortreffelijken zin geeft: de dies ater et nefastus is verwant aan de duisternis, hij behoort tot haar, en moet als zoodanig door haar uit de sferen des lichts worden vrijgekocht. Juist LXX ἐκλάβοι; onjuist Targum יִטְנֵנוּ, Cook *let... stain it*, daar גָּאֵל in Kal nooit i. q. גַּעַל is, en *bezoedelen* hier ook minder gepast schijnt. צִלְמוֹת, de lezing der Masora, LXX (σκιὰ θανάτου), Targum (טוֹלֵי מוֹתָא), wordt door Salomon ben Melech, Schlottmann, Hitzig e. a. aanbevolen, door Rabbi Mordechai Natan, Ewald, Merx, Dillmann, Olshausen (Gr. S. 200) bestreden en in צִלְמוֹת veranderd. Het laatste schijnt inderdaad de rechte lezing te zijn, h. t. p. en overal elders waar 't woord in 't boek Job wordt aangetroffen om de volgende redenen: 1° Samenstellingen als צִלְמוֹת zijn in 't Hebreeuwsch bijna ondenkbaar, vgl. Olsh. t. a. p. 2° Indien het woord ontstaan is uit de bijeenvoeging van twee woorden (Olsh. S. 370 e.), dan verwacht men in statu estr. niet צַל, maar צֵל, vgl. אֵשׁ, שָׁמַיִם, (alleen in tweelettergrepige wordt tzeri dan patach, b.v. וְקוֹ-וְקוֹ). 3° Daar צֵל *schaduw* of *schaduwbeeld* bet. (VIII: 9. XVII: 7) kan de samenstelling slechts = *schaduw des doods* zijn, hetgeen een zeer flauwe aanduiding van de hier bedoelde groote duisternis zou wezen. 4° XXXVIII: 17, waar Hitzig een woordenspel tusschen מוֹתָא en צִלְמוֹת zoekt, pleit tegen de Masoretische vocalisatie, daar het toch niet aanging van *de poorten van de schaduw des doods* te spreken (d. t. p. vert. ook de LXX ἀβύσσου). Evenmin is het waarschijnlijk dat de dichter XVI: 16 *doodsschaduw* bedoeld heeft (vgl. LXX σκία). — Daarentegen levert צִלְמוֹת nergens bezwaar op. De vorm מוֹתָא is goed Hebreeuwsch, Olsh. S. 417; al komt het woord zelf in het O. T. niet voor, het verwante ظلمة *tenebrae*, van ظَلَمَ, *obscurus fuit*, is bekend, en Hitzig's opmerking dat ظلم in het Hebr. עלם luidt, stellig onjuist.

Daargelaten of עלם en ظلم verwant zijn, gelijk Hitzig beweert, hangt צֶלֶם toch stellig nauwer met het Arab. woord samen. Wel heeft צֶלֶם in 't Hebr. en Chald., צלם en צלّم in 't Syr. de beteekenis gewijzigd, en is *imago*, *simulacrum* geworden. Maar Ps. XXXIX: 7. LXXIII: 20 bewaart nog de herinnering aan de grondbeteekenis, *zwart*, *donker zijn*, daar צֶלֶם d. t. p. een *schaduw*-, d. i. *donker* beeld is. — (*Dat*) *de wolken op hem rusten*. Daar het Ned. een collectief als het Deutsche *Gewölk* mist, kan de eig. bedoeling van עָנָן alleen door het bepalend lidwoord eenigszins in het licht gesteld worden. Het fem. van עָנָן (Ges.-Roed. § 80. 2a, S. 164) is namelijk verzamelwoord, (zie Ges.-Roed. § 107. 3d, S. 222); juist Theod. *συννεφία*, onjuist LXX *γρόφος* (*duisternis*). — Het derde verslid is *duister*, hetzij ten gevolge van tekstbederf, of omdat de beteekenis van het $\text{אַפֶּאֱסֵי לֵעָלוֹמֵינָא}$ ons onbekend is. Geen enkele der gegeven verklaringen bevredigt. De oudste is die van de punctatores, Aq., Pesch., Vulg., Targ., Schultens e. a., die פ voor de partikel (פ *veritatis*) houden, en, in verband met מָרָר *amarus fuit*, vertalen: *conterreant eum quasi (velut) amaritudines diei*. Zij is onaannemelijk, daar פ voor het onderwerp een harde en gewrongen constructie geeft, en er een onmogelijke zin door ontstaat. Wat zijn *bitterheden*, *smarten van den dag*?! De Targum verwijst naar Jeremia op de puinhoopen des tempels en naar Jona in de zee ($\text{בְּאַטְלָקוּתֵיהֶּ בְּיַמָּא דְּטֹרְסֹם}$); dit is onzin, maar niemand heeft er iets beters van gezegd. — De meeste uitleggers, vooral vele nieuwere, beschouwen dan ook de פ als wortelletter, hetzij met behoud van de chirek (Gesenius, Hahn, Schlottmann, Cook?), hetzij met patach (Hirzel, Ewald, Delitzsch, Dillmann), hetgeen stellig verkieslijker is, vgl. Ew. § 175a. Olsh. § 187b (S. 353). De zin wordt dan: dat dagverduisteringen hem schrik aanjagen. Tegen deze verklaring echter laten zich de volgende bedenkingen inbrengen: 1° Bet. מָרָר nooit *duister*, of *zwart zijn*, evenmin als חֹמֶר en חֹמֶר , maar *samentrekken*, *branden*, *heet zijn*; ook uit Klaagl. V: 10 volgt niets meer. Vgl. over dezen stam Thenius, Die Bücher der Könige

(2e Aufl.) S. 28. Het Syr. **ܣܠܐ** daarentegen bet. *bedroefd zijn*, en geeft dus ook geen steun aan de besproken vertaling. 2° Wat zijn *dagverduisteringen*? Volgens Hirzel, Dillmann en de meesten worden daarmede zonsverduisteringen, eclipsen bedoeld. Maar al moet worden toegestemd dat de oude volken voor een eclips vreesden, omdat die onheil beduidde, zoo kan toch moeilijk de dag geacht worden verschrikt en verduisterd te zijn door een natuurverschijnsel, dat slechts eenige minuten duurde. Men verwacht na het voorafgaande iets ergers en meer. Ook het meervoud van het woord pleit tegen de opvatting *eclips*, daar er toch slechts ééne op één dag kon komen. Neemt men daarentegen de *duisternissen* algemeen = **σκότος**, dan ontbreekt de klimax na vs. 5a, en het parallelisme met vs. 5b, dat eene bijzonderheid vermeld heeft. — Merx denkt aan dittographie der **ר**, werpt er eene uit, en leest dan **בְּמַרְיָיִם**, *Tagespriester*. **בְּמַרְיָיִם** bet. inderdaad (*afgodische*) *priesters*. Maar wat zijn *priesters van den dag*? Priesters van den zonnegod zullen toch wel niet zoo zijn aangeduid. Het groote bezwaar is, dat zij die aan den dienst van **יָוָם** (sic!) verbonden waren, zich wel niet zullen hebben bezig gehouden met het *verschrikken* van hun God! — Hitzig slaat voor de tweede **ר** als **ר** te lezen, zoodat de naam **בְּמַרְיָיִם** wordt, vat dit als Accusatief met praep. **בְּ** op, vergelijkt XXIV : 13 **בְּמַרְיָיִם**, en vert. het verslid: „Schrecken sollen sie ihn wie die Abtrünnigen vom Tag“. Deze gissing is zeer ongelukkig. Want wie zijn die „sie“? „Finsterniss und Todesnacht“, zegt H.; — waarom de **עַנְנָה** niet, die het laatst genoemd wordt? Maar stel dat „zwarte nacht en donkerheid“ nu nog onderwerp konden zijn, dan zou, geheel in strijd met den l. c. XXIV : 13, de zin ontstaan dat de boozen, die het daglicht mijden om hunne plannen te volvoeren, verschrikt worden door de nachtelijke duisternis, wier vrienden ze juist zijn en bij welke zij zoo groot belang hebben!! — In plaats van zich bij de gegeven onmogelijke verklaringen neder te leggen, vergenoege men zich voorloopig met een *non liquet*. Slechts dit ééne zij nog opgemerkt: LXX heeft *καταραθὴν ἢ ἡμέρα*. Het is dus mogelijk dat Clericus nog het dichtst bij de waarheid was, toen hij bij **בְּמַרְיָיִם** aan dagvervloekers, a rad.

אָר met weggevallen אַ dacht. Doch in dit geval is de vorm corrupt tot ons gekomen, daar de אַ op geenerlei wijs verklaard kan worden. De overeenkomst tusschen vs. 5c en vs. 8a zou geen bezwaar maken, vgl. Merx S. LXXXII en beneden de Aant. op vs. 8b.

Vs. 6—10. Uitwerking der gedachte vs. 3b. Verwensching van den nacht der ontvangenis.

Vs. 6. *Die nacht.* — Zeer fraai spreekt zich de toegenomen hartstocht des lijders uit in het afbreken van den pas begonnen zin en den overgang tot eene nieuwe constructie. — *Neme hem de duisternis weg, hij voege zich niet bij de dagen des jaars, in het getal der maanden kome hij niet.* אָר is óf van אָרָה, *gavisus est*, vgl. Ex. XVIII: 9; óf van אָר, *se conjunxit*, in welk geval met Hitzig אָר moet gelezen worden. Voor laatstgenoemde opvatting pleiten: אַבא in het derde verslid, Gen. XLIX: 6 (waar hetzelfde parallelisme wordt aangetroffen), de Targum (אָר אָרָה אָר אָרָה), LXX (*μη εἴη εἰς ἡμέρας ἐνιαυτοῦ*), en de overweging dat de vreugde der nachten ongemotiveerd zou zijn, al kon ook אַ = אָל genomen worden.

Vs. 7. Evenmin als de vernietiging van den dag der geboorte wordt de wegneming van den nacht der ontvangenis streng en tot het einde toe volgehouden. *Zie, die nacht zij doodstil, geen gejuich ga daarin op.* אָר אָרָה wordt doorgaans vertaald *onvruchtbaarheid*, en daarbij gedacht aan de ontvangenis, die er in zouden kunnen geschieden, als wilde de dichter zeggen: „niets ontvange ooit meer het aanzijn in dien nacht” (zoo Hirzel, Ewald, Schlottmann, Delitzsch, Dillmann, Merx). Maar terecht hebben Schultens, Hitzig, Cook bezwaar gemaakt deze verklaring te omhelzen, daar de 2e vershelft iets anders schijnt te eischen. אָר אָרָה bet. ook niet oorspr. *onvruchtbaar*, *kinderloos* (dat is אָרָה), maar in het algemeen: *hard als steen*, vgl. Schultens Comm. I, 56 sq. Jes. XLIX: 21, op de moeder toegepast, krijgt het de beteekenis *onvruchtbaar*, maar deze voegt niet overal, vgl. Job XV: 34. XXX: 3. Hier zal de „nox dura silice vastior” (Schultens) wel, in verband met het volgende, een nacht zonder cenig levensteeken, een als steen stomme (vgl.

Hab. II : 19) nacht zijn. Targ. en LXX verklaren גלגלית door smart (גַּלְגַּלִּית; ἔη ὀδύνη). — רַנְנָה, Hitzig e. a. denken hierbij aan het feestgedruisch van het bruiloftsfeest, dat in den nacht van Jobs ontvangenis gevierd was. Dit is althans verkieslijker dan dat men het met den Targum en vele Rabbijnen door het *hanengekraai* verklare, hetwelk er nooit mee wordt aangeduid, vgl. XX : 5. Ps. LXIII : 6. Het beste schijnt echter, de uitdrukking met Schultens meer algemeen te nemen: „nemo hilarior in eo canat, sed universa quasi natura rerum attonito stupore jaceat demersa.”

Vs. 8. *Dat de dagverwenschers hem vervloeken, die de kunst verstaan om den draak op te hitsen.* Over de beteekenis dezer nieuwe vervloeking zijn de tegenwoordige uitleggers het vrij wel eens. Terecht verwerpen zij de verklaring van Aben Ezra (bij Buxtorf, Lex. Chald. p. 1524) en Schultens, volgens wie officiële weeklagers bedoeld zijn: „genus hominum eo ipso victum quaeritans, et conduci solitum, ad dies fatales, qua cladis in gente, qua funeris in familia, nigro theta notandos, eosdemque abominationi omnium exquisitissimis phrasibus tradendos”. Hoe onjuist deze opvatting is, blijkt o. a. uit de daaruit voortvloeiende gedwongen verklaring van עַר לִיחַת in de tweede vershelft bij Schultens, als *productor terribilium monstrorum*, terwijl toch de door hem aangehaalde plaats, Jes. X : 26, duidelijk leert dat עַר (de Piël van עָרַר) niet *producere*, maar *suscitare* beteekent. Daarentegen zijn de nieuweren, op het voetspoor van Grotius, Codureus en Clericus, van oordeel, dat de dichter hier uit het volksgeloof put en aan eene bij Israël gebruikelijke tooverij denkt. Er schijnen lieden geweest te zijn, die geacht werden den dag te kunnen vervloeken, d. i. hem donker en ongelukkig te kunnen maken, door het ophitsen van den draak of leviatan. Men herinnert daarbij aan de Indische verklaring van de zon- en maansverduisteringen, volgens welke dan de draak Râhu deze beide hemellichamen tracht te verslinden (zie Ramâj. II, 4, 17, 10, 11); en aan de hedendaagsche Chineezers en Algerijnen, die gedurende de eclipsen op trommels en koperen bekkens slaan, totdat de draak zijn buit laat varen (Hitzig, Delitzsch e. a.). Toch is de zaak daarmede nog niet volkomen duidelijk, en blijft het gemis van oudtestamentische

gegevens op dit punt te betreuren. In de vergeleken mythen is wel sprake van pogingen, door tovenaars en anderen aangewend om de eclipsen te bezweren, maar niet van tovenaars die ze door hunne kunsten teweegbrengen; en dit is het merkwaardige van het hier bedoelde Hebreeuwsche volksgeloof. De opmerking van Hitzig: „diejenigen aber, welche durch Gebet, Zaubersprüche u. s. w. das Gestirn, wie man meinte, aus seiner Noth retten konnten, hatten auch Macht, dieselbe zu verursachen” — is een uitvlucht, niets meer. Overigens vindt de onderstelling zelve, dat de woorden eene toespeling op Israelietische tooverij bevatten, steun in IX: 13. XXVI: 13, waar onder andere namen dezelfde vijand van zon en maan schijnt bedoeld te worden, zonderdat echter het volksgeloof zelf ook daar nader wordt toegelicht. De vraag of onder den לִיָּוִת, *alias* לְרֵב or לְרֵבָה, eenvoudig het zeemonster van dien naam (Dillmann), dan wel een sterrebeeld (Hahn, Hirzel, Schlottmann) te verstaan zij, is beantwoord door Kusters, Theol. Tijds. X, 51—3. Hij verklaart zich ten gunste der laatstgenoemde opvatting en ziet in het „sterrebeeld” „een levend wezen”, een van „die vijandige maar onderworpen leden van het heir des hemels”, die in het boek Job meermalen genoemd worden; zie boven blz. 23, en de Aantt. op IX: 13. XXVI: 13. Goldziher, Der Mythos bei den Hebräern S. 32 f., vgl. S. 120, vindt hier de toespeling op een zonnemythe in den trant der Jonaslegende. Over den vorm en de afleiding van לִיָּוִת zie men de Aant. op XL: 25 en Goldziher t. a. p. S. 211 ff. — De לָּ voor den Inf. עָרַר is weggelaten volgens dichterlijke gewoonte, zie Ges.-Roed. S. 281, Noot 1. Ew. § 285. c. Merx offert den duidelijken zin van het vers óp aan zijne theorie over het gelijke getal der στίχοι, dat hij in ieder der drie strophen van het eerste deel der jammerklacht verlangt. Om namelijk 6. 6. 6 te krijgen, worden voor de tweede 6 vs. 6—8a, en voor de derde 6 vs. 8b—10 bijeengevoegd. Doch al acht men met Sommer (Biblische Abhandlungen I, 93 ff.) Delitzsch (Comm. op Job S. 10) en Merx (S. LXXXI) den στίχος de eenheid van het Hebr. vers (zie daartegen Kuenen, Inl. III, 51), dan volgt daaruit nog geenszins dat de strophen, zelfs in hetzelfde verband, alle even groot waren of altijd een gelijk aantal στίχοι bevatten (Kuenen,

t. a. p. III, 47, 50). H. t. p. is het stellig veel aannemelijker, de strophe over den nacht, op welken de meeste nadruk gelegd wordt (zie boven blz. 54), voor tweemaal zoo lang te houden als die over den dag, en te tellen: vs. 4, 5 = zes, vs. 6—10 = twaalf *στίχοι*. Daarom behoeft „die Correspondenz” (Merx) of paronomasie tusschen vs. 5c en vs. 8a (stichos 6 van str. 1 en st. 6 van str. 2) niet te vervallen, daar de dichter haar evenzeer in het midden als op het einde der tweede strophe kan hebben aangebracht. De scheiding, die Merx tusschen de twee vershelften van vs. 8 maakt, wordt in ieder geval gedrukt door het onoverkomelijk bezwaar dat *העתידים ערר ליותן* onverstaanbaar is, tenzij als appositie van *אררי יום*. Immers is de verbinding met het volgende bij Merx nu geheel onbegrijpelijk: *Die den Lycjatan erwecken sollten, wären sie dunkel geblieben, ihrer Dämmerung Sterne(?!)*.

Vs. 9. Geen morgen volge op dien nacht. *Dat de sterren van zijn schemering verduisterd worden; hij hope op licht, maar het kome niet; hij verlustige zich niet in de wimpers van het morgenrood.* *נֶשֶׁת* is *morgenschemering* (VII: 4) of *avondschemering* (XXIV: 15), hier stellig het eerste (Renan, Dillmann) om hetgeen volgt. *Intempesta nox* (Hitzig) bet. het nooit, ook niet 2 Kon. VII: 5, 7. Spr. VII: 9, waar het de *avondschemering* is. — Over *בְּרִצְוֹתָדָה* *ad spectu delectari*, zie Ges. in Thes. In plaats van *רִצְוֹתָדָה* zou men in den Jussivus of Optativus den verkorten vorm *רִצָה* verwachten (vgl. XLII: 16 Keri), maar de regel daaromtrent wordt meermalen veronachtzaamd, vooral wanneer er reeds een voorafgaat (hier *יִקַּן*), zie Ges.-Roed. § 127 b. S. 259. Ew. § 224. c. Böttcher Lehrb. II, S. 173 f. — De *עַבְעָפִים* zijn *wimpers*, XVI: 16. Ps. CXXXII: 4 in eigenlijken zin, h. t. p. en XLI: 10 in beeldspraak, van *עוּרָה*, *fladderen*. Schultens merkt op dat de Arabieren van *het oog der zon* *عين الشمس*, en ook wel van *het oog* κ. ε. voor *de zon* spreken (vgl. *ἀυγή*); hij e. a. vergelijken ook Sophocles Ant. 104: *ὁ χρυσῆς ἀμέρας βλέφαρον*; het dichtst bij komt Milton in zijn Lycidas: „under the opening eyelids of the morn”. Natuurlijk worden de eerste stralen van het rijzende morgenlicht bedoeld. Vgl. hierbij nog Goldziher, t. a. p. S. 125.

Vs. 10. *Omdat hij de deuren van mijn moederschoot niet sloot en het leed niet verborg voor mijne oogen.* De prosopopee wordt ten einde toe volgehouden. Onderwerp is weer de nacht alleen, niet het *νυχθήμερον*, daar het toesluiten van den *בֶּטֶן* op de verhinderende der ontvangenis ziet, vgl. vooral Gen. XXX: 22 v. (waar op de opening der baarmoeder de zwangerschap, *וַתֵּרָר*, volgt); zie voor de hier gebezigde gebruikelijke uitdrukking Gen. XX: 18. XXIX: 31. 1 Sam. I: 5 v., en voor het tegenovergestelde, *פתח בֶּטֶן* of *פתח רחם*, Gen. XXIX: 31. XXX: 22. — *כִּי* geeft reden, waarom die nacht zoo herhaald en nadrukkelijk verwenscht is. — *בֶּטֶן* staat dichterlijk kortweg voor *בֶּטֶן אִמִּי* I: 21. — De opvatting van *וַיִּסְתֵּר* door Hitzig: *so dass sie geborgen hätte*, wordt wederlegd door vs. 11, waar de negatie der eerste verschelt ook in de tweede voortduurt, vgl. Ges.-Roed. § 152. 3. S. 296. — *עַמּוּל*. Schlottmann had *het licht* verwacht, en houdt *het leed* voor een synoniem daarvan, omdat voor den ongelukkige beide identisch zijn. Maar *leed zien* bet. *leed ervaren*, vgl. X: 15 (Hitzig). — Met deze ontboezeming wordt het eerste deel der jammerklacht gesloten; Delitzsch offert den duidelijken zin der woorden aan zijne strophentheorie op, wanneer hij vs. 11 en 12 ook tot het motief van de verwensching des nachts rekent. Hoe kan in „*Warum nicht gleich als Embryo starb ich*” etc. eene „Grundangabe” liggen?

II. Vs. 11—19. Thema: *Waarom ben ik niet terstond na de geboorte gestorven?*

Vs. 11. *Waarom stierf ik niet van de baarmoeder af? en blies den adem uit, toen ik uit den moederschoot was voortgekomen?* — *בִּירְחָם* kan beteekenen: *van het tijdstip af dat ik in den baarmoeder ontstond* (LXX, Vulg., Mercerus, Coccejus, Schlottmann, Delitzsch), en: *van het tijdstip af dat ik de baarmoeder verliet* (Hirzel, Hitzig, Dillmann). Voor de eerste opvatting zou Jer. XX: 17, voor de andere Richt. XVI: 17. Ps. LVIII: 4 vergeleken kunnen worden. Doch het verband beslist ten voordeele der tweede verklaring. Ware hier de embryo bedoeld, dan zou niet in het parallele verslid

zonder copula יצאתי כובמן als synoniem volgen; want reeds het asyndeton pleit tegen den „klimax”, dien Delitzsch vs. 11 v. vindt, en ook vs. 12b wordt aliis verbis hetzelfde, niet iets meer dan vs. 12a gezegd; vgl. nog 13a en 13b. Voor de verklaring van den „pasgeborene” pleit bovendien vs. 13—15 de wensch van in een graf te rusten, en de vergelijking vs. 16. Merx leest op grond van LXX בָּרַחַם; maar ἐν κοιλίᾳ is vrije vertaling volgens de opvatting der woorden door de LXX (vgl. Schlottmann: *in der Mutter Schoosz*), evenals zij Jer. XX: 17 ἐν μήτρᾳ vertaalt, waar toch ook מִרְחַם staat. Vulg. *in vulva* is kopie der LXX, en bewijst dus niets; maar Peschitto מִן מִבְּחַל en Targum מִן רִחְמָא pleiten tegen de בָּ. Bovendien zou de lezing van Merx tegen den zin indruischen, zie boven. — אָמוּת, Imp. pro Perfecto in levendigen stijl, volgens Ges.-Roed. § 127. 4. c. S. 260. Böttcher, Aehrenlese No. 138b. Gr. II, 163 g. — Vs. 11b is lett. *kwam uit den moederschoot voort, en blies den adem uit*. לָא לְפִמָּה worden in gedachte herhaald, zie de Aant. op vs. 10. — יִאֲנִיעַ is niet = *ut expirarem*, wat geen zin zou geven; en evenmin „Vav rel. statt mit ׀ mit ׀ ausgesprochen” (Hitzig), daar bij deze wau voor א 1^{oo} pers. sing nooit scheva komt (Olsh. S. 441, 463), maar verbindingswau, gevolgd door het Imp., hetzij pro Perfecto in levendigen stijl, evenals Jes. XLIII: 28. XLVIII: 3. LI: 2. LVII: 17. LXIII: 3—6. (Diestel Comm. op Jes. S. 374), hetzij (en dit is waarschijnlijker) omdat het na אֵץ volgt en dus betrekkelijk tegenwoordig is.

Vs. 12. Hij zou gestorven zijn, als hem het moederlijk voedsel onthouden was. *Waarom kwamen twee knieën mij tegen, en waartoe twee borsten, zoodat ik zoog?* Bij de בָּרִים denken vele uitleggers (Schlottmann, Delitzsch e. a.) aan de knieën des vaders, die het kind voor het zijne erkent. Intuschen spreekt Gen. L: 23, waarop men zich daarvoor beroept, van den grootvader; en wordt Gen. XXX: 4 een pasgeboren kind op de knieën eener vrouw gezet, vgl. Ruth IV: 16. Uit Jes. LXVI: 12 vgl. 13, schijnt te volgen, dat in den regel de moeder zelve het kind op schoot nam om het te zoogen (Hoogl. VIII: 1. Joël II: 16). In elk geval wordt h. t. p. niet op de erkenning

van het kind, maar op zijne verpleging de nadruk gelegd. — כִּי is niet „*opdat*” (Delitzsch, Cook, Renan), maar *zoodat*, *dat*, vgl. VI: 11. VII: 12, 17. X: 6. XIII: 26. XV: 13, 14, 16. — Het Impf. אֵינָהּ duidt volgens Hitzig de herhaling der handeling aan, vgl. Ges.-Roed. § 127. 4 b., maar moet liever met Dillmann als betrekkelijk tegenwoordig na het tegenkomen en aanbieden der שְׂרִים worden opgevat, vgl. de aant. op וַאֲנִיעַ vs. 11, 13, en XXIII: 3.

Vs. 13. *Dan toch zou ik mij neergelegd hebben, en rustig zijn; ik zou ingeslapen zijn, dan zou ik stilte hebben.* בִּי-עָתָה vormt dikwijls den nazin na voorwaardelijke zinnen, vgl. VIII: 6. XI: 15 en elders; hier echter is de voorzin verzwegen, evenals VI: 3. XIII: 19. Hij ligt in de voorafgegane vragen: „indien ik terstond na de geboorte gestorven was, dan” enz. שָׁכַב *gaan liggen* (vgl. 1 Kon. III: 19. Ezech. IV: 6. Gen. XIX: 4), staat in Perfecto, waardoor ons Plusquamperfectum Coniunctivi wordt aangeduid, Ges. § 126. 5, S. 255. Daarentegen drukt het Impf. אֶשְׁקִיט ons Imp. Coniunctivi uit, Ges. § 126. 6. b., S. 256. — Met andere woorden wordt in de tweede vershelft hetzelfde gezegd als in de parallele eerste. Vgl. voor יָשָׁן, *inslapen*, Gen. XLI: 5. II: 21, en het Arab. *وَسَى*, *coepit dormire*, waarvan *سِنَّةٌ*, *principium somni*. — יָנַח לִי lett. *rust zou mij zijn*. Ook Jes. XXIII: 12 en Neh. IX: 28 wordt נָוַח onpersoonlijk gebruikt. Anders beneden vs. 17. — Dat de rust der dooden in den Scheól bedoeld wordt, is op zich zelf waarschijnlijk, en blijkt nader uit het vervolg, vooral vs. 17—19.

Vs. 14—19 wordt in het licht gesteld, waarom het veel verkieslijker is, in het doodenrijk te vertoeven, dan zoo rampzalig te leven als Job. Is hij op aarde, in vergelijking van andere menschen, diep te beklagen, ginds zou hij met allen, zelfs met de gelukkigsten en machtigsten, op ééne lijn gesteld zijn. Want het kenmerk der onderwereld is gelijkheid, hetgeen in het voordeel van den mindere en zwaar beproefde is, vgl. Jes. XIV: 10.

Vs. 14. *Met koningen en raadsheeren der aarde, wier macht nader wordt in het licht gesteld door de duistere woorden* הַבָּנִים הַרְבִּיבוֹת לְמוֹתָם. Volgens het vaste spraakgebruik

kunnen zij niet anders beteekenen dan : *die zich puinhoopen weder opbouwen*, d. i. die vervallen gebouwen of steden herstellen, want Böttcher (De inferis § 298), Delitzsch, Schlottmann, Umbreit en Hahn dwalen, als zij, een scherp onderscheid makende tusschen בנה הרבות en בנה החרות, de eerstgenoemde uitdrukking door *puinhoopen bouwen* vertalen. Uit Jes. LVIII : 12. LXI : 4. Ezech. XXXVIII : 12. Mal. I : 4 blijkt immers duidelijk, dat de eerste formule sine articulo slechts in zooverre van de tweede cum articulo verschilt, als door deze de bedoelde puinhoopen iets nader worden aangeduid. Wat zou *puinhoopen bouwen*, d. i. *tot stand brengen*, *oprichten*, ook beteekenen? Böttcher is overtuigd dat het onzin is, en slaat naar aanleiding daarvan eene tekstverandering voor (zie beneden); maar Schlottmann tracht de uitdrukking dus te verklaren : *Die prächtige Trümmer sich erbauten*. Doch de invoeging van *prächtige*, dat in het Hebreeuwsch ontbreekt, is willekeurig; *prächtige Trümmer* eene contradictio in adjecto; en de paraphrase van hem, Umbreit en Hahn ongerijmd : „die Könige bauten sich prächtige Denkmale, die aber doch bald wieder Trümmer sind und daher von Anfang an Trümmer genannt werden konnten” (!). De meeste andere uitleggers, die dezen onzin veroordeelen (Schultens, Ewald, Hirzel, Renan, Delitzsch, Dillmann, Hitzig, Cook), willen echter ook de door het spraakgebruik aanbevolen opvatting van בנה הרבות door *puinhoopen opbouwen* hier niet laten gelden, omdat „het herstellen van verwoeste steden en gebouwen geen bijzonder teeken van macht en rijkdom is” (Dillmann). Tegen dit laatste valt niet veel te zeggen. Stond er slechts : הבנים הרבות, dan zou nog kunnen gedacht worden aan eene toespeling op iemand als Coresch, die last gegeven had dat Jeruzalem en andere steden van Juda herbouwd zouden worden (Jes. XLIV : 28. vgl. LVIII : 12). Maar deze opvatting wordt onmogelijk door het bijgevoegde לְבַיָּתָם, *sibi ipsis*, hetwelk doet denken aan hetgeen hen zelven rechtstreeks betreft of hun ten goede komt (vgl. 1 Kon. II : 36). Seinecke en Hoekstra (Theol. Tijds. V, 16) willen het attributum redden door de onderstelling dat „Job aan de Edomietische indringers denkt, die zich in de verwoeste plaatsen van Judea hadden gevestigd

en zich daar woningen hadden gebouwd; iets wat Mal. I : 4 juist van hen gezegd wordt." Doch de Edomietische indringers zijn geene „koningen” of „raadsheeren”; Mal. I : 4 is sprake van het opbouwen der ruïnen in Idumea zelf, gelijk uit het verband (vs. 2—4) duidelijk blijkt (vgl. Kuenen, De Profeten en de Profetie onder Israël I, 138); en bovendien worden de Edomieten noch hier, noch elders in het boek Job genoemd, zoodat men geen recht heeft, bepaald aan hen te denken (zie ook Kuenen, Theol. Tijds. VII, 518). Is derhalve de aan het gewone spraakgebruik ontleende verklaring onbevredigend, dan rijst de vraag: of met de boven genoemde uitleggers (Schultens enz.) eene andere geheel bijzondere beteekenis aan הרבות moet worden toegekend (volgens Dillmann het eenige dat overig blijft). Zij vatten het op als „conditoria splendida, in quibus reges recumbant”, m. a. w. als praalgraven of mausoleën. Sommigen (Ewald, Delitzsch e. a.) brengen הרבות dan, hetzij zoo, hetzij anders (Dillmann) ge vocaliseerd, in verband met het Egyptische *πύραμς, πι-χραμ*, waarvan het eene Hebreeuwsche verbastering zou zijn. Dit laatste kan in geen geval waarschijnlijk geacht worden, daar bij het semitiseeren van genoemd Egyptisch woord de *m* behouden is gebleven, vgl. *اهرام* en *هرام*. Afgezien van het Egyptisch echter kan het Hebreeuwsche woord op zich zelf moeilijk *grafstede* beteekenen, daar zijne vaste beteekenis *vastitas, desolatio* is (Schultens), wat Hitzig, in strijd met alle oudtestamentische pp., waar het voorkomt, ontkent. Tevergeefs tracht ook dezelfde uit een vers bij Hariri p. 96 te bewijzen dat althans in het Arabisch het verwante woord *solitudo* of *menschenledigheid* aanduidt; immers ook in *يبنى بيوتا خرابا* is van *vervallen, afgebroken woningen bouwen* sprake, en hetgeen volgt: *لا اينس بها* (*er zijn geen mensen in*), is eene nieuwe gedachte, geen verklaring van *خرابا*, gelijk H. beweert. Bovendien bet. het werk. *خرب vastatus est*, en vindt de gewone verklaring van הרבה ook steun in het Chaldeeuwse *חרבן*, dat evenzeer *vastatio, devastatio* is. Het moet derhalve Hoekstra (t. a. p.)

toegestemd worden dat men geen recht heeft om van de door het vaste spraakgebruik aanbevolen opvatting af te wijken, daar „ieder lezer den dichter noodzakelijk had moeten misverstaan”, als hij hier iets anders dan *het opbouwen van puinhoopen* bedoeld had. — Daar dit echter in het verband h. t. p. niet voegt, rest slechts de onderstelling dat de Masoretische lezing niet ongeschonden tot ons is gekomen (vgl. Kuenen Theol. Tijds. t. a. p.). De eenvoudigste verandering zou die van Böttcher zijn, volgens wien הרבית eene foutieve metathesis van רחבות, *Strassenplätze, Gassen* is; maar zij levert geen goeden zin op, daar het aanleggen van pleinen en straten geen teeken van rijkdom en macht is, en zou bovendien consequent dezelfde verandering Jes. LVIII: 12. LXI: 4. Ezech. XXXVIII: 12. Mal. I: 4 ten gevolge moeten hebben, terwijl toch de tekst op die plaatsen o. a. door de LXX goed verzekerd is. Beter Olshausen, die הרבית in ארמנות, *paleizen*, wil veranderen. Maar behalve dat de wijziging der letters zoo wel wat groot is, staat het niet vast dat de fout in het z.n.w. schuilt. De LXX vert. οὐ ἐγαυριῶντο ἐπὶ ξίφεισιν, en las dus ook, met andere vocalen, הרבית, maar waarschijnlijk niet הבנים (tenzij de Gr. vertaling geheel willekeurig zij, wat mogelijk is). Wat achter οὐ ἐγαυριῶντο schuilt, is nog niet duidelijk, en הגאונים, dat Cappellus vermoedt, maar dat sterk afwijkt, leidt niet op het spoor.

Vs. 15. *Of met vorsten, die goud bezitten, die hunne woningen met zilver vullen.* Andd. *bezaten en vulden.* Beide is mogelijk. De bedoeling des dichters is niet geheel duidelijk. Hij kan gedacht hebben aan vorstelijke paleizen (Dillmann e. a.), maar ook aan vorstelijke praalgraven (Schultens, Hitzig, Cook). Voor laatstgenoemde opvatting zou de vergelijking van Jes. XIV: 18. XXII: 16. Pred. XII: 5 kunnen pleiten, uit welke pp. blijkt dat בית en מִשְׁכָּן dichterlijke benamingen van het graf, vooral van het mausoleum waren, vgl. Job XVII: 13. Dat werkelijk niet slechts de Egyptische koningen, maar ook andere vorsten der oudheid veel goud en zilver mee in het graf namen, is bekend. Zie Jahn, *Bibl. Arch.* I, 2. S. 439 f. Pococke, *Not. ad spec. Hist. Arab.* p. 164.

Vs. 16. *Of gelijk de verborgen misgeboorte, die*

niet was, gelijk de kinderen, die het licht niet aanschouwden. Aan deze vertaling ligt de door Hitzig aanbevolen lezing לֹא אֲרִיבָהּ, in plaats van לֹא אֲרִיבָהּ, ten grondslag, die om nog andere dan de door hem zelve aangevoerde redenen de voorkeur schijnt te verdienen. H. merkt op, dat nergens elders, zelfs niet X: 19 (*ik zou zijn als een die niet was*), door Job van zijn niet-bestaan gewaagd wordt; — doch waarom zou hier, bij de uiting der grootste wanhoop, niet een nieuwe, buitengewone wensch kunnen ontboezemd zijn? Vóór de gissing pleiten echter het parallelisme der versleden, dat zoo eerst fraai wordt; en de omstandigheid dat ook hier, evenals in de voorafgaande vss., blijkens het volgende אֲשֶׁר, aan de onderwereld gedacht wordt, waar het niet-zijn iemand niet brengen kon: „sunt aliquid manes” (Propertius IV, 7). De vergelijking van het schimmenleven in de onderwereld met het niet-bestaan van een ongeboren kind was daarentegen zeer geschikt om de volslagen rust der dooden te teekenen. — Volgens deze opvatting knoopt zich אֲשֶׁר nauw aan de werkwoorden van vs. 13 vast, evenals אֲשֶׁר vs. 14, 15, waarmede het ongeveer synoniem is (vgl. IX: 26. XL: 15. Ps. CXX: 4. CXLIII: 7). Dat de dichter echter hier de eerste, minder sterke, partikel bezigde, was een gevolg van het onderscheid, dat tusschen de twee groepen bestond: met ontslapen koningen kon Job liggen, op ongeboren kinderen kon hij slechts gelijken. — De boven onderstelde dittographie der א, waaruit de textus receptus ontstond, komt ook Jos. X: 24 (הַלְכֹּנָא אֲחֵרָה) voor. Dat dientengevolge הָיָה niet הָיָה behoeft te worden leert X: 19. — אֲשֶׁר is *weggeborgen, weggedaan*, vgl. Gen. XXXV: 4. Exod. II: 12. Pred. VI: 3—5. „Man schafft sie sich aus den Augen und spricht weiter nicht von ihr” (Hitzig).

Vs. 17—19 wordt de rust van den Scheól nader beschreven. *Daar staken de boozen hun woeden, en daar rusten zij wier kracht uitgeput is. Samen zijn de gevangenen stil, zij hooren niet het roepen des drijvers. Klein en groot is daar . . . , en de knecht vrij van zijnen heer.* — אֲשֶׁר, t. w. daar waar hij slapen en rusten zou (vs. 13); dat dit de onderwereld is zegt hij wel niet, maar zonder deze onderstelling is alles onverstaanbaar. — De volkomen rust van

het doodenrijk openbaart zich o. a. in de volkomen gelijkheid van allen, van verdrukkens en verdrukten, van aanzienlijken en geringen, van meester en knecht; vgl. Jes. XIV: 10 v. en Seneca: mors captivorum catenas levat, exaequat omnia. — De אסירים en de נגל herinneren aan Exod. V: 14. Jes. IX: 3: aan hun gemeenschappelijk arbeiden op aarde beantwoordt nu de gemeenschappelijke rust in het schimmenrijk. — הוּא הוּא, vs. 19, is niet duidelijk. Volgens LXX, Vulg., Jarchi, Hirzel, Schlottmann, Cook bet. het: (*klein en groot*) is daar. Maar vs. 17—19 berichten niet zoo zeer dat de dooden in den hades zijn; zij beschrijven veeleer de wijze waarop ze daar bijeen zijn, in tegenstelling met de aardsche verhoudingen, die ze respectievelijk doorleefd hebben. Bovendien zou men dan niet הוּא, maar הַקּוֹה verwachten. Anderen (Mercerus, Ewald, Böttcher Neue Aehrenl. nr. 1389 en Gr. II, 70, Hitzig, Dillmann) vert. *k. e. g. zijn daar dezelfde*, d. i. *eenerlei*, het onderscheid heeft opgehouden. Men beroept zich daarvoor op Jes. XLI: 4. XLVI: 6. Ps. CII: 28, waar van Jahveh gezegd wordt dat hij הוּא is. Doch deze gevallen staan niet gelijk. Op de drie aangehaalde pp. is het pronomen praedicativum evenals het subject enkelvoudig, en wordt de ellipse (*diegene, die gij waart, of zooals gij beschreven zijt*) licht aangevuld. H. t. p. ontbreekt de congruentie tusschen onderwerp en gezegde; terwijl bovendien, naar analogie van de bijgebrachte pp., de ongerijmde zin zou ontstaan: „groot en klein blijven daar dezelfde, die zij vroeger waren”. Schultens, ofschoon hij het waarschijnlijk achtte dat הוּא = *idem* was, daar ook Ps. CII: 28 וְאַתָּה הוּא *Ac tu idem* vertaald werd, — voegt er juist bij: „quod tamen non omnino idem; inquiratur ergo ulterius”. Doch hij noch iemand anders heeft iets beters voorgeslagen, en er schijnt ook wel geen derde verklaring mogelijk. Het is voorshands dus noodig met een *non liquet* te eindigen. Misschien is הוּא corrupt.

III. Vs. 20—26. Inhoud: Waarom blijf ik met alle ellendigen in leven, daar de dood beter is?

Vs. 20. *Waarom is er voor den ellendige licht, en leven voor de zielsbedroefden?* — הוּא wordt door Schultens, Ewald, Delitzsch, Hitzig, Dillmann vertaald:

geeft hij, t. w. God. Maar deze is nog niet genoemd. Als de dichter Hem bedoeld had, zou hij niet eerst vs. 23b, maar reeds hier אֲלֵי geschreven hebben; de klacht is nog zeer algemeen, niet tegen God persoonlijk gericht, zie boven blz. 53. LXX (*δédorat*), Targum (דורא), Cook verklaren het ww. passief: *why is light given?* Beter schijnt het met Vulg., Schlottmann, Böttcher Gr. II, 144 אֲלֵי onpersoonlijk op te vatten, ongeveer als het Deutsche *es giebt*; te meer daar ook XXXVII: 10 dezelfde opvatting noodzakelijk is, zie Ew. Gr. § 295d, en beneden de Aant. op die plaats. Elders, Gen. XXXVIII: 28. Spr. X: 24. XIII: 10 komt אֲלֵי in denzelfden zin voor. (De verklaring van Dillmann Gen. l. c.: *da gab einer eine Hand*, is gezocht, en met zijne eigene opvatting van Job XXXVII: 10 in strijd). — Voor כָּרִי נָפֵשׁ vgl. VII: 11. XXI: 25.

Vs. 21. *Die op den dood wachten, maar tevergeefs, en hem opsporen meer dan schatten.* — הַמְּחַכִּים, particip. appositum zonder begrip van tijdsverschil, maar met dat van voortduring, zie Böttcher Gr. II, 254. — וַאֲיָנִי, vgl. vs. 9. — וַיִּחְפְּרוּהוּ. Het Impf. met vau consec. na het Part. heeft de bet. van een Praesens, vgl. Nah. I: 4. 2 Sam. XIX: 2. Ges. § 129. 2a. Ew. § 342a; zoowel *wühlten* (Praet. Ind., Del. Ed. I) als *grüben* (de Conditionalis; Hahn, Schlottmann) is dus onjuist. חָפַר bet. eig. *graven, opgraven* Ex. VII: 24 en elders, en is waarschijnlijk met het oog op het volgende מְטַחֲנִים *schatten* gekozen. Het komt echter XI: 18. XXXIX: 29 ook als *explorare* voor, en kan h. t. p., daar הַמְּחַכִּים het object is, ten minste niet wel anders vertaald worden. Andd. (Hahn, Schlottmann, Del. I, Dillmann, Merx) vertalen desniettemin met de LXX ἀνορύσσοντες. Del. II: *spähen*.

Vs. 22. *Die zich verheugen tot jubelens toe, juichen wanneer zij een graf vinden.* Vgl. voor de constructie Spr. II: 14, voor de uitdrukking אֵלֵי-גֵיל vooral Hos. IX: 1. De bijzin is voortzetting van de vs. 21 uitgesproken gedachte: „zij hopen op den dood — zij juichen bij het graf.” Min juist vert. derhalve Umbreit de drie laatste woorden: *wenn auf ein Grab sie treffen*, d. i. „zij vertoeven het liefst bij de graven, daar deze het best aan hunne stemming beantwoorden”. Del. Ed. I

en Schlottmann vert. **השמרו**: *zij zouden zich verheugen*, en de tweede verschelt: *zij zouden juichen, als zij een graf vonden*. Doch het is beter met De l. II (vgl. vs. 21) den Indicativus vast te houden en, evenals t. a. p., hier aan eene beschrijving van hetgeen gewoonlijk plaats heeft, te denken. Bovendien zou men anders **אם** pro **כי** verwachten, vgl. Exod. XXI passim, Ges.-Roed. § 155. S. 305 (bovenaan).

Vs. 23—26. Van het algemeene komt Job tot het bijzondere; van de lijders tot zich zelve.

Vs. 23. *Voor den man, wiens weg verborgen is, en dien God van rondom omheind heeft* — t. w. waarom is in het bijzonder het licht en het leven voor hem? Merx verplaatst dit vs. tusschen vs. 25 en 26, zonder eenige noodzakelijkheid. De Datief hangt namelijk evenals die vs. 20 van **יְתֵן אֵר** **וְהַיִּים** af, en het is bovendien aan geen twijfel onderhevig dat Job zich eerst meer objectief in den 3den persoon noemt als **נָבַר**, om daarna in den 1sten persoon over te gaan. — Bij het volgende **רַבּוֹ נִסְתָּרָה** moet ook **כִּי־אֵלֹהִים** gedacht worden; want dat hij evenals Deutero-Jesaja, Jes. XL: 27, Hem als den auctor der ellende beschouwt, blijkt niet slechts uit de overeenkomst der uitdrukking h. t. p. en daar, maar ook uit Job XIX: 8, waar hij God als zoodanig noemt. Zijn „weg” is: zijn lot en omstandigheden, die door God in het duister gehuld zijn. — **וַיִּסְכֶּךְ**, van **הִסְכֶּךְ**, de Hifil van **סָכַךְ**, evenals XXXVIII: 8, uit welke plaats tevens blijkt dat de vertaling *overdekken* (Hoekstra t. a. p. 27) minder juist is. **סָכַךְ** en **שִׁיךְ** bet. eig. *vlechten*, v. d. *heiningen maken van vlechtwerk*, verder *omheinen*. De beeldspraak verschilt hier dus niet van de I: 10 gebezigde (zie boven blz. 26), maar de bedoeling is eene andere: daar werd Job door God omheind, opdat hem geen kwaad zou genaken; hier wordt hij omheind, opdat hij zijn weg niet vinde, vgl. Hos. II: 8.

Vs. 24. *Want als ik voor mijne spijs zit, komt mijn verzuchting, en gelijk water stort zich mijne jammerklacht uit*. — **כי** leidt de reden in, waarom vs. 23 van de ellende „des mans” kon gewaagd worden: zij blijkt uit zijne smart. Tevens wordt nu door het gebruik van den 1sten persoon duidelijk, wie die **נָבַר** is. — De eerste verschelt is

duister, en het aantal verklaringen groot. לִפְנֵי is: *in het aangezicht van*, maar wat heeft men daaronder te verstaan? Volgens Targ., LXX, Umbreit, Hahn, Schlottmann, Cook is het *ante* (van tijd), en de zin der versheft: *mijne smarten verhinderen mij te eten*. Merx vert. *denn reichlicher als meine Speise kommt mein Jammern*, vgl. XXXIV: 19, waar לִפְנֵי ook *prae* bet. Beide verklaringen zijn grammatisch mogelijk, daar de grondbeteekenis van de praep. zoo bewaard blijft. Dit geldt ook van de opvatting, aan welke boven, in de vertaling, de voorkeur is gegeven; volgens haar is de praep. lokaal te nemen: *coram*, vgl. VII: 16 en een menigte andere pp. (bij Ges. Lex. sub D), en de bedoeling des dichters: *wanneer ik mijn brood voor mij heb, komt mijn verzuchting*. Hoezeer ook deze verklaring niet zeker is, verdient ze toch de voorkeur boven die van Ewald, Delitzsch, Dillmann en Hitzig, die לִפְנֵי vertalen: *pro, in plaats van, statt, für*, daar het niet blijkt dat de praep. die beteekenis had of hebben kon (Spreuk. XVII: 18 eischt eene andere verklaring). Ook die van Schultens en Renan, volgens wie לִפְנֵי i. q. כּ, d. i. *ad modum, ad instar, comme*, zou zijn, moet verworpen worden, omdat de praep. nergens in dien zin voorkomt; het beroep op IV: 19 doet niets af, daar op die plaats, welke zelve duister is, evenmin de verklaring *gelijk* kan worden goedgekeurd. (Voor 1 Sam. I: 16 vgl. Thenius ad h.l.). Zie nog de Aant. blz. 74. — תִּבְוֵא, Impf. tot aanduiding van hetgeen nu en altijd geschiedt, vgl. Ges. § 127. 2. Desgelijks תִּתְחַבֵּן Impf. c. vau cons. vgl. Ps. LXXVIII: 40 v. Böttcher II, S. 208. Ew. § 342a. Voor het gebruik van het verb. masc. bij het fem. (שֶׁאֵנִי) vgl. Böttcher II, 146. Ew. § 191b en IV: 4. XVI: 22. XIX: 23. — De vermelding van het *zich uitstorten* des waters staat in verband met het *jammeren*, lett. *brullen*, maar sluit (Dillmann) niet uit, dat op Jobs dagelijkschen drank wordt gezinspeeld. Vgl. 2 Kon. XXII: 27. Jes. XXX: 20.

Vs. 25 v. geven reden van dit jammeren. *Want voor ontzetting beef ik, en zij treft mij; en wat ik vrees overkomt mij. Ik heb geen rust, en geen kalmte, en geen verademing; en siddering grijpt mij aan.* — כִּי kan hier wel niet anders dan *quoniam* zijn (LXX γάρ), daar

anders het verband met het voorafgaande ontbreekt. Min juist dus Schmid: *quando timorem timeo, tum venit mihi*, en Renan: *à peine conçois-je une crainte qu'elle se réalise*. — פָּחַדְתִּי. Merx en Hitzig vatten dit en de volgende *finita*, op voetspoor van LXX en Pesch., als praeterita op, laatstgenoemde met de opmerking, dat „Hiob ja wirklich C. 1, 5 in seinem grossen Glücke Unheil befürchtet als Strafe möglicher Versündigung seiner Kinder.” Reeds Coccejus, Mercerus en Pineda hadden iets dergelijks gezegd. Hiertegen geldt 1°. „A veri similitudine omni abhorret, Jobum tam dira, tam dura, tam invisitata atque inaudita mala, qualia ipsum oppresserunt, unquam praesago futuri metu concipere potuisse” (Schultens). 2°. De rampen, die Job treffen, staan in geen het minste verband met zijne of zijner kinderen mogelijke schuld, maar worden ondanks zijne vroomheid zijn deel. 3°. De *finita* van vs. 26 kunnen als praeterita, die Jobs vroegeren voorspoed beschrijven, niets beteekenen, daar Job toen wèl rust had. Om dit bezwaar te vermijden, vert. Merx: *ik was niet zorgeloos*. Maar er zou dan בָּטָח of בָּטַח staan, vgl. Richt. VIII: 11. XVIII: 10. Spr. XIV: 16. Ezech XXX: 9: שָׁלֵי וְשִׁקְטָ וְנִחָ worden altijd in den zin van *quiescere, quietum esse* gebruikt. In de vier *finita* een terugslag op de vier ongeluksboodschappen te zoeken (Targ., Hitzig) verbiedt de overweging dat daardoor het zwaarste lijden (vgl. II: 4 v.) uitgesloten wordt; ook zou men dan vier positieve of vier negatieve *finita*, m. a. w. eene anaphora, niet een positief (פָּחַד) en drie negatieve (-לֵא) *finita* verwachten. Het is dus beter, met Ewald, Dillmann e. a. de *finita* door praesentia terug te geven, omdat ze zijn tegenwoordige ellende beschrijven, d. i. een reeds eenigen tijd aanwezigen en nog voortdurenden toestand, vgl. IX: 2. X: 13. XXXIV: 5. Ges. § 126. 3a S. 254. De Imperfecta וַיֵּאחֲזִי וַיִּבֶא en וַיִּבֶא duiden dan het nog iets later, oogenblikkelijk ontstaan dezer werkingen aan, vgl. boven de Aant. op III: 11, 12, blz. 63 v.; en voor vs. 25a in 't bijzonder VII: 9. XIV: 2. — פָּחַד is *pavor*, en רָגַז, lett. *beroering*, blijktens XIV: 1. 2 Sam. XIX: 1 evenzeer subjectief: de hevige onrust, die hem inwendig verteert. Derhalve teekent Job hier zijn inwendigen zielstoestand, zooals die door zijn vreeselijk lijden

is te weeg gebracht (Hitzig). Juist Schultens: „adest continua jactatio et concussio corpus animumque divexans, per quam cogitur erumpere in fremitum et tempestatem querelarum” (vgl. vs. 24); en Cook: „gloomy and terrifying thoughts are among the most painful expressions of Job's disease”. — De vorm **וַיִּאֲרֹא** is Arameesch gekleurd, gewlk.: **וַיִּאֲרֹא**; „de voller klinkeende vormen worden vooral in de pauze gaarne door den dichter gebezigd” (Dillmann), vgl. Ew. § 115. d. 252a. Over de bij dichters zeer gewone aanhechting van het pron. suff. aan intr. werkw. en in Dativo, met weglating van de praepositie, zie Böttcher Gr. § 857. II, 23 f., vgl. beneden XV: 21. XX: 22. **וַיִּלְוֶהָ**, de eenige in het O. T. voorkomende vorm, waarin de oorspronkelijke derde wortelletter van de verba op **ו** (later **ו**) in het Pf. bewaard is gebleven, vgl. Olsh. Gr. S. 478 f.

Aant. op III: 24. Stond er wellicht oorspronkelijk **וַיִּלְוֶהָ**? Dan wordt de zin: „even menigvuldig als mijne spijs is mijn zuchten; telkens eet ik mijn brood met tranen”. Deze gissing schijnt aannemelijk. Ik dank haar Kuenen, die ze mij mededeelde.

HOOFDSTUK IV—XXVIII.

De redetwist tusschen Job en zijne drie vrienden.

De wanhoop van Job verbaast zijne vrienden. Was dat een vrome, iemand die zijn geboortedag verwenschte en zich bitter beklaagde over zijn lot? Zij trachten hem tot andere gedachten te brengen, door hem te herinneren aan zijn eigen leeringen van vroeger, aan openbaringen en oude beschouwingen der wijzen, volgens welke het Godsbestuur altijd rechtvaardig en goed is. Maar zij overtuigen hem niet. Zijn eigen onschuldig lijden en de geheele inrichting der maatschappij, in welke de goddeloozen heerschen en zoowel goeden als boozen verdelgd worden, pleiten, volgens hem, tegen de aangenomen en steeds verkondigde theorie van Gods rechtvaardigheid.

In de ontwikkeling dezer denkbeelden openbaart de dichter veel poëtisch talent, maar weinig methode. „Juiste orde en ontwikkeling ontbreken” (Hoooykaas). „Nulle trace de cette

dialectique souvent subtile, mais toujours singulièrement pressée, dont les dialogues de Platon et les soutras bouddhiques nous offrent le modèle. L'auteur, comme tous les Sémites, n'a pas l'idée des beautés de composition résultant de la sévère discipline de la pensée. Il procède par intuitions vives, non par déductions" (Renan). Geheel zonder afwisseling zijn nochtans deze redeneeringen niet. Geeft de rede van Elifaz den grondtoon en het thema van al de volgende redenen der vrienden aan, zoo zijn deze toch meer variaties dan da capo's. O. a. is er klimax in hunne verwijten, evenals in de zelfverdediging van Job. Zijne woorden klinken steeds godslasterlijker; en naarmate hierdoor hunne verontwaardiging toeneemt, wordt ook „in hunne toespraken steeds minder gewag gemaakt van het loon der deugd, steeds meer daarentegen van de straf der zonde" (vgl. Oort, Bijbel voor Jongelieden IV, 155, 157). Daar echter deze klimax meer oratorisch dan logisch is, heeft het geheel niets van een wetenschappelijk betoog, en moet ten slotte aan Renan worden toegestemd: „d'un bout à l'autre la question ne fait pas un seul pas." Gelukkig wordt dit gebrek ruimschoots opgewogen door den gloed van den hartstocht en de levendigheid der verbeelding, die den dichter in staat stelden om bij den redetwist over een der onoplosbaarste vraagstukken de klip der dorheid te ontzeilen. Pectus est, quod disertum fecit.

EERSTE REEKS VAN GESPREKKEN.

(HOOFDST. IV—XIV.) •

Hoofdst. IV en V. De eerste rede van Eliphaz.

Schoorvoetend en beleefd, maar toch zeer duidelijk spreekt de eerstgenoemde (vgl. II: 11) vriend aanstonds de grondstellingen uit, die in allerlei vormen door de drie sprekers voorgedragen en toegelicht zullen worden: waar lijden is, daar is schuld; draagt men het lijden gelaten en belijdt men de schuld, dan is er vergeving en herstel te hopen; maar ontkent men zijn schuld en weigert men zijn lijden als tuchtmiddel aan te merken, dan staat het ergste voor de deur.

Het beloop der redeneering is :

I. Jobs houding in zijn lijden is in strijd (H. IV) :

1° met zijn vroegere uitspraken (IV : 2—6).

2° met de ervaring (IV : 7—11).

3° met de openbaring (IV : 12—21).

II. Job verandere dus die houding (H. V) :

1° hij verharde zich niet in ontevredenheid (V : 1—7).

2° hij wende zich vol berusting tot God (V : 8—16).

3° hij zal daardoor den rijksten zegen deelachtig worden (V : 17—27).

De onderscheiding der rede in strophen is moeilijk, tenzij men, gelijk Ewald en Schlottmann, pericopen van 10 à 11 verzen zoo noeme (zie hiertegen Kuenen, *Inl.* III, 47, 50). Als (kleinere) strophen *veri nominis* zouden I, 1° en 2° kunnen gelden; II, 1° en 2°, en vooral I, 3° en II, 3° zijn daartoe echter te lang, en het is willekeur, ter wille eener aangenomen strophentheorie, telkens te scheiden wat logisch bijeen behoort. Deze fout wordt hier en in het vervolg overal door Delitzsch en Merx begaan, die echter onderling niet overeenstemmen in de bepaling en afmeting der strophen, hetgeen reeds op zich zelf niet geschikt is om vertrouwen in hun stelsel te wekken. In Elifaz' rede bv. zoekt Delitzsch het schema: 8. 12. 11. 11/11. 12. 10. 10. 2; Merx het schema: 8. 8. 8/7. 7/8. 8. 8. 8. 8. Vooral het eerstgenoemde is in strijd met den door Kuenen immers terecht gestelden regel, „dat de strophen van een gedicht niet te zeer noch op onregelmatige wijze van elkander verschillen mogen”; maar ook het tweede is onhoudbaar, gelijk beneden in bijzonderheden blijken zal.

Vs. 1. *En Eliphaz van Teman nam het woord en zeide.*

I. 1° Vs. 2—6. Jobs houding is in strijd met zijn eigen uitspraken.

Vs. 2 verontschuldigt zich de spreker over de vrijheid, die hij en zijne vrienden nemen om Job in zijn toestand toe te spreken. *Zullen wij het woord voeren tot u, die verslagen zijt? Maar wie vermag zijn rede terug te houden?* — הַנְּסִיחָה wordt door A ben Esra, Ewald (*Jahrb.* IX S. 37), Böttcher

(N. Aehrenl. Nr. 1390. Gr. II, S. 421, 546), Cook als eene andere schrijfwijz van נִנְשָׂא (1 Plur. Fut. Kal. v. נָשָׂא) beschouwd. Dit schijnen ook de Masorethen gedaan te hebben, blijkens hunne aantekening, dat הִנְסָה hier en Deut. IV : 34 eene verschillende beteekenis heeft. Desgelijks staat Ps. IV : 7 נִנְשָׂא voor נָשָׂא (vgl. Ps. X : 12). Voor deze opvatting pleit de goede zin, die dan ontstaat, vgl. XXVII : 1, terwijl daarentegen de gewone verklaring van נִנְשָׂא als 3a sing. Perf. Piel of 3a sing. Perf. Nifal groot bezwaar oplevert. Vooreerst heeft dit ww. elders wel de bet. van *explorare* en *tentare*, maar niet dien van *de proef van iets nemen, wagen, ondernemen*; ook Pred. VII : 23, de eenige plaats waar het werkw. evenals hier met den Accusativus rei voorkomt, geeft het een anderen zin dan die h. t. p. vereischt wordt. Hoe gewrongen is ook de uitdrukking, die zoo ontstaat: *zal men beproeven een woord tot u?* Bovendien verwacht men hier, waar gevraagd wordt wat geschieden zal, geen Finitum (Perfectum), maar een Fiens (Imperfectum). Om dit bezwaar te ontgaan, verbinden de meesten (Winer R.W.B., Ewald Comm., Schlottmann, Delitzsch, Dillmann) הִנְשָׂא met תִּלְאָה, waardoor רַבֵּר אֵלֶיךָ נִנְשָׂא hypothetische bijzin wordt, aldus: *Wirst du, versucht man ein Wort an dich, verdriesslich werden?* Maar terecht heeft Hitzig zulk eene constructie onmogelijk genoemd: het enclitische הִנְשָׂא behoort natuurlijk bij het werkwoord waarmee het verbonden is, nooit bij een daarvan verwijderd ww. Hitzig zelf dwaalt echter op zijne beurt, als hij, הִנְשָׂא = הִנְשָׂא nemende, vert.: *versucht man ein Wort zu dir, so beschwert es dich.* De weinige daarvoor door hem aangehaalde pp. zijn òf van anderen aard (1 Sam. II : 27. Spr. XXIII : 5) òf vermoedelijk corrupt en althans dubiae interpretationis (1 Kon. XVI : 31. XVIII : 29); ook zou dan althans, evenmin als op de aangehaalde pp., de *vau* voor תִּלְאָה niet mogen ontbreken. Voorts ontstaat zoo een zeer vreemde zin; want hoe konden de vrienden vooruit weten, dat hunne toespraak Job verbitteren zou? Zij hoopten en wachtten juist het tegendeel, vgl. V : 27. Daarenboven is תִּלְאָה bij Hitzig transitief, evenals bij Merx, Ewald Jahrb. l.l., Böttcher (*werden wir ein Wort an dich aussprechen, das du übel nimmst?*). Maar dit is in strijd met het intr. gebruik van לִאָה vs. 5 en Gen. XIX : 11 (voor het

transitief begrip wordt Job XVI : 7 de Hifl gebezigd). חִלָּה bet. *gij zijt verslagen*; andd. *gij zijt afgemat* (Schultens), andd. *gij zijt verdrietig*. Het ww. schetst den treurigen toestand, waarin Job zich ten gevolge van zijn lijden bevindt, de radeloosheid en uitputting, die uit zijne jammerklacht gebleken waren, vgl. vs. 5. Het staat in appositie van אֵלֶיךָ, met weglating van אֲשֶׁר, gelijk gewoonlijk (I : 1, 5. III : 15, 16 en elders). — Voor עָצַר vgl. XII : 15. XXIX : 9. עָצַר is een saamgetrokken uitspraak voor וְעָצַר, die bij de verbindingsvau enkele malen meer voor gutturalen, dikwijls voor de ם voorkomt, vgl. Olsh. § 84 c. 85 c. S. 158, 160. Ew. § 245b. — De vau, die de tweede verschelt met de eerste vereenigt, is slechts door het verband, niet op zich zelf adversatief. Vgl. de Arab. conj. و en Caspari, Arab. Gr. § 547. — מְלִין, manl. mv. naast een vr. enk. מְלָה (zie daarover Olsh. Gr. S. 215), is een Arameïsme, volgens Böttcher I, S. 142 in poëzie een Simeonitisme (zie daarover de Inl.), dat elders zelden, in het boek Job 13 maal, en van deze bij Elihu 6 maal, voorkomt, terwijl מְלִים slechts 10 maal is gebezigd (Dillm., Olsh.).

Vs. 3 v. *Zie, terechtgewezen hebt gij velen, en slappe handen hebt gij gesterkt. Hem die struikelde richtten uwe woorden op, en knikkende knieën bevestigdet gij.* — Vgl. voor de uitdrukkingen Jes. XXXV : 3. XIII : 7, op welke plaatsen echter de spreekwijzen minder figuurlijk zijn dan hier, waar „mit echt orientalischer Farbenpracht die innerlichen Vorgänge nach ihrer äussern Erscheinung geschildert werden” (Hitzig). Bedoeld worden de „velen”, die in geloof of geduld wankelmoedig waren, gelijk Job nu zelf is. „Slappe handen” zijn ook 2 Sam. IV : 1 teekenen van versaagdheid (Dillmann). Het Finitum יָסַר duidt het verleden aan; de daarop volgende werkwoorden staan in het Fiens, hetzij ten gevolge van de levendigheid der schildering (Ges.-Roed. S. 260), hetzij om de herhaling of gewoonte der handeling aan te duiden (Dillmann). — יָרִים רַחוּם. Het adj. plurale bij den Dualis, gelijk in den regel, zie Ges.-Roed. S. 232. Böttcher I, S. 476. — Hoe Job troostte, wordt XXIX : 12 vv. door hem zelve verhaald.

Vs. 5. In strijd met deze theorie is zijn gedrag. *Thans,*

nu het tot u komt, zijt gij verslagen, nu het u nadert, ontstelt gij. — Van כִּי hangt ook nog הנגע af, dat anders onverstaanbaar is. Bijna alle uitleggers vatten hier כִּי als tijdsartikel op, hetgeen ook het eenvoudigst is, terwijl bij de redengevende opvatting *quia* (Dillmann) de tegenstelling van dit vers met het voorafgaande (toen—nu) verloren gaat. Dat er, als כִּי tijdsartikel is, עָתָה moest staan (Dillmann), is onjuist, daar ook het omgekeerde eene goede tijdsbepaling is: „nu (כִּי) heden (עָתָה) het kwaad” enz. Ewald vert.: *nun kommt es ja an dich*”, wat gezocht is. — De opvatting der verba fem. תָּבוּא en תָּנַע als impersonalia is vrij algemeen sedert Schultens, die terecht schreef: „plerique heic loci suppleant רעה *malum*, vel בעתה *terrorem*. Dixerim *impersonaliter* enunciata illa duo”. Zoo ook Ges. § 137. 2. S. 275, en Böttcher II, S. 144, die opmerkt, dat het onpersoonlijke femininum, in onderscheiding van het onpers. masculinum „stets und allein ein zwar ungenanntes, aber beschriebenes oder deutlich vorstellbares Sach-Subject voraussetzt, daher mehr unserm *das, dieses* oder *es* mit Zusatz entspricht, da beim Masc. blosses *es* genügt”. — ותלא en ותברל zijn imperfecta (fientia) met de consecutieve vau, die het tegenwoordige aanduiden, dat als gevolg uit het voorafgaand ww. voortvloeit, vgl. XIV: 10. Gen. XIX: 9. 2 Sam. XIX: 2. Ps. XLII: 6. Böttcher Gr. II, 2o 7 f. Ges. § 129. 2.a. S. 263. — Voor de beteekenis van נברל vgl. XXI: 6. XXIII: 15. — Voor de hier uitgedrukte gedachte vgl. Sir. XXXVII: 19 *ἔστιν ἀνὴρ πανούργος καὶ πολλῶν παιδευσῆς, καὶ τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ ἀχρηστός ἐστιν*. Terentius Heaut. V, 1, 49: *Nonne id flagitium est, te aliis consilium dare, Foris sapere, tibi non posse te auxiliari?* (Hitzig).

Vs. 6. Wat anderen vertroost had, kon hem zelven bemoedigen. Zijne vroomheid — die Eliphaz niet in twijfel kan trekken, omdat ze algemeen bekend was — mocht ook hem het vertrouwen schenken, dat zijn lijden een goed einde zou nemen. *Is niet uwe godsvrucht uw toevorzicht, de voortreffelijkheid van uwen wandel uwe hoop?* De verklaring van Schultens: *Adeone Nihil pietas tua, fiducia tua, expectatio tua et integritas viarum tuarum?* wordt door de nieuwere uitleggers algemeen stilzwijgend verworpen. En terecht, want 1° is

אֵלִי niet = nihil (zie daarover de Aant. op VI : 21), אֵלִי altijd *nonne*; 2° zouden dan de vier naamwoorden als gecoördineerde subjecten door de *vau* cop. verbonden moeten zijn, vgl. vs. 10. I : 1, 3 enz.; 3° kunnen het eerste en derde naamwoord niet gecoördineerd zijn met het tweede en vierde, die geheel andere begrippen uitdrukken. De opvatting van Delitzsch I: *Ist nicht deine Frömmigkeit deine Zuversicht, deine Hoffnung? Und die Rechtchaffenheit deiner Wege?* kan ook geen bijval vinden, daar zoo 1° het parallelisme der versleden verstoord wordt; 2° het ontbreken der copula tusschen כְּלֹתֶךָ en תְּקוּתֶךָ onverklaarbaar is; 3° de slotvraag geen zin oplevert. De meeste nieuwere uitleggers (Ewald, Schlottmann, Dillm., Hitzig, Del. II) zijn daarentegen terecht van oordeel, dat de tweede verschelt weder van אֵלִי afhangt. Wat zij verder in het midden brengen, schijnt minder juist. Zij houden de וָ vóór תָּבֵא met Ges. § 145. 2. Ew. § 348a voor eene „*vau* van den nazin” of *vau* consec., die hier bijgevoegd zou zijn, omdat het praedicatieve naamwoord voorop staat, ten gevolge waarvan „an den abgerissenen Nominativ mit Cop. anzuknüpfen war” (Hitzig). Maar een naamwoordelijk gezegde is geen nazin, en een dergelijke constructie zonder voorbeeld, gelijk Dillmann ronduit erkent. Noch XXIII : 9, 12, noch XXVI : 26 zijn gelijksoortig (zie beneden de Aantt. op deze pp.); 2 Sam. XXII : 41 (בְּנִשְׁאֵי וְאַצְמִיתָם) evenmin. Slechts 2 Sam. XV : 34 zou kunnen vergeleken worden, waar inderdaad het nw. gezegde voorop gaat en het onderwerp met *vau* volgt: עֶבֶר אָבִיךָ וְאָנִי כִּנְיָאָךְ; doch hier wordt de וָ bijgevoegd, niet ter vastknooping van het achteraan geplaatste subject aan het gezegde, maar om de tegenstelling met het volgende וְעַתָּה וְאָנִי עֶבֶדְךָ, zoodat de geheele volzin luidt: *ik was èn voorheen de knecht uws vaders, èn ben nu uw knecht*. Tevergeefs beroept Hitzig zich ook nog op het Arabische لِلّٰهِ فَاسْجُدْ, Openb. XIX : 10, waarin een werkwoordelijk, geen naamwoordelijk gezegde voorkomt en dat hier bovendien niet afdoet. Het waarschijnlijkst is dus de onderstelling dat de וָ hier van hare plaats geraakt is, en er òf דְּרַבִּיךָ תְּקוּתָךְ, òf דְּרַבִּיךָ תְּקוּתָךְ וְהָאֵל (Hupfeld, Merx) gestaan heeft. Voor וְתְּקוּתָךְ pleiten onderscheidene HSS., LXX (καὶ ἡ

ἐλαπίς σου), Syr., Arab. (zie Jahn, Bibl. Hebr. IV, 336). — יִרְאָה pro יִרְאָה אֱלֹהִים is bij Eliphaz vast spraakgebruik, vgl. XV: 4. XXII: 4; evenzoo רַעַת pro רַעַת אֱלֹהִים Hos. IV: 6. — Voor כְּסֵלָה (vr. vorm) = כָּסֶל (manl. vorm) in de overdrachtelijke bet. *steun*, *toevoorzicht*, vgl. Ps. LXXVIII: 7. Spr. III: 26; in ongunstigen zin Ps. LXXXV: 9. Pred. VII: 25, t. w. *broze*, *slechte stut*. De eigenlijke beteekenis komt Job XV: 27 voor. — דָּרַךְ, overdrachtelijk voor *gedrag*, *levenswandel*, is bekend. — Vgl. verder bij de hier gebezigde uitdrukkingen de getuigenissen van den Proloog, I: 1, 8. II: 3, 9.

I, 2°. Vs. 7—11. Jobs houding is in strijd met de ervaring. Hij behoeft niet te vertwijfelen, daar geschiedenis en ondervinding leeren, dat nooit de vromen, maar alleen de boozen te gronde gaan.

Vs. 7. De vromen (hoe ook beproefd) vergaan nooit. *Herinner u toch: wie kwam, onschuldig, om? en waar zijn rechtvaardigen uitgeroeid?* In strijd met het taaleigen en het verband vert. Schmid זָכַר: *recordare et dic*, Schultens: *memora*. Maar dit zou slechts de Hifil kunnen uitdrukken; bovendien wekt Eliphaz Job niet tot spreken op. — מִי הוּא יָקִי אֲבָרָה, lett. *wie (is) hij (die als) onschuldige omkwam?* מִי-הוּא gevolgd door een verbum finitum komt in het boek Job meer voor, zie XIII: 19. XVII: 3; vgl. Ps. LXXXIX: 49. Böttcher II, 84. — De Nifal van כָּהַר is Passivum van de Hifil, evenals XV: 28. XX: 20, vgl. Ew. § 133a (Dillmann). Exod. IX: 15 wordt hetzelfde volledig met bijvoeging van בֵּן-הָאָרֶץ uitgedrukt.

Vs. 8. Alleen de boozen vergaan. *Wanneer ik er zag, die verderf ploegden en onheil zaaiden, maaiden zij het ook.* כָּאֲשֶׁר wordt verschillend verklaard: als *quin potius* (Vulg.), maar dit bet. het voegwoord niet; — als *voor zoover, quatenus* (Dillmann, Cook), maar beperking der uitspraak is in strijd met de bedoeling des sprekers; — als *καὶ ὅν τρόπον quemadmodum, gelijkwie* (LXX, Schultens, Schlottmann, Hirzel), maar dan mist רֵאִיתִי zijn object (*gelijk ik gezien heb, die v. p. e. o. z. maaiden het ook*), wat in strijd is met het taaleigen, of voor יִקְרָהוּ ontbreken כִּי of אֲשֶׁר, die in zulke gevallen althans in het Hebreeuwsch niet gemist kunnen worden, vgl. b.v. Exod. XXXII: 25 (*gelijk ik gezien heb hen die v. p. e. o. z. dat zij het ook maaiden*). Waar

is bovendien het andere deel der vergelijking? Al ontbreekt כִּן, dan moet dit toch volgen of voorafgaan, of uit het verband blijken, vgl. X : 19. XXIX : 25. Obadja vs. 15. Gen. VII : 9. Doch tevergeefs beproeft men כִּאֲשֶׁר רֵאִיִּי zoo met vs. 7 in verband te brengen, daar Eliphaz volgens dat vs. niets gezien had en er bovendien iets gansch anders geschied was. Men verklare dus met Umbreit, Delitzsch, Hitzig, Merx כִּאֲשֶׁר als partikel van tijd (*ut temporale*), gelijk het dikwijls voorkomt, hetzij met (Exod. XVII : 11. 1 Sam. VIII : 6. 2 Sam. XX : 12), hetzij zonder de *vau* voor het werkw. in den nazin (2 Sam. XX : 13. Gen. XLIII : 14. Esth. IV : 16). — אָנִי en עָמָל, ook elders (Jes. X : 1) synoniemen, duiden zoowel het natuurlijk als het zedelijk kwaad aan, welke beide begrippen voor den Hebreër, meer dan voor ons, ineenvloeien, zonder twijfel in verband met de vergeldingsleer. De uitspraak van Eliphaz is door hem aan oudere wijzen ontleend, zie Spr. XXII : 8. Hos. X : 13. — De Imperfecta of Fientia na het Pf. hier en vs. 9, volgens Ges. § 127. 4 b. S. 260.

Vs. 9. Waarin bestond die oogst? In vernietiging. *Door den adem Gods gingen zij te gronde, en door het blazen van zijn gramschap werden zij verteerd.* Vgl. voor de beeldspraak Ps. XVIII : 16. CIII : 16.

Vs. 10, 11 luiden: *Het gebrul van den leeuw en het geluid van den liebaard, en de tanden der leeuwenwelpen zijn uitgerukt. De sterke leeuw kwam om zonder buit, en de jongen der leeuwin verstrooiden zich* Deze woorden zijn vreemd. Vooreerst is de constructie zonderling, gelijk reeds Schultens erkende. De eenige mogelijke verklaring is, dat men vs. 10 נִפְעָעוּ als praedicaat van שִׁאֲנָה וְקִלְקִילָאן aanmerke; maar hierdoor ontstaat een zeugma, zoo hard en onaangenaam, dat het nauwelijks geduld kan worden. Bovendien storen de versregels het verband; zij lichten noch het voorgaande noch het volgende toe; denkt men ze weg, dan verliest men niets — dan eenigen misplaatsten onzin. Juist schijnt inderdaad de opmerking van Merx (S. LXXIX): „Ich habe zu viel Achtung vor dem Verstande des alten Dichters, als dasz ich ihm zutraute, er habe hier den Untergang der Frevler [op zoo gebrekkige wijze] unter dem Bilde einer Löwenfamilie schildern willen, wie man

jetzt annimmt, zumal man das Alles erst in den Text hineinlesen muss, der von dieser ihm octroyierten Vergleichung nicht das Mindeste aussagt." Vermoedelijk hebben wij hier de aantekening van een lezer uit later tijd, die oorspronkelijk in margine gestaan heeft en vervolgens in den tekst gesloopen is. נהע, dat nergens voorkomt, en XIX : 10. Ps. LVIII : 7 nog נהע is, schijnt een vrij laat Arameïsme; מְבַלִּי voor een subst., pro בְּלִי, is in strijd met het spraakgebruik des dichters en van Elihu (בְּלִי is zonder, VIII : 11. XXIV : 10. XXXI : 39. XXXIII : 9. XXXIV : 6; voor מְבַלִּי vgl. IV : 20. XVIII : 15) en des O. T., dat מְבַלִּי alleen voor werkw. en deelw. bezigt. Al vert. men met Delitzsch, Dillmann en Hitzig: *uit gebrek aan buit*, dan is nog de uitdrukking ongewoon. De aantekening des lezers vertoont sporen van overeenkomst met Ps. LVIII : 7. XCII : 10, twee liederen op de verdelging der boozen, waaraan misschien de woorden ontleend zijn; vgl. ook Nah. II : 12 v.

I, 3°. Vs. 12—21. Jobs houding is in strijd met de openbaring. — Ten einde namelijk de waarheid zijner leer te bewijzen, beroept Eliphaz zich op haar goddelijken oorsprong. God zelf heeft verkondigd, dat ook de beste mensch niet vrij van fouten is, waaruit volgt dat niemand geheel onschuldig lijdt. Het is derhalve verkeerd, zoo wanhopig te zijn; al is Job nog zoo vroom, hij kan niet geheel rein zijn en mag dus niet klagen over zijn lot.

a. Vs. 12—16. De wijze waarop de openbaring geschiedde. De spreker beroept zich niet op Mozes en de profeten, omdat 1° zijn boek in het buitenland speelt; 2° hij „wijze”, en als zoodanig geen man der wet is; 3° de geschreven openbaring nog geen gezag voor den Israëliet van zijn tijd heeft. Later (VIII : 8) bij Bildad en in Eliphaz' tweede rede (XV : 18) worden evenmin dezen, maar de vaderen of de (oude) wijzen genoemd.

„Für uns ist diese Beschreibung merkwürdig genug, weil wir von der Art, wie das Alterthum sich solche Visionen dachte, sonst wenig genauere Darstellungen haben” (Dillmann). H. XXXIII : 14—18 wordt meer het doel, dat de droomen volgens de wijzen beoogden, in het licht gesteld; zie de Aant. op die plaats, en Oort, B. v. J. I, 245 v.

Vs. 12. *En tot mij kwam in stilte een woord, en mijn*

oor ving daarvan een fluisteren op. — Vgl. voor de bet. van יִגְבֹּב 2 Sam. XIX: 4, waar bijna op dezelfde wijs de Hitfaël gebezigd wordt voor *in het geheim gaan* (als dieven). Het Impf. of Fiens duidt vooral bij dichters aan wat éénmaal plaats had, vgl. Böttcher II, 163. Anders Ges. § 127 c., S. 260. Ew. § 346b. — שָׁמַיִן. Onjuist Targum, Pesch., de Rabbijnen, Schultens e. a.: *pauzillulum, een weinig*. De beteekenis van het woord staat vast door XXVI: 14, Exod. XXXII: 25 (waar de S. zegt, dat de Israëlieten tot een gesis, שָׁמַיִן, d. i. spotrede onder de volken worden). Juist derhalve Symmachus (ψιθυρισμός), Vulg. (*susurrus*), en alle nieuwere uitleggers (*Geflister*, Eng. *a whisper*, Cook). — מְנַהֵוּ, in pauze voor מְנַהֵוּ, poëtisch, waar in proza מְנַמְנֵוּ staat. Vgl. XI: 20. XXX: 10. Böttcher I, 294. Olsh. S. 430. Merx (S. LXXIX) meent dat het suffixum, als vs. 11 v. echt zijn, op het leeuwengebrul, en, als ze onecht zijn, op אלוה vs. 9 slaat. Hiertegen pleit dat er reeds een nieuw onderwerp, דָּבָר, genoemd is, en dat XXVI: 14 ook שָׁמַיִן en דָּבָר bijeen gevoegd zijn. Zonder twijfel slaat הוּ op דָּבָר terug; en de praep. בֵּן bet. niet: „von ihm her” (Hitzig), maar ze is partitief, in verband met לָקַח. Lett. dus: *mijn oor nam een fluisteren van het woord, t. w. in zich op*.

Vs. 13 geeft het tijdstip aan, waarop de godspraak geschiedde. *Ten tijde der overpeinzingen ontstaande uit nachtgezichten, wanneer een diepe slaap op de menschen valt*. De meesten (ook Schlottmann, Dillmann, Merx) verbinden deze tijdsbepaling met het volgende; Ewald, Delitzsch, Hitzig daarentegen met het voorafgaande, vs. 12. Dit laatste is meer in overeenstemming met de gewoonte der profeten, vgl. Jes. I: 1. Jer. XXV: 1. Hos. I: 1 enz.; en tegen het andere pleit de woordshikking vs. 14 פָּחַד קִרְאֵנִי, daar bij vastknooping aan een vroegeren zin niet het onderwerp, maar het gezegde voorop pleegt te gaan, zie Ges.-Roed. S. 286. — שָׁעֵפִים, dat nog eens, XX: 2, voorkomt, schijnt hetzelfde woord als שָׁרְעֵפִים, Ps. XCIV: 19. CXXXIX: 23 (waar de ר epenthetisch is) en סַעֲפִים, 1 Kon. XVIII: 21, van een stam, welks grondbeteekenis *verdeelen* was, vgl. شَعَب (met verwisseling der ה en ב). Elihu vervangt het

woord XXXIII : 15 door הָלוֹם, waarmee het, blijkens XX : 2, toch niet geheel synoniem is, gelijk Hitzig meent. Daarentegen is althans in het boek Job (Num. XII : 6 worden כִּירָאָה en הָלוֹם onderscheiden) הוּזוֹן לַיְלָה wel synoniem met הָלוֹם (*nachtgezicht* = *droom*), vgl. XX : 8. XXXIII : 15. De verhouding tusschen de gedachten of overpeinzingen en de gezichten of droomen is Dan. II : 29, dat deze uit gene voortkomen, terwijl h. t. p. omgekeerd de overpeinzingen ontstaan, als de vizioenen gegeven worden. Beide kon gezegd worden. Daaruit volgt echter niet dat bij deze verklaring van de praep. כִּן de gezichten reeds opgehouden hebben, als de overdenkingen beginnen, wat inderdaad in strijd zou zijn met vs. 16, volgens hetwelk Eliphaz eene gedaante „ziet”. Dit door Hitzig geopperde bezwaar tegen de gewone opvatting vervalt namelijk geheel en al door de opmerking dat een הָלוֹם = הוּזוֹן dadelijk שְׁעָפִים (d. z. geen geregelde, maar veelsoortige, min of meer verwarde gedachten) wekt; vgl. ook vs. 14. Er is dus geen reden om van de reeds door den Targum gegevene en nog algemeen aangenomen verklaring van vs. 13a af te wijken: במחשבתה דמן הווחא בליליא. Vertaalt Hitzig zelf daarentegen: *zu der Gedanken Zeit, der Nachtgesichte*, met de opmerking dat de praeposities ב en כִּן „gleichfalls parallel” zijn, dan ziet hij voorbij dat deze voorzetsels alleen synoniem zijn, wanneer de כִּן instrumentalis aan de כִּן causativa beantwoordt, m. a. w. wanneer beide *door* beteekenen, gelijk VII : 14. De opvatting van Hitzig zou zich alleen laten verdedigen bij de onderstelling dat de כִּן van מהוונות bij vergissing uit een dubbelschrijven van de slotmêm van בשעפים ontstaan was. Doch als שעפים en מהוונות niet geheel synoniem zijn, gelijk boven aangewezen is, dan is deze ditto-graphie niet zeer aannemelijk, en een beroep op XXXIII : 15, waar הָלוֹם en הוּזוֹן wel synoniem zijn, zonder gewicht. — Welke de tijd der droomen en daardoor ontstaande veelsoortige gedachten is, wordt nader aangeduid door vs. 13b. Vgl. voor de uitdrukking daar Gen. II : 21. XV : 12. 1 Sam. XXVI : 12. תַּרְדֵּמָה is *de diepste slaap*. Daaruit blijkt dat het middernachtelijk uur wordt bedoeld.

Vs. 14. De gewaarwording van hem, wien de openbaring ten deel valt. „First comes the feverish shudder, the trembling of

the whole frame, with an intense susceptibility to impressions appertaining to the spiritual sphere" (Cook). *Beving kwam over mij en siddering, die al mijne beenderen deed beven.* קָרָאֲנִי kan niet *inclamavit, increpuit* (Schultens) zijn, daar het onderwerp פָּחַד is, maar het is van קָרָא, *occurrit, accidit*, vgl. Gen. XL : 4, 38. XLIX : 1, elders קָרָה, Gen. XLIV : 29 enz.; overal, als hier, c. Acc. pers. Juist LXX *φρίκη μοι συνήτησε.* — רָעָה, ook Ps. II : 11. XLVIII : 7; elders, Ex. XV : 15, de manl. vorm רָעַר. Onderwerp van הַפְּחִיד is niet „das unbekante geisterhafte Etwas" (Delitzsch Ed. I), want dit zou geen lezer begrepen hebben, en bovendien zou dan het gezegde fem. generis moeten zijn, vgl. Böttcher II, 144 en boven de Aant. op IV : 5 blz. 79; maar פָּחַד, en het synonieme רָעָה, dat echter, als ondergeschikt, het geslacht van het ww. niet bepaalt (Delitzsch Ed. II, Dillmann, Hitzig). Vgl. voor de constructie Ps. LV : 6. Spr. XXVII : 9. XXIX : 15. Jes. LI : 3.

Vs. 15. De verschijning nadert. *En een windvlaag voer langs mij henen, een stormwind deed mijn lichaam rillen.* Meer dan één argument pleit voor de door Merx voorgeslagen verandering van שְׁעָרָה in שְׁעָרָה : 1° de Mas. lezing levert geen zin op, daar שְׁעָרָה *één haar* bet., vgl. Richt. XX : 16. 1 Sam. XIV : 45 (het is zelfs in het spreekwoord : een haartje), en niet collectief, maar in 't meervoud gebezigd wordt, Ps. XL : 13. LXIX : 5; 2° de eenige par. plaats, waar כָּמֹר nog voorkomt: Ps. CXIX : 120, כָּמֹר מִפְּחָדָהּ בְּשָׂרַי, en waar van „de haren" geen sprake is; 3° de Targum, die de lezing שְׁעָרָה gekend heeft, daar ze עלֵעֲלָא (*tempestas, procella*) vertaalde, en die in dergelijke zaken groot gezag heeft (vgl. Geiger, Urschrift S. 166 : „die jerusalemischen Thargumen zum Pentateuche und zu den Hagiographen haben die alte Textesrecension und Auffassung zu ihrer Grundlage"); 4° de omstandigheid dat ook IX : 17 en XXXVIII : 1 Jahve in of uit de שְׁעָרָה (= כְּעָרָה) zich openbaart; 5° het parallelisme tusschen vs. 15a en vs. 15b. Tegen deze (trouwens zeer kleine) tekstverandering van ת in ה kan כָּמֹר wel niet worden aangevoerd, daar het nauwelijks denkbaar is dat dit ww. ὁρροτριχέιν bet., gelijk Symmachus het h. t. p. en Ps. CXIX : 120 vert.

Al bet. het adj. סָמָר Jer. LI : 27 *harig, borstelig* (Hitzig e. a.), wat nog geenszins zeker is („nam *locusta pilosa*, iisque pilis horrescens, nusquam reperitur”, Schultens), — dan volgt daaruit toch niet dat ook het ww. סָמַר het rechtop staan der haren aanduidt; ware dit zoo, dan zou de bijvoeging van שְׁעָרָה h. t. p. althans overbodig zijn. Hoogstwaarschijnlijk beteekende סָמַר niet meer dan *horrere, φρίσσειν*, zoodat in het Arabisch سَعَرَ in de 2e conj. *celeriter vibravit sagittam* kon zijn, en is *trillen, rillen* zelfs de grondbeteekenis van den stam. — רוּחַ vs. 15a is door Vulg., Umbreit, Hahn, Ewald als *spiritus, geest* opgevat. Is de boven verdedigde verandering van שְׁעָרָה in שְׁעָרָה aannemelijk, dan is die opvatting geheel onhoudbaar. Maar ook afgezien daarvan kon een Hebreeuwsch lezer bij יִחַלֵּה רוּחַ, blijkens Hab. I : 11. Jes. XXI : 1, slechts aan het waaien van den wind denken. Men neme verder in aanmerking, dat goddelijke verschijningen bij de Israëlieten geacht werden van wind vergezeld te gaan, vgl. XXXVIII : 1. XL : 1. Gen. III : 8. 1 Kon. XIX : 11. Nah. I : 3. Zach. IX : 14. Ps. CIV : 4. CXLVIII : 8. Joh. VI : 18 v. Hand. II : 2. Ook is het twijfelachtig, of het begrip van רוּחַ sine articulo, als van een *hemelwezen, engel* (Hand. XXIII : 8), reeds in en kort na de ballingschap onder de Joden bekend was (1 Kon. XXII : 21 v. en bij Zach. I—VIII komt alleen de personificatie הַרוּחַ voor, vgl. Koster's, t. a. p., X, 130). Wat ten slotte alles afdoet is, dat dan die geest vs. 16 zou blijven „staan”, in strijd met hetgeen hier gezegd wordt, t. w. dat een רוּחַ Eliphaz „voorbij voer”. — De Imperfecta of Fientia hier en vs. 16 in levendigen stijl voor hetgeen eens geschiedde, volgens Böttcher II, 163.

Vs. 16. De verschijning. *Er stond iemand, maar ik onderscheidde zijn gelaat niet; een gedaante voor mijne oogen; het lispelen eener stem hoorde ik.* — יַעֲמֹד is niet zuiver onpersoonlijk „statur”, *men staat* (Hitzig e. a.), vgl. het suff. in מְרַאֲהוּ, maar het onderwerp wordt, ten gevolge van onbekendheid, niet genoemd. — תְּמוּנָה is *gedaante* (Hitzig LXX *μορφή*), vgl. Num. XII : 8. Deut. V : 8 (waar de copula tusschen פָּסַל en תְּנוּמָה van Exod. XX : 4 terecht ontbreekt), Ps. XVII : 15, en niet *beeltenis, Gebilde* (zoo de meesten,

ook Dillmann), vgl. vooral Olsh., Die Psalmen S. 97. Met de twee volgende woorden, לִנְגַד עֵינַי, vormt het eene appositie tot het bij יַעֲבֹד gedachte onderwerp (Dillmann). LXX οὐκ ἦν μορφῆ (juist het tegendeel van den Hebr. tekst, en onzin) is waarschijnlijk te verklaren als eene der door haar telkens aangewende pogingen om „zoo veel mogelijk de menschvormige voorstelling van Gods wezen en werkzaamheid te verzachten of . . . geheel weg te nemen” (vgl. Kuenen, G. v. I., II, 393). — דְּמַמָּה וְקוֹל, lett. *een gelispel en een stem*; maar daar de vau een kamez heeft, zijn volgens de punctatores, en zonder twijfel terecht, de begrippen nauw te verbinden, vgl. Olsh. Gr. I, S. 440. Er is een tegenstelling tusschen deze en de vroeger, vs. 15, genoemde רוּחַ en שְׁעָרָה, die Eliphaz verschrikt hadden; en de voorstelling is niet ongelijk aan die van 1 Kon. XIX: 11 v., dat de stormwind Jahve wel vooraf gaat, maar dat hij zich door zacht fluisterend spreken openbaart. Schlottmann wil דְּמַמָּה door *zwijgen* vertalen (*Schweigen und eine Stimme hört ich*); maar 1 Kon. XIX: 12 en Ps. CVII: 29 (zie Olsh. op deze plaats) pleiten voor de opvatting *suizen*, *zacht lispelen* (op beide pp. ook in tegenstelling met den storm). Bovendien is het natuurlijker דְּמַמָּה evenzeer als het daarmee nauw verbundene קוֹל als voorwerp van אֲשַׁמַע aan te merken; en wat zou *audire silentium* zijn?

b. Vs. 17—21. Inhoud der openbaring. XV: 14 verv. zegt Eliphaz ongeveer hetzelfde; vgl. Bildad XXV: 4. — De onjuistheid van Merx' indeeling in strophen (boven blz. 76) blijkt vooral in deze pericope; vs. 16 („*Etwas stand*”) begint bij hem eene strophe, die vs. 18 eindigt, terwijl toch het verband tusschen dit vs. en vs. 19 zeer nauw is, daar de rede doorloopt. Op een andere wijs verbreekt Delitzsch den samenhang, door vs. 16 met אֲשַׁמַע eene strophe te eindigen, d. i. met een dubbele-punt. Vs. 12—21 behooren inderdaad bijeen, en men maakt zich in het algemeen onjuiste voorstellingen, wanneer men buiten het zuivere lierdicht naar strophen zoekt.

Vs. 17. *Zou een mensch rechtvaardig voor God zijn? Zou een man rein zijn voor zijnen Maker?* De vertaling van יִצְרַק door: *zou hij recht hebben?* (Hitzig) vindt geen steun in het par. יִטְרַר en evenmin in de tegenstelling vs. 18;

zij wordt ook volstrekt niet geëischt door de vergelijking van IX: 15, 20. X: 15. XIII: 18. XXXIV: 5, daar naast deze pp., waar צָרָק inderdaad *recht hebben* bet., andere staan, waar het, evenals hier, slechts door *rechtvaardig zijn* kan worden weergegeven, vgl. XXII: 3 („Liegst dem Allmächtigen daran, dass du gerecht seist?“ Hitzig), XXXV: 7 („Wenn du gerecht bist,“ Hitzig), XV: 14. — *Voor God* (Del. I e. a.) lett. *van wege God*: justus a Deo declaratur, בְּיָמֵינוּ, LXX ἐναντίον τοῦ κυρίου, בְּעֵשְׂרֵינוּ. De praep. בְּן kan bij werkwoorden, die een zedelijken toestand of andere waarde aanduiden, deze beteekenis hebben, vgl. Num. XXXII: 22. Ps. XVIII: 22 (?). Zach. XI: 13. De comparatief: *rechtvaardiger dan God* — *rein meer dan zijn Maker* (Vulg., Luther, Schmid, Coccejus, Cook, Hitzig, Del. II), kan hier niet bedoeld zijn. Want 1° verklaart de dichter zelf XXV: 4 בְּן door עַי, d. i. *bij*: zal dus בְּן hier parallel zijn, dan moet het *a parte*, *van wege*, *voor* beteekenen; 2° is de stelling dat de mensch niet rechtvaardiger is dan zijn Schepper, een axioma, dat niet op bijzondere wijs behoefde geopenbaard te worden (Dillmann). — Voor de dubbele vraag met אֵם—הָ hier en gewoonlijk in het boek Job, zie Ges. § 153. 2. S. 298. Veth, blz. 224.

Vs. 18 v. Bewijsvoering dat de mensch niet rein kan zijn voor God *a majori* (vs. 18) *ad minus* (vs. 19), vgl. XV: 15. XXV: 5 v.

Vs. 18. *Zie, in zijne knechten stelt hij geen vertrouwen, en in zijne gezanten vindt hij gebreken.* De Rabbijnen en andere oudere uitleggers dachten bij deze uitspraak aan *de profeten*, maar terecht nemen thans allen aan, dat hier de בְּנֵי-אֱלֹהִים bedoeld worden, die V: 1 קְדָשִׁים heeten, d. z. de engelen of hemelsche geesten, die, in vergelijking van Jahve, den hoogsten God, onvolkomen zijn — volgens Kusters (t. a. p. X, 64) een gevolg daarvan „dat ze eenmaal Jahve's concurrenten, zijn tegenstanders, de (later onderworpen) goden der vreemde volken geweest zijn“. Voor deze verklaring pleiten de aard der redeneering: de profeten en de *bewoners van leemen hutten*, vs. 19, vormen geen tegenstelling; en de parallele pp. XV: 15 en XXV: 5, waar „de hemelen“ en „de sterren“ genoemd worden

(vgl. de Aantt. op die pp. en Kusters blz. 47). — **שׂוֹמְרֵי**, vinden in, toekennen aan, vgl. 1 Sam. XXII : 15, en de Aant. op I : 22, boven blz. 35 v. — **לִלְלָהּ**, een *ἀπαξ λέγομενον*, dat Hupfeld en Merx door **תִּכְלֵלָהּ** vervangen willen. Ofschoon ook dit woord een goeden zin zou geven (vgl. I : 22. XXIV : 12), schijnt toch de verandering onnoodig, vooral nu men in het Ethiopisch het werkw. *thl*, *dwalen*, ontdekt heeft (Ewald, Schlottmann, Hitzig, Dillmann Lexicon Aeth. p. 552). Want de afleiding van **לָלַל** (Ges.), of van **לָלַהּ** = **לָלַהּ**, *mat zijn* (Del.), bevredigt niet; en de vergelijking van het Arab. **طَبِيلَة**, *dwaas*, evenmin.

Vs. 19a, b. *A fortiori* derhalve: hoeveel minder zijn de menschen onbevlekt voor God. *Laat staan zij die leemen huizen bewonen, wier grondslag is in het stof!* De dichter voltooit den zin niet, daar zijne bedoeling duidelijk is en ieder de slotsom zelf opmaken kan. Vandaar ook dat **כִּי**-na **אֵין** ontbreekt, hetwelk er met een der werkwoorden uit vs. 17 bij gedacht moet worden (vgl. IX : 14), daar **אֵין** op zich zelf slechts copula, ook, nog is, zie XIV : 3. XV : 4. Böttcher I, 337. Ges. § 155. 2. a. S. 305. Anders op de par. pp. XV : 16. XXV : 26, waar ook bij de ellipse **כִּי**-**אֵין** staat. — De *leemen huizen* worden door Krehl en Hitzig eigenlijk van de *woningen der menschen*, maar door alle andere uitleggers figuurlijk van de *lichamen der menschen* verstaan. De eerstgenoemde opvatting is onhoudbaar, omdat althans de gegoede Israëlieten niet in huizen van gebakken steen woonden, zoodat de uitdrukking dan alleen op de bewoners van ellendige hutten zou kunnen doelen, vgl. Jes. IX : 9 en Diestel ad h. l. Intusschen wordt hier niet de nietigheid der armen, maar die van alle menschen, zelfs van aanzienlijken als Job, in het licht gesteld. **יְכַרְבֵּם** behoort dan ook tot het beeld; het suffixum kan natuurlijk op de **בְּתָיִם** (Dillmann), maar, blijkens XXII : 16, evenzeer op de bewoners zien — het laatste is ook om het suff. van **יְדַבְּרוּם** en de verba van vs. 20, waarvan de *menschen* onderwerp zijn, het aannemelijkst (Hitzig). Hitzig heeft bezwaar tegen de figuurlijke opvatting van het geheel, omdat dan „de zielen als de bewoners der lichamen gedacht worden, terwijl toch

overal elders niet van de zielen, maar van de menschen zelven sprake is". Voorts merkt hij op dat „een יסיר der zielen en een rusten daarvan op het stof zonderling klinkt". Maar H. zelf legt „de zielen" er in. De dichter dacht daaraan niet. Slechts gaf de bekende, ook X : 9. XXXIII : 6, vgl. Gen. II : 7. III : 19 en elders voorkomende, leer van de vervaardiging des menschen uit stof of leem hem aanleiding tot de beeldspraak dat de mensch uit die stof gebouwd was. Dichterlijk werd deze dus „het gebouw" van God, en daar gebouwen gewoonlijk bewoond zijn en de mensch een levend wezen is, kon hij met eenige licentia poetica, metonymisch, ook de bewoner van dat gebouw heeten. *Zijn* werd nu *hebben of bewonen*, niet logisch, maar toch wel verklaarbaar. „Der Hebräer betrachtet Gebein und Fleisch, also den Leib als Etwas am eigentlichen Selbst des Menschen (Gen. 40, 19. Job 14, 22, 30, 17), und bezeichnet ihn auch als Behausung dieses Selbst, vgl. Koh. 12, 3" (Diestel, der Prophet Jesaja S. 319). Juister, maar minder fraai is het beeld des pottenbakkers, Jes. XLV : 9. LXIV : 8. — Dat de figuurlijke opvatting de ware is, blijkt zijdelings ook uit Sap. IX : 14, waar het lichaam ook τὸ γέωδες σκῆνος, en uit 2 Cor. V : 1, waar het ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκῆνους heet, ten bewijze dat de beeldspraak den Israëlieten niet vreemd was.

Vs. 19c, 20. *Men vertreedt hen . . . .* (zie verder blz 93). Deze regelen zijn een nadere toelichting van de voorgaande. Gezegd was : de menschen kunnen niet rein zijn, want zij zijn minder dan de engelen, in wie God gebreken vindt (vs. 17 v.); — hunne geringheid blijkt uit de broosheid van hun lichaam (vs. 19); — hieraan wordt nu nog toegevoegd dat zij ten gevolge van die broosheid onophoudelijk en snel vernietigd worden, hetgeen hunne geringheid (met daaruit voortvloeiende zondigheid) nog scherper in het licht stelt.

Vs. 19c is dubiae interpretationis. לַפְּנֵי baart hier vooral niet minder moeilijkheid dan III : 24. Velen vatten de praep. in de bet. van פּ op (vgl. LXX σητὸς τρόπον, *ad instar*), en verklaren of actief: *gelijk de mot vernielt* (Hieronymus, Heiligstedt, Hitzig), of passief: *gelijk de mot vernield wordt* (Delitzsch, Dillmann). Doch het is onbewijsbaar en onwaarschijnlijk dat

לְפָנַי de zoo sterk van de grondbeteekenis afwijkende beteekenis *gelijk* gehad heeft. Tevergeefs beroept men zich hiervoor op 1 Sam. I : 16, zie boven de Aant. op III : 24. Alleen: *in (voor) het aangezicht van*, kan in aanmerking komen en de juiste verklaring aan de hand doen. Doch lokaal als *coram* levert het geen zin op. Immers: וְנִרְכָּאִים לְפָנַי דְּרִימָה דְּאַכְלָתָן בְּמוֹתָן (Jarchi), en: „die man der Motte zum zermalmen gleichsam vorsetzt” (Schlottmann), zijn vertolkingen, die wel geen bijval zullen vinden. Ἐνάστιον σηρός zou alleen kunnen zijn: „zoodat de mot het ziet, hoe de menschen vertreden worden”; maar wat zou dat beteekenen? Beter derhalve neemt men לְפָנַי, *voor het aangezicht van*, hier als voorzetsel van tijd (wat voorafgaat), hetzij actief: *eer dan eene mot vernielt* (Oehler, Fries, Kamphausen in Bunsen’s Bibelwerk), hetzij passief: *eer dan de mot vertreden wordt* (Hahn, die echter geheel ongepast *eer door: met meer recht*, vertolkt!). Beide verklaringen zijn grammatisch mogelijk, maar de actieve opvatting geeft nauwelijks zin, daar wel kleederen (XIII : 28), maar geen menschen door motten vernield worden, en het bovendien geen buitengewoon snelle verwoesting kon zijn, die dit diertje zou aanrichten. Daarom verdient de passieve verklaring de voorkeur, die bovendien steun vindt in VIII : 12, waar לְפָנַי in denzelfden zin gebruikt wordt en waar de wijze van uitdrukking ongeveer dezelfde is. Toch is ook zij niet boven iedere bedenking verheven. „Die Motte erscheint nur als אֵיבָל XIII : 28. Jes. L : 9. LI : 8, nirgends als Beispiel eines מְדַבֵּקָה”, zegt Hitzig. De opmerking is juist: ook Ps. XXXIX : 12 schijnt, wel verstaan, de mot als het verderend diertje bij uitnemendheid voor meubelen en andere begeerlijkheden genoemd te worden. Zoo verwacht men het ook, omdat het in alle talen en bij alle volken zoo is. De boven gegeven verklaring: *menschen worden nog sneller dan motten vertreden*, is niet alleen „eine unnöthige und unwahre Uebertreibung des Thatbestandes” (Dillmann), maar ook niet uit het leven gegrepen; in plaats van *motten* zou men in dat geval veeleer *wormen* verwachten, vgl. XXV : 6. Daar het geopperde bezwaar niet uit den weg te ruimen en geen andere verklaring mogelijk is, moet òf met een *non liquet* geëindigd, òf tot eene gissing de

toevlucht genomen worden. Dit laatste doet Merx. Hij leest de woorden : יִדְבְּאֵם בְּבְנֵי-עֵשׂ, d. i. *Hij (God) vertreedt hen als de kinderen der mot*; aan welken zin hij dan de volgende drie woorden : מִבְּקָר לְעֶרֶב יִבְתּוּ, onmiddelijk vastknoopt : *die man jederzeit zerdrückt*. Deze conjectuur heeft tegen zich : 1° het onwaarschijnlijke der corruptie van כבני in לפני (de verandering is nog al groot); 2° de nergens voorkomende en zonderlinge uitdrukking עֵשׂ בְּבְנֵי-עֵשׂ pro עֵשׂ (in eigenlijken zin komt slechts bij menschen, kudden, runderen, schapen, vogelen בן zoo voor); 3° het voortduren van het boven vermelde bezwaar, dat motten overal elders als verterende, niet als vernietigde dieren genoemd worden. — Zoolang geen betere gissing voorgedragen wordt, blijft de plaats onverstaanbaar.

Vs. 20. Nadere toelichting en aanvulling van vs. 19c. *Van den morgen tot den avond worden zij vernield, onopgemerkt gaan zij voor eeuwig te gronde*. — מִבְּקָר לְעֶרֶב bet. *binnen den tijd van één dag*, zie Exod. XVIII : 14. vgl. Jes. XXXVIII : 12. Ps. XC : 6. De bedoeling kan dus niet zijn : „jederzeit” (Merx), of : „ohne Aufhören” (Umbreit), wat niet het geval is (Hitzig), maar : *binnen den kortst mogelijken tijd*, hetgeen echter minder op de vluchtigheid des menschelijken levens (Schultens) doelt, dan wel op den geringen tijd, die er noodig is om van den levende een doode te maken, vgl. het parallele verslid : *ongemerkt gaan zij te gronde*. — יִבְתּוּ is niet : „zij kunnen vernield worden” (Dillmann), daar het algemeen noodzakelijke onafwendbare menschenlot geschilderd wordt, maar : *zij worden vernield*; het Impf. is Fiens solitum, vgl. Böttcher § 943b. II, S. 151. § 949b. 2. II, S. 162. Ges. § 127. 2. S. 258. Het is Imp. Hofal van כתח in pauze pro יִבְתּוּ van het enk יבת, een chaldaïseerende vorm, vgl. Ges. § 67. 5. S. 136. Bij de vervoeging wordt de tweede wortelletter van deze ww. niet altijd verdubbeld (vgl. XIX : 23. XXIV : 24), en vandaar dat hier, blijkens de aantekening bij den tekst, anderen in pauze יבְתּוּ laten, hetgeen buiten pauze יבְתּוּ onderstelt (Dillmann). — מִבְּלִי מַשִּׁים, lett. *zonderdat iemand acht geeft*, of *opmerkt*, bet. volgens Ewald : *zonderdat een hunner er wijs door wordt*. Ofschoon deze opvatting mogelijk is, schijnt de gewone de voor-

keur te verdienen : *zonderdat iemand merkt dat de menschen sterven*. Zoo toch ontstaat er parallelisme tusschen vs. 20a (מבקר לערב), en vs. 20b; hetgeen waarschijnlijker is dan dat eene tweede verschelt (vs. 20b) parallel loopt met de tweede helft van een volgend vers (vs. 21b, וילא בחכמה), gelijk Ewald aanneemt. Merx leest op grond der LXX (παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθῆσαι) מַבְּלִי כוֹשֵׁיעַ, *hülflös*. Aangenomen echter dat de Gr. vertaler zoo las, dan is 't nog de vraag of niet כוֹשֵׁיעַ eene oude verandering van het in dit verband min of meer ongewone מְשִׁיעַ is, waardoor men den tekst verstaanbaarder trachtte te maken. Want nergens heeft de overzetter van ons boek dit werkwoord, zoo gebezigd, begrepen, vgl. de terstond aan te halen pp. Hoe dit zij, op de lectio recepta is inderdaad niets aan te merken, daar מְשִׁיעַ, ook omissio על לב על (I : 8. II : 3) en פַּ of על (XXIII : 6. XXXIV : 23), d. i. *absolute* gebezigd, *opmerken*, *acht geven* betee-kende, vgl. Jes. XLI : 20 ¹⁾. Bovendien blijft zoo 't parallelisme bewaard, 't welk bij de lezing van Merx te loor gaat.

Met vs. 20 zou de pericope welsprekend sluiten. Er volgt echter nog één duister vers, waarvan geene bevredigende verklaring mogelijk schijnt. In de eerste verschelt is niet slechts יָרַם vreemd, maar ook כָּפַם, dat best gemist zou kunnen worden, zonderdat de zin er minder door werd. De tweede verschelt bevat een zonderlinge opmerking. Beneden volgt de aannemelijkste vertaling en toelichting, die echter slechts onder reserve worden meegedeeld, daar het vermoeden voor de hand ligt, dat hier een additament e margine in den tekst geraakt is. — Vs. 21. *Niet waar? hunne pin wordt in hen losgerukt, zij sterven weg zonder wijsheid*. De bedoeling van het slotvers dezer pericope kan niet zijn: „um zu erschliessen, wie schwer sie eventuell gestraft werden dürften” (Hitzig), want er is geen onderscheid tusschen boozen en goeden gemaakt, en van kastijding voor begane misdrijven is geen sprake. Maar daar het *algemeene* menschenlot wordt geschetst, wordt nog eenmaal, (vrij overtollig!) gezegd dat de menschen steeds wegsterven en

¹⁾ Job XXIV : 12, waar מְשִׁיעַ c. Acc. obj. voorkomt, is de lezing twijfelachtig. Zie Geiger Urs. S. 333, en de Aant. op die plaats beneden.

als redelooze wezens vergaan. Zoo onbeteekenend zijn ze; zoo weinig kan bij hen, niemand uitgezonderd, sprake zijn van rechtvaardigheid en reinheid! — נכע (hier in Nifal Perf. volgens Ges. § 126. 3b. S. 254) bet. *uitrukken*, *losrukken*; het wordt van spijkers uit den wand (Richt. XVI: 14), deurposten (Richt. XVI: 3) en pinnen van tenten (Jes. XXXIII: 20) gebezigd. Met יִתָּר *pin*, *spijker*, wordt het ww. op de aangehaalde pp. wel, met יִתָּר, *touw*, *koord*, wordt het nimmer verbonden. Bij dat naamw. of zijne synoniemen, הַבֵּל, בֵּיתָר, is het ww. van *lostrekken* steeds נתק, Richt. XVI: 9. Jes. V: 27. Jer. X: 20. Jes. XXIII: 20, vgl. Job XVIII: 14. Op grond hiervan schijnt het beter, h. t. p. met Olshausen en Hitzig יִתָּר te lezen (de י en י werden licht verwisseld). Bij die *pin* kan men nu met Hitzig aan dat gedeelte van het weefgetouw denken, dat den inslag vasthoudt en bevestigt (vgl. Richt. XVI: 14), waarvoor pleit dat het menschelijk lichaam ook X: 11 met een weefsel wordt vergeleken (vgl. nog Ps. CXXXIX: 13); het is echter ook mogelijk dat den schrijver het beeld eener tent heeft voor den geest gezweefd, die met eene pin in den grond bevestigd is (Ex. XXVII: 19 en elders), vgl. Jes. XXXVIII: 12. XXII: 23. In beide gevallen is de bedoeling, dat ten gevolge van het uitrukken der pin weefsel en tent uiteenvallen. De pin is dus de levenskracht, die het lichaam bijeenhoudt. — כּם schijnt in verband hiermee *in hen* te beteekenen (Dillmann) vgl. XX: 2, en niet: *aan hen*, gelijk Hitzig meent, onder verwijzing naar XIX: 25, waar echter מוּדָם staat. Of het met het ww., dan wel met het nw. (Del. II) verbonden moet worden, laat zich niet uitmaken. — De LXX (ἐνεφύθησε γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐξηράνθησαν) schijnt vs. 21a: וַיִּבְשֹׁן בְּהֵם נִשְׁתַּח בְּהֵם gelezen of de beeldspraak volgens Jes. XL: 24 zoo vertolkt te hebben. — וְלֹא בְּחַכְמָה, d. i. lett. *en niet in wijsheid* (sterven de menschen). Onjuist Schultens: *non sunt in ulla firmitudine solida*, h. e. *moriendo dissoluntur*, zoodat de tweede verschelt negatief hetzelfde zegt, dat in de eerste positief was uitgedrukt, — want deze beteekenis van חַכְמָה is onbewijsbaar. *Wijsheid* wordt hier waarschijnlijk in den zin van *godsdiensdige levenswijsheid* genomen, evenals XXVIII: 28 (anders V: 13); zie hierover meer bij Hooykaas, t. a. p. 157,

229. De bedoeling van het additament is echter stellig niet, dat zij „in Unvernunft ihren Tod selbst verursachen” (Hitzig), gelijk Elihu leert (XXXVI : 12). Want h. t. p. is het verband een ander, en wordt waarschijnlijk te kennen gegeven, dat niemand, als hij sterft, in het bezit van die volkomen Godskennis en daaruit voortvloeiende godsvrucht is, door welke een mensch „rein en rechtvaardig voor God” zou zijn.

II. H. V. Job verandere zijne houding.

Dit volgt uit het voorafgaande. Is niemand rein voor God, is ieder mensch — ook Job — een zwak en gebrekkig wezen, dan komt het niet te pas, bij beproevingen zulk een taal te voeren als van Job gehoord was. Dit gedrag zou op den duur Job slechts onheil kunnen brengen. Want den ontevredene en verstokte straft God. De godspraak geeft dus recht tot de waarschuwing :

II, 1°. V : 1—7. Job verharde zich niet in ontevredenheid ; hij morre niet langer tegen God.

Vs. 1. *Roep slechts ! Is er iemand die u antwoordt ? En tot wien van de heiligen wilt gij u wenden ?* אַתָּה-אֵלֹהִים is hoonend gezegd, want in אַתָּה ligt hier spot, vgl. Ges. § 130. 1. S. 264. De bedoeling is: frustra Deum in jus vocares; tevergeefs zoudt ge u partij stellen tegenover God, en als zoodanig recht van Hem vragen. Juist Schultens : „verba אֵלֹהִים clamavit, et אַתָּה respondit, induunt vim judiciale”. Want vooreerst voegt deze gedachte het best in het verband: de mensch is, blijkens zijn geschetsten toestand, niet rechtvaardig, en kan derhalve geen recht hebben voor God, vgl. IX : 2 v., waar Job zelf den samenhang zoo teruggeeft. Bovendien hebben de beide hier gebezigde werkwoorden overal in het boek deze aan de rechtspraak ontleende beteekenis (vgl. IX : 16. XIII : 22. XIV : 15), waarin althans het eerstgenoemde ook Jes. LIX : 4 voorkomt, zie Diestel ad h. l. Jobs verharding (vs. 2 v.), die Eliphaz vreest, zou derhalve daaruit blijken dat hij, ondanks het gezegde, zich op het verkeerde standpunt van een onschuldige tegenover zijn rechter plaatste (vgl. XIX : 6 v. XXVII : 2—6 en telkens). Is deze opvatting juist, dan dwaalt Hitzig, als hij aantekent: „nicht jetzt (Targ. Arab.), sondern, wann Gott seine Klammer

zerreissen wollen wird, mag er um Hülfe rufen, und wird er Gehör finden nirgends". Ten onrechte beschouwen verder hij, Delitzsch e. a., ook Kusters (t. a. p. 117), dit קרא en רש (vs. 8) als synonymie; veeleer zijn ze tegenover elkander gesteld. „Vraag geen recht van den hemel (vs. 1), maar genade (vs. 8)”, leert Eliphaz (dezelfde tegenstelling is in Bildad's rede, VIII : 3 en vs. 5). Kusters daarentegen zoekt een antithese tusschen de hier genoemde קדשים, *heiligen, engelen* (vgl. XV : 15 en de Aant. op IV : 18) en אלהים, vs. 8. Volgens hem „gaat Eliphaz uit van de onderstelling dat het den morrenden, klagenden Job wel eens in kon vallen de kadoschim aan te roepen”, maar „is dat hulp zoeken des zondaars bij de kadoschim te vergeefs”. Doch behalve dat het voorafgaande קרא, *in jus voca*, deze opvatting van vs. 1b niet begunstigt, zou dan ook כִּי bevreemden, en de vraag beter luiden : וְאֵל קְדוֹשִׁים תִּפְנֶה, *en zoudt gij u tot (de) engelen wenden?* De betrekkelijke onvolkomenheid der engelen, die het boek Job leert, verhindert niet dat ze leden van den hemelschen raad en dienaren van God zijn, die gezamenlijk zijne heirscharen uitmaken, „welke zijn licht bestraalt”. De afstand tusschen de kadoschim en Elohim is niet zoo groot dat ze slechts tegenover elkander gesteld kunnen worden. Veeleer mag uit deze plaats en uit hetgeen wij in den Proloog en XXV : 3 lezen worden afgeleid, dat de innige betrekking, die elders in de Chokmaliteratuur (Spr. IX : 10, vgl. II : 5; en Spr. XXX : 3) geacht wordt tusschen hen te bestaan, door dezen dichter niet betwijfeld is. Bij rechtszaken worden zij ook elders genoemd. Ten gerichte trekken de kadoschim reeds bij den tweeden voor-exilischen Zacharia (XIV : 5) mee; en Job I : 6. II : 1 worden zij bij een hemelsch onderzoek tegenwoordig gedacht. Niets is dus natuurlijker dan dat zij h. t. p. genoemd worden als hemelsche wezens, die naast en met Eloah den onschuldige recht kunnen doen. — Over Elihu's angelologie, die meer in bijzonderheden afdaaft en anders gekleurd is, zie de Aant. op XXXIII : 23.

Vs. 2. Zoudt ge volharden in uw verzet en eene uitdagende houding tegen den Hemel blijven aannemen? Maar dit zou ongerijmd zijn! *Immers den dwaas vermoordt de wrevel, en den onnoozele brengt de gramschap om.* כִּי is

redengevend; Job zou, als hij verstandig was, niet doen wat vs. 1 ontkenkend gevraagd was, *want* verharding in zijn toorn tegen God was ongerijmd. — אָיִל, *dwaas*, krijgt dikwijls de beteekenis van: *haastig tot toorn* (Spr. II: 16. XIV: 17, 29. XXVII: 3). Hitzig vertaalt het hier en in het Spreukenboek (minder juist om de gewone en de grondbet., en het parallelisme met פָּתָה, *onnoozele*) door *verstokte*. Vgl. Hooykaas t. a. p. 23. — הָרַג *vermoorden*, *dooden*, komt slechts hier en 2 Sam. III: 30 met de ה als nota Accusativi voor. Want de meening van Stähelin (Spec. Einl. 111), Thenius (die Bücher Samuels S. 154) en Böttcher, dat de ה aan het werkwoord de beteekenis van *te lijf gaan* geeft, wordt door het verband h. t. p. en het parallele תָּמִיהָ weerlegd. Volgens Ewald (Gr. § 292c. 310a) en Dillmann wordt deze praep. gebezigd, omdat het lijdend voorwerp met nadruk voorop staat; maar dit geschiedt elders in zulk een geval nooit, vgl. Gen. XLVII: 21. Exod. XVIII: 23. 2 Kon. V: 13. Jes. XVIII: 5. Spr. XIII: 5. Hierop maakt Jes. XI: 9, כְּמִים לִים מְכַסִּים, geene uitzondering, daar כָּסָה, *bedekken*, bijna nooit met een Accusatief, maar meestal met een praep., gewoonlijk met על, hier met het synonieme ה wordt verbonden (vgl. Diestel ad h. l.); evenmin Job XXI: 22 הֲלֹאֵל יִלְבַּד, daar de werkwoorden van *onderwijzen* uit den aard der zaak zeer licht den Dativus personae aannamen. Het ww. הָרַג daarentegen staat op gelijke lijn met לָקַח, en de ה schijnt hierbij evenmin als Jer. XL: 2 in וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים לִירְמְיָהוּ, anders dan als Arameïsme (Delitzsch) verklaarbaar. Ps. CXXXV: 11 v. Ps. CXXXVI: 18 v. komt de praep. bij הָרַג slechts in de appositie, maar toch ook in denzelfden trant voor, vgl. Ew. § 299d. Olsh. ad h. l. — כָּעֵשׂ, *wrevel*, zoo altijd en alleen in het boek Job (VI: 2. X: 17. XVII: 7), elders כָּעַם geschreven. פָּתָה, part van פָּתַח (vgl. Hos. VII: 11) i. q. het gewone adj. verb. פָּתַח, evenals אָיִל een echt gnomisch woord, over welks beteekenis vergeleken worde Hooykaas t. a. p. 22.

Vs. 3—5. Als bewijs voor de stelling vs. 2 dient Eliphaz' eigen ervaring.

Vs. 3. *Ik heb een dwaas gezien, die wortelen sloeg, en eensklaps verviel zijne woonstee.* אָנִי, met nadruk

vóór het ww. (anders Pred. II: 13), *ik zelf*. De persoonlijke ervaring wordt uitgedrukt door רָאִיתִי, evenals IV: 8. Hij had dus niet slechts van hooren zeggen, maar hij had *gezien*, dat iemand heel voorspoedig was (vgl. voor de beeldspraak בְּשֵׁרִישׁ Jes. XXVII: 6); maar daar hij *dwaas* genoeg was om wrevelig tegen God te zijn (vgl. vs. 2 de verklaring van אָיִל), ging eensklaps zijne woning te gronde. Bij נָדְרוּ (vgl. V: 24. XVIII: 15) teekent Wetzstein aan: „Das Schrecklichste für den Semiten ist die Verwüstung seines Hauses, so dasz alle Angehörige der Familie dem Tode oder dem Elend verfallen, ihre Wohnstätte verödet und ihre Trümmer das Sprichwort künftiger Geschlechter werden.” Het plotseling verval van die bloeiende woonstee wordt door וַיִּקְרַב, lett. *en zij vermolmde*, aangeduid. Zoo toch moet met

LXX (ἔβρωσθη), Pesch. (לִבְרִי) en Merx gelezen worden, en niet met de Masoreten וַיִּקְרַב, *en ik vervloekte plotseling zijne woonstee*. Want hoe kon Eliphaz de woning vervloeken, voordat de man ongelukkig was geworden? En niet hiervan, maar nog slechts van zijn gelukstaat had hij gesproken. Zeer juist merkte reeds Clericus bij den textus receptus op: de filiis eorum, pereuntibus miseria agitur vs seq., ipsi subito periisse non dicuntur. Tevergeefs tracht men aan dit bezwaar te gemoet te komen door de opmerking dat Eliphaz van eene vervulde voorspelling spreekt (Ewald, Schlottmann, Cook); immers de vervulling wordt niet bericht, en na רָאִיתִי wacht men geen profetie, maar een feit der ervaring. Delitzsch, Dillmann, Hitzig, Zöckler (in Lange's Bibelwerk) vinden in וַיִּקְרַב eene „nachträgliche Anerkennung, gleichsam als subjectiv menschliches Echo des bereits eingetretenen thatsächlichen Fluches Gottes.” Maar er staat duidelijk: *ik*, niet: *God vervloekte*; dit laatste voegt men er willekeurig bij. Bovendien is פְּתָאֵם, *eensklaps*, eene onverstaanbare bijw. bepaling, als niet medegedeeld wordt, waarom zijne aanschouwing van een gelukkig huis plotseling in vervloeking overging. Daarentegen wordt door וַיִּרְקַב, lett. *en (het huis) werd wormstekig*, d. i. *het verviel*, alles duidelijk. Op eens hield dat geluk op, en E. zag het begin van het einde. Voor de beeldspraak vgl. vooral Hos. V: 12, ook Job XIII: 18.

De conjectuur beveelt zich, behalve door den steun der Verss. en den goeden zin, dien zij oplevert, ook door de eenvoudigheid der verandering aan: וַרְקַב werd bij vergissing וַאֲקַב, en dit dan weer als וַאֲקִיב geschreven.

Vs. 4. Met en door hem gaan ook zijne kinderen te gronde, vgl. Jes. XIV: 21. Kuenen G. v. I. I, 460 (*in fine*). *Van hulp verstoken bleven zijne zonen, en moesten zich laten vertreden in de poort, zonderdat iemand hen redde.* Dat deze woorden eene toespeling bevatten op den dood van Jobs zonen (Hitzig, Cook), is niet waarschijnlijk, daar deze in den Proloog niet voorgesteld wordt als gevolg van de zonde huns vaders. — וַרְחִקוּ בְיָשָׁע, lett. *zij waren ver van heil of hulp*, hetgeen dan in de tweede vershelft nader verklaard wordt door וַיִּדְבְּאוּ בְשַׁעַר, d. i. *zij werden in de rechtsgedingen onrechtvaardig behandeld*, en van have en goed, misschien ook wel van het leven beroofd, vgl. Spr. XXII: 22. Job XXIX: 7 v. XXXI: 21 Am. V: 10 v. Winer R.W.B. onder Thor. יִדְבְּאוּ is, evenals XXXIV: 25, Hitfaël met geassimileerde en weggevallen ת, vgl. Böttcher II, 289. Ges. § 54. 1. b. S. 118, en dus reflexief causatief te verklaren.

Vs. 5a. *Wiens oogst de hongerige opat.* Dezelfde straf, die XXXI: 8 den booze wordt toegedacht. Merx leest וַאֲשֶׁר קָצְרוּ, *wat zij oogstten (eet de hongerige op)*, met beroep op de LXX: ἃ γὰρ ἐκείνοι συήγαγον. Doch het is mogelijk dat deze hier, gelijk dikwijls, vrij vertaalde; en noodig is de verandering althans niet. Want voor de constructie van den textus receptus en de boven daarvan gegeven vertaling pleit de vergelijking van VIII: 14. IX: 5. Jes. V: 28. „Onpoëtisch” daarentegen „en onmogelijk” is de verklaring dezer woorden door Schwarz: *was seine Erndte ist*, al wordt ze door Merx (S. LXXX), met voorbijzien van de daareven aangehaalde pp., de eenige „grammatisch juiste” genoemd. Evenmin is de verklaring van וַאֲשֶׁר door Delitzsch als *quippe, indem*, goed, daar het voegwoord die beteekenis nooit heeft.

Vs. 5b en c zijn onverstaanbaar, welke van de vele lezingen, gissingen en verklaringen men ook volge. — Vs. 5b. De textus receptus wordt gewoonlijk en het best verklaard door: *en tot uit*

de doornen neemt men hem weg, d. i. volgens de meesten: „zelfs door de doornenheiningen, waarmee de akker omgeven was, laat men zich niet terughouden, maar alles rooft men.” „Sogar das in den Dornhecken selbst stehende”, voegt Dillmann er bij; en zonder twijfel is dat ook eigenlijk grammatisch nog de beste verklaring, — maar wat is een oogst, die in de doornen zou te vinden zijn? Vgl. Matth. XIII: 7. Luk. VI: 44. Dit bezwaar drukt ook de verklaring van Schmidt, die zich den akker denkt als „cum frumento spinas ferentem”; overigens geeft Spr. XXII: 5, de eenige plaats waar מְצִיָּים bovendien nog voorkomt, meer aanleiding om het woord als *onkruid*, dan als *doornenheining* op te vatten. Maar niet slechts het substantivum levert in den Mas. tekst bezwaar, ook de voorop geplaatste dubbele praep. אֶל-בֵּין. Wat Merx t. a. p. dienaangaande opmerkt, is wel niet geheel juist; ten onrechte b.v. vermoedt hij dat Jos. XV: 3 אֶל-בְּנֵיבְּב een schrijffout bevat. Maar in de hoofdzaak schijnt hij gelijk te hebben, als hij betwijfelt, of אֶל-בְּנֵיבְּב wel goed Hebreuwsch is. Alleen dan toch wordt elders in het O. T. אֶל aan de praep. בֵּין toegevoegd, wanneer de laatste met het volgende naamwoord, dat eene plaats of richting bepaalt, als het ware één begrip geworden is, b.v. אֶל-בְּחוּץ naar de zijde van buiten, אֶל-בְּבֵית naar den kant van het huis, אֶל-בְּנֵיבְּב naar de richting van het zuiden (altijd met een ww. van gaan), vgl. Gen. II: 8. III: 24. XIII: 11, waar בְּקֶרֶם als één begrip ter aanduiding van de oostelijke richting voorkomt. Dit is echter geheel iets anders dan hetgeen wij h. t. p. hebben, waar ook Schultens אֶל-בֵּין voor slecht Hebreuwsch hield. Hij voegt er bij: „videtur propius ad Arabismum accedere, cf. الى من”, doch hierin vergist hij zich, de verbinding is evenmin goed Arabisch, vgl. Caspari, Arab. Gr. § 433. 6, a. Een grammatisch veel beteren zin geeft de lezing van andere HSS. (bij Jahn ad h. l.) מְצִיָּים of מְצִיָּים, als ten minste vertaald kan worden: *en in voorraadschuren brengt hij hem* (voor לקח אֶל vgl. Gen. XLVIII: 9). De beteekenis van het nergens voorkomende nw. מְצִיָּים is echter niet zeker, en moet met etymologische kunst van צִין = צָנָן, *omgeven*, afgeleid worden. Bovendien gaat het niet aan, den armen hongerlijder (רָעֵב)

tot bezitter van *voorraadschuren* te maken; en zou het noch poëtisch noch logisch geweest zijn, eerst den oogst te laten *opeten*, en daarna te doen *wegbergen*. De Grieksche vertalers (LXX: αὐτοὶ δὲ ἐκ κακῶν οὐκ ἐξάιρετοι ἔσονται; Symm.: αὐτοὶ δὲ πρὸς ἐνόπλων ἀρθῆσονται; Aq. αὐτὸς δὲ πρὸς ἐνόπλων ἀρθῆσεται) vatten allen לַאֲ as pronomen: *en zij* op. Daargelaten echter de vraag of לַאֲ sine art. ooit pro הַלַּאֲ stond: (1 Chron. XX: 8 is waarschijnlijk corrupt, zie Bertheau ad h. l.), zou toch het werkw. na dat pronomen niet in singulari kunnen staan (vgl. Olsh. S. 191) en een plurale na vs. 5a vreemd zijn. Ook is de onderstelling, waarvan deze vertalers evenals Targ. uitgaan, dat צַנִּים *gewapenden* beteekenen zou (vgl. Vulg. *et ipsum rapiet armatus*), etymologisch onjuist, en willekeurig op de bet. van צַנָּה, *schild*, gebouwd. De zin, die zoo ontstaat, is ook zonderling. Waarom zouden gewapende krijgslieden den oogst wegnemen? קָצִיר is niet *buit*, לָקַח niet *plunderen*! Merx wil lezen: וַיֵּלֶךְ מְצַנִּים יְקַחֲהוּ *en de Almachtige neemt het uit de korven*. Maar, hoe vernuftig deze gissing zij, ze wordt noch door het spraakgebruik, noch door het verband bevestigd. Het Hebreuwsch heeft voor *korf*, *broodkorf*, zoo vele bekende woorden (vooral כַּל komt veel voor), dat het vreemd zou zijn, indien de dichter de zaak hier door een ongebruikelijk woord had aangeduid. Maar zelfs aangenomen dat צַנִּים, mv. van צַן, צַנָּה (vgl. het Arab. صِن, het Hebr. טַנָּה Deut. XXVI: 2, 4, צַנְצָנָה Exod. XVI: 33 en het Chald. צַנְנָה) *korven* beteekenen kan, is dan nog de gedachte poëtisch en gepast, dat God zelf den oogst uit de manden neemt, vooral nadat gezegd was dat *de hongerige* hem ook wegroofd? Is Merx' verklaring juist, dan hebben wij hier toch stellig geen woord van den voortreffelijken dichter, maar een aantekening van een lezer in margine. — Ware vs. 5c niet evenzeer corrupt, dan zou het met meer zekerheid uit te maken zijn, of wellicht dit middelste verslid kan wegvallen? Is daar werkelijk van *dorstigen* sprake, gelijk de meeste uitleggers, ook Ewald, Dillmann, Merx, Del. II, Zöckler, met Aq., Symm., Pesch. (לַסִּי), Vulg. onderstellen, dan is er antithese tusschen רָעַב vs. 5a en

צָמִים vs. 5c, die door vs. 5b slechts verstoord zou worden. Maar deze verklaring (צָמִים = *sitientes*) wordt door grammatische en logische bezwaren gedrukt. צָמִים moet dan (in strijd met XVIII : 9) als plur. van צָמָה genomen en dus צָמִים gelezen worden. Al zet men zich nu met Ew. § 73, e over de weggevallen א heen, dan is toch de verbinding van een mv. onderwerp met een enk. praedicaat (וַיִּשְׁאֵר) al te zonderling, dan dat iemand ook daarmee, om Ew. § 316a, genoeg zou nemen. Bovendien wordt hier den dorstigen geen *lafenis*, maar *vermogen* geschonken, waaraan zij juist geen behoefte hebben. Want חֵיל zoo absolute en met het suffixum possessoris voor de vrucht van den wijnstok enz. te nemen (Hitzig: *Obst*) wordt noch door het gewone spraakgebruik, noch door Joël II : 22 aanbevolen, waar (gansch anders dan hier) het suffixum in חֵילֶם op het voorafgaande וּבְפֶן חַאנָה slaat. De Targum schijnt de zwaarigheid gevoeld, en daarom *dorstigen* tropisch genomen te hebben, blijkens de paraphrase וַיִּבְזוּן לְסִטְיִים וְנִכְסֵיהֶן, *et diripiebant latrones substantiam ejus*. Maar het is willekeurig, *sitientes* door *λυσταί*, *roovers*, terug te geven. De eenige verklaring van vs. 5c, die grammatisch houdbaar is en met de beteekenis der woorden overeenkomt, is de door Schultens, Schlottmann, Hitzig verdedigde, volgens welke צָמִים hier, evenals XVIII : 9, en in verband met צָמָה, צָמָה en צָמָה, *binden*, een *net* of *strik* bet., en de vertaling van het verslid luidt: *het net hapt naar hunne have*. Maar geen dezer uitleggers is het gelukt een redelijke verklaring van die onbegrijpelijke uitdrukking te geven. „Das Netz ist ja häufig das Bild des Verderbens und der Nachstellung”, schrijft Schlottmann. Maar in het net als zoodanig ligt de zwaarigheid niet; de vraag is slechts wat een „happend net” bet.? וַיִּשְׁאֵר c. Acc. is zonder twijfel: *happen naar*, *belust zijn op*; maar dit werkw. wordt in het boek Job (VII : 2) en elders (b.v. Am. II : 7. VIII : 4) altijd aangaande personen gebezigd. Eene prosopopee als die hier ondersteld wordt, is zonder wedergade; het „happend net” in strijd met den goeden smaak des echten dichters.

Van het behandelde vers geldt dus nog steeds het woord van Schultens: „inter obscurissimos reputandus hic versiculus; ad

quem omnia tentata a praeclaris ingeniis, ad aliquam lucis scintillulam eliciendam". Men moet er echter ook nog altijd bijvoegen: haecenus frustra!

Vs. 6 v. Daar het voorafgaande niet duidelijk is, kan ook de bedoeling van עַי niet nauwkeurig bepaald worden. Waarschijnlijk is het verband: de ontevredene is een zondaar, een booze, en hij denke vooral niet dat hij, zich zoo verkeerd gedragend, onschuldig zou zijn, omdat hij gedetermineerd is tot het kwaad. Neen! *Want niet uit het stof komt de overtreding voort, en uit den grond spruijt de ellende niet*; voor de אָן en עַל, die zoowel ethisch als physisch zijn te nemen, zie de Aant. op IV : 8, blz. 82. Is dit de zin (Hitzig), dan vindt deze zijne toelichting in IV : 8; maar hoe is in dat geval vs. 7 te verklaren? Na de negatieve beantwoording van de vraag πόθεν τὸ κακόν; schijnt nu eene positieve te moeten volgen, en deze door het volgende עַי (vs. 7) ingeleid te worden, ten gevolge waarvan dit adversatief wordt, vgl. Ges. § 155. 1. e. S. 305. Intusschen beantwoordt vs. 7, zooals het in den Masorethischen tekst luidt, weinig aan deze verwachting. Immers in de eerste vershelft lezen wij, volgens de eenige mogelijke en door niemand bestreden vertaling: *Maar de mensch wordt (is?) tot (of voor) de ellende geboren*. Nu meenen alle uitleggers sedert Hirzel, dat dit beteekenen kan: „dazu geschaffen ist er, es hervorzubringen; er ist geistig so angethan, dass er durch das Böse das Uebel erzeugt" (Hitzig). Maar dit is onmogelijk, daar datgene wat de mensch krachtens zijne geboorte en aanleg verrichten moet of het ww. der handeling bij עַל niet genoemd wordt, terwijl het toch een veel te essentiël gedeelte van den zin is, dan dat het in de pen kon blijven. Zooals de dichter zich uitdrukt, kan men een passivum nog beter dan een activum bij עַל denken. Maar wat vooral tegen deze verklaring pleit is dat, volgens haar, het in het vorige vers bestreden determinisme hier ten slotte in anderen vorm geleerd zou worden. Immers, is de mensch geboren om te zondigen en te lijden, dan kan hij niet anders; de antithese tusschen dit vers en het voorafgaande wordt tegenspraak; en Eliphaz leert niet wat hij schijnt te willen in het

licht stellen. Zal hier derhalve, in overeenstemming met vs. 6 (en IV : 8), geleerd worden dat de mensch *niet* tot het kwade gedwongen wordt en dat de daaruit voortvloeiende rampen hem dus *niet* noodzakelijk treffen; — dan moet יִלֵךְ met Böttcher als Hifil יִלֵךְ gelezen en de ל voor עַמֵּל òf als Arameïsme (vgl. V : 2 en de Aant. blz. 98), òf als later additament ten gevolge van parexegese verklaard worden. Gewende men zich namelijk om יִלֵךְ of יִלֵךְ (vgl. Richt. XVIII : 29. Olsh. S. 548) te vocaliseeren, dan moest men de ל wel bijvoegen, omdat de nota Dativi personae bij het passivum Hofal of Pual niet ontbreken mocht. Bedoelde de dichter יִלֵךְ, dan is zijne meening geweest: *Maar de mensch brengt (zelf) de zonde voort*; geheel in overeenstemming met Jes. LIX : 4 en met Eliphaz' eigen leer Job XV : 35. — Ware nu slechts het slot dezer uitspraak verstaanbaarder, vs. 7b! Maar wat zou וּבְנֵי רִשָׁה יִגְבְּיָהּ עוֹף kunnen beteekenen? Wat zijn vooreerst רִשָׁה? Men heeft allerlei verklaringen van deze duistere uitdrukking gegeven. Reeds Aben Esra kende er drie (bij Schultens I, 142), en daaronder de twee, die het meest in aanmerking komen, ook omdat ze bij de nieuwste uitleggers den meesten bijval gevonden hebben. Volgens een tweeden Targum zou de bedoeling zijn נִינְצֵי הָאֵשׁ, d. i. *vuurvonken*, *scintillationes ignis*. Zoo ook Hirzel, Ewald, Hahn, Von Gerlach, Dillmann, Zöckler, Merx, Cook, Delitzsch. Terecht heeft echter reeds Schultens zich er tegen verklaard. „Detur,” schrijft hij, „רִשָׁה significare prunam; an inde consequitur בְּנֵי רִשָׁה *Filios prunae* heic loci denotare scintillas? Quidni potius *fulmina*?” Ook is רִשָׁה niet = אֵשׁ, maar òf *pestkoorts*, vgl. Hab. III : 5. Deut. XXXII : 24. Ps. LXXVIII : 48 (zie Olsh. ad h. l.), òf *bliksemschicht*, vgl. Ps. LXXVI : 4. Hoogl. VIII : 6. Terwijl dus בְּנֵי אֵשׁ zeer wel *vonken* zouden kunnen wezen, evenals b.v. XLI : 20. Klaagl. III : 13 *pijlen* als *zonen des boogs* of *z. des kokers* worden aangeduid, is het ondenkbaar dat deze producten des vuurs als *zonen van den bliksem* zouden omschreven zijn. Met even veel recht zou men, als רִשָׁה = אֵשׁ was, Stickel's verklaring (*der Hitze Funken = ein heftiges Wüthen*) of die van Böttcher N. Aehrenl. Nr. 1394 (*die Söhne der Gluth = die Zornigen, die hoch*

aufspruhn im Zorn) aannemelijk kunnen achten, die nu echter ook niet in aanmerking komen. Nog veel willekeuriger is de verklaring van בני רשף door *adelaars* of andere *roofvogels* (LXX, Vulg., Pesch., Aq., Symm., Renan e. a.), omdat die *bliksemsnel* vliegen! Schlottmann, aan de vurige חיות Ezech. I: 13, aan de vurige paarden en wagen van Elia, aan Ps. CIV: 4. Richt. XIII: 20 en dergelijke pp. denkende, wil de „vlammenzonen” liever door *de engelen* verklaren, te meer daar Eliphaz hen meermalen noemt. Maar behalve dat ook deze opvatting steunt op de foutieve vertaling van רשף door *vlam*, *vuur*, is het geen eigenaardigheid van engelen dat zij „naar boven vliegen”. Ver van deze bekende onjuiste verklaringen wijkt die van Hitzig af. Volgens hem zijn בני רשף *Adelsöhne*, en רשף hier „das Wort شرف selbst, welches *Hoheit, Würde, Adel* bedeutet”. Doch ook zij is onaannemelijk, daar niets het recht geeft tot de hier onderstelde metathesis der twee eerste radicalen; en bovendien, wat zijn „*Adelsöhne*”? Hitzig schijnt daarbij aan *adelaars* te denken, daar hij het volgende יגבירו vert. door: *hoch nehmen den Flug*. „Vom Adel trägt ja auch der Adler den Namen”!! Het vermelden van zulk een argument is genoeg! Dat een Hitzig tot zulk eene verklaring kon komen, is reeds bijna op zich zelf een bewijs dat van den Mas. tekst niets te maken is. De twee volgende woorden ערה יגבירו verhoogden de moeilijkheid nog. Algemeen neemt men הִגְבִּירָה, den Hifil, intransitief, wat hij nergens is (ook niet Jes. VII: 11, zie Diestel ad h. l.), dan misschien XXXIX: 27 (als ook daar יגבירה niet liever *hoogmaken* bet., hetzij dat het volgende קנָה zelf, hetzij dat een verloren gegaan woord daarvan het voorwerp is; zie de Aant. op die plaats beneden). Maar kan יגבירו intransitief zijn, dan is ook evenmin als XXXIX: 27 een bijgevoegd ערה hier op zijn plaats. Het is 1° overtollig, daar de hooge vlucht door het finitum voldoende was aangeduid; 2° onlogisch, daar *zich hoog in de lucht verheffen* het ערה (*vliegen*) tot oorzaak, niet (gelijk hier dan ondersteld moet worden) tot gevolg heeft; 3° grammatisch onjuist, daar de ה ante Infinitivum wel na werkwoorden van wijze (in den ruimsten zin, vgl. Ges. § 142. 2. S. 280. Ew. § 285a),

maar niet na een ww. als *zich verheffen* mag ontbreken. — Een ander bezwaar tegen vs. 7b is nog: dat het, hoe ook verklaard, zoo weinig parallelisme met vs. 7a oplevert. Wie verwacht hier iets te hooren van *vuurvonken*, *arenden*, of *engelen*? Willekeurig neemt men daarbij de copula ו, die de vershelften verbindt, = כ. Niets is inderdaad waarschijnlijker en meer overeenkomstig de gewoonte des dichters, dan dat de lezing der tweede vershelft oorspronkelijk de gedachte der eerste in andere woorden herhaalde. Ofschoon volledige zekerheid niet te verkrijgen is, wanneer de fouten ouder zijn dan de Versiones, doet zich toch de vraag voor, of wellicht de ה in רשה oorspronkelijk een ע, die in ערה oorspronkelijk een ו geweest, יגבריהו uit גירחו verbasterd zij, en de plaats geluid hebbe: וּבְנֵי רָשָׁע יִגְדְּחוּ עֵץ? ten gevolge waarvan het geheele vs. 7 dus zou kunnen vertaald worden: *Maar de mensch brengt (zelf) de ellende voort, en de kinderen der boosheid baren (zelven) de misdaad.* Voor גירחו vgl. Ps. XXII: 10. Micha IV: 10. Misschien vat men het best den vorm als Hifil op, daar גירח Kal in het boek Job intr. gebezigd wordt, XXXVIII: 8. XL: 23. Het parallelisme, dat dan tusschen יילך vs. 7a en גירחו (*doen geboren worden*), en de beide vershelften in haar geheel ontstaat, springt in het oog.

II. 2°. Vs. 8—16. Job wende zich vol berusting tot God.

(De strophentheorie van Delitzsch brengt mee, dat hij bij deze nieuwe wending *geen* nieuwe strophe begint. Vgl. boven blz. 76, 88. Dat dit onjuist is, spreekt vanzelf).

Nadat Eliphaz in II, 1° heeft aangewezen, dat Job niet om recht mag roepen of ontevreden mag zijn, wil hij niet als de geteekende איל zich bezondigen en diep ongelukkig worden, houdt hij hem nu voor oogen, hoe hij zich wèl zal gedragen, en op welke voorwaarde zich alles nog ten beste keeren kan.

Vs. 8. *Maar ik zou bij den Almachtige heil zoeken, en tot God zou ik mijne rede richten.* — איל, sterk antithetisch, *integendeel*, LXX οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ, vgl. Ges. § 150. 3. S. 293. — Ook אני wordt bijgevoegd om te doen uitkomen dat hetgeen Job deed en wellicht weder zou willen doen (V: 1), niet goed is; en dat hij, Eliphaz, gansch anders zou doen. De Imperfecta kunnen slechts als conditionales verklaard worden,

vgl. Ges. § 127. 5. — דרש אל, volgens Del. II constructio praegnans, is ongeveer ons *aankloppen bij*, t. w. om raad, hulp en troost, vgl. Jes. VIII: 19. XI: 10 (דרש c. Acc. *vragen naar* III: 4). In tegenstelling met קרא, vs. 1, onderstelt het ootmoed bij den vrager, vgl. XXII: 26 v. דברה, een latere vrouw. vorm van דבר en daarmee synoniem, is volgens de meesten (ook Del. II, Dillmann) *causa, rechtszaak, twistgeding*. Ofschoon דברה even goed *zaak* als *woord* beteekenen kan, verdient de laatstgenoemde vertaling hier toch de voorkeur, vgl. Targ. מלת, LXX ἐπικαλέσομαι, Vulg. eloquium. Schultens: (*institutum*) *sermocinationen*. De bedoeling kan althans niet zijn, dat Job met zijn twistgeding voor God trede. Want de vrienden verlangen juist, dat hij afstand doe van het beroep op zijne onschuld, vgl. V: 1. VIII: 5. Voor דברה bij שים vgl. שים מלתי XXIV: 25, lett. *een woord stellen*. Schultens vert. de praep. אל *over (de Numine)*, met beroep op XLII: 7. Maar al moet dáár zoo vertaald worden (vgl. Gen. XX: 2), wat intusschen niet zeker is (zie beneden de Aant. op die plaats), dan beveelt toch hier het parallelisme vs. 8a אדרש אל-אל de opvatting der praep. in den gebruikelijken zin aan.

Vs. 9 verv. Waarom moet Job zich ootmoedig tot God wenden? Omdat God de Almachtige is, tegen wien geen verzet baat. Vgl. IX: 3—10, waar Job zelf den Commentaar geeft op hetgeen Eliphaz hem hier voorhoudt; V: 9 is = IX: 10. — *Die groote dingen doet, welke ondoorgrondelijk zijn, wonderen, ontelbaar vele*. Het algemeene gaat voorop; daarna wordt in de volgende vss. die machtsopenbaring in bijzonderheden aangewezen. — Voor de hier en verder gebezigde participia van voortdoring vgl. Böttcher § 996. 2. e II, S. 250. עשה is appositie van אלהים vs. 8. — ואין חקר, lett. *en geen doorgronding*; ואין kort elliptisch, vgl. III: 9, 21.

Vs. 10. De openbaring van Gods macht in de natuur. *Die regen geeft op het aardrijk en water zendt op de velden*. Volgens Dillmann staat hier het Part., in onderscheiding van vs. 9, met het Artikel, „weil dieser Satz, als nur ein Beispiel bebringend, dem vorigen gewissermaassen untergeordnet ist”. Maar vs. 12 verv. brengen evenzeer

bewijzen voor Gods macht bij, en daar staan toch de participia ook sine articulo.

Vs. 11 is, zooals het hier voorkomt, onverstaaubar, en misschien bedorven. Reeds de praep. ל voor שׁוים maakt een vreemden indruk. Deze met Ew. Gr. § 280. d. en Hahn door *terwijl* te vertalen (anders Ew. Comm.), strijdt met hare beteekenis. Evenmin bevredigt de verklaring van LXX, Vulg., Heiligstedt, Del. I, Merx, volgens welke שׁוים ל ter afwisseling voor שׁוים ה staat; want ook zij is in strijd met het spraakgebruik, en gewrongen, vgl. vooral de overeenkomstige pp., 1 Sam. II: 8. Ps. CXIII: 8. Luc. I: 72, 73, 77, 79 (רוֹב c. Inf.). De meeste uitleggers (o. a. Schultens, Hitzig, Dillmann, Cook, Zöckler) zijn het dan ook daarover eens, dat het uitgieten van den regen op aarde (vs. 10) volgens dit vers *ten doel heeft vernederden te verhoogen en treurenden op te heffen*. Maar wie verstaat dit? „He gives rain for the sake of the lowly and distressed”, zegt Cook; maar dit is in strijd met alle ervaring, vgl. Matth. V: 45. Stond er slechts dat God den nood der ongelukkigigen door regen lenigt, dan zou dit reeds om meer dan één reden vreemd klinken; maar er wordt zelfs geleerd dat hij hen door den regen „in de hoogte stelt”. Dit is geheel onbegrijpelijk, en 1 Sam. II: 8. Ps. CXIII: 8. Luc. I: 52 staat zoo iets niet. — Mag men aannemen dat dit vs. oorspronkelijk in een ander verband heeft gestaan, b.v. na vs. 15; of dat tusschen vs. 10 en 11 een vers is uitgevallen? Het een en het ander is mogelijk. Intusschen zie men niet voorbij dat ook het vervolg een paar zwarigheden oplevert. Daar שׁוים ל *een hooge plaats* bet., verwacht men שׁוים על, niet שׁוים ל. Is de bedoeling der eerste versheft: *om hoog te maken wat laag is*, dan levert wel de ל geen bezwaar op, maar is daarentegen het enk. שׁוים na het mv. שׁוים vreemd. Vooral de constructie van שׁוים יֵשַׁע is zonderling. Volgens Dillmann „ist שׁוים hier *poëtisch kühn* mit Acc. loci verbonden, = *ersteigen, erklommen, oder emporgehoben werden zu*”; en in dezen trant laten zich alle uitleggers hooren. Maar het ww. bet. *hoog zijn*, vgl. Deut. II: 36, en יֵשַׁע, *heil*, kan er zoo absolute grammatisch niet mede verbonden geweest zijn, tenzij men aanneme dat de dichterlijke vrijheid in het verwaarloozen van alle taalre-

gels bestaan heeft. En wat bet. dan nog: *hoog zijn tot heil?* — Zoolang al deze bezwaren onopgelost blijven, kan aan geene verklaring en vertaling van het vers gedacht worden. — De overgang van den Inf. in het finitum vs. 11b is in overeenstemming met XXVIII: 25, vgl. Ew. § 356b. Ges. § 132. 3. Anm. 2. § 134. 2. Anm. 2. — קָרַר, ook elders *rouwende, treurende* (zie XXX: 28. Ps. XXXV: 14. XXXVIII: 7), hetzij met het oog op de zwarte kleederen, die men droeg, hetzij met het oog op het verwaarloozen der reiniging in dagen van druk (Dillmann), zie blz. 43, 48 v.

Vs. 12 sluit zich aan vs. 10 aan, het part. is weer appos. van אֱלֹהִים en אֱלֹהִים vs. 8. Dezelfde God, wiens macht in de natuur blijkt, openbaart zich in de zedelijke wereld. *Die de plannen der sluwen verijdelt, zoodat hunne handen den raadslag niet uitvoeren.* Voor עָרַם (en עָרַמָה), eerst, in vroeger tijd, met gunstige, later met ongunstige beteekenis, zie Hooykaas, De Wijsheid 9 v. — וְלֹא is consecutief, vgl. Ew. § 345a. — תַּעֲשֶׂנָּה hier zonder י, vgl. Exod. II: 16. Richt. V: 29. Olsh. S. 512. — תַּשְׂיָה, een echt Chokma-woord, elders, b.v. VI: 13. XI: 6 ook תַּשְׂיָה geschreven, wordt met Hooykaas blz. 21, Olsh. S. 400, Dillmann, Del. II 't best van וְשִׂי = וְשָׂה, i. q. שִׂי, *bestaan*, afgeleid, maar is daarom toch niet met LXX (ἀληθεία) en Dillmann, Zöckler e. a. als het *bestendige of duurzame*, te verklaren, daar het, blijkens het spraakgebruik, een subjectief begrip aanduidt; Jes. XXVIII: 29 is het synoniem van עֲצָה. Del. II vergelijkt het Arab. وَأَسَى, *tot stand brengen, bevorderen*. — Hitzig en Cook vinden in dit vers eene toespeling op Jobs „erfolglose Vorsicht, eine Katastrophe vorzubeugen”. Maar in den Proloog wordt zijn vroomheid, niet zijn slimheid geprezen; en slechts de Satan betwijfelt het belangelooze zijner godsvrucht, maar op een gansch andere wijs. Men leze dns hier en in de volgende vss. niets dan een ontboezeming over het machtsbetoon van God.

Vs. 13. Niet slechts belet God de sluwen, hunne plannen te volvoeren (vs. 12); maar Hij brengt hen ook door hunne slimheid ten val. *Die de gestlepenen vangt in hunne sluw-*

heid; en de toeleg der arglistigen mislukt. — לִכְר. Juist Paulus 1 Cor. III: 19 *ὁ δρασσόμενος*, LXX *ὁ καταλαμβάνων*. — חִכְמִים. De naam *wijze* komt ook elders (2 Sam. XIII: 3. Pred. IV: 13. Hitzig ad h. l.) in minder gunstigen, maar nergens in een zoo ongunstigen zin als h. t. p. voor. Vgl. Hooykaas blz. 18, en voor *σοφός*, Herod. III, 85 (Hitzig). — De vorm עֲרָמָה komt niet van עָרַם, dat niet bestaat, maar met weggevallen ת, van עֲרָמָה. Zie over dergelijke, bij dichters en profeten dikwijls voorkomende verkorte vormen Böttcher I, 530 v. De lezing כְּעֲרָמָה is eene grammatische correctie van een later HS. Cod. R. 801. — נִפְתָּלִים, van פתל, draaien, Arab. فتل, lett. *de gedraaiden of zich draaienden*, vgl. Spr. VIII: 8. Ps. XVIII: 27. — נִמְדָּרָה, van מָדָר, haasten, lett. *overijlt zich*, vgl. Jes. XXXV: 4. 1 Sam. XXVIII: 20 (Hitzig וַיִּמְדָּר).

Vs. 14. Poëtische schildering van de verwarring, waarin deze lieden geraken. Daar geen nieuw bewijs voor Gods almacht, maar nadere beschrijving van een in het voorgaande vs. aangeduiden toestand volgt, gaat de dichter niet in participio, maar in verbo finito voort. — *Overdag ontmoeten zij duisternis, en als ware het nacht zoo tasten zij op den middag rond*. — פָּנַשׁ c. Acc. lett. *stossen auf, impingere in*. — כְּלִילָה, niet: *tanquam noctu*. „Id fuisset כְּבִלְיָה” (Schultens). Eenige HSS. lezen וּבְלִילָה, wat in verband met het volgende geen zin geeft. Het elliptische כ daarentegen, overgaande in de praepositionale bet. *κατά*, is goed Hebreeuwsch, vgl. Gen. IV: 17. 1 Sam. XIII: 14 enz.

Vs. 15. Gevolg daarvan voor de ongelukkigen, die deze machtigen verdrukken. *Zoo redt Hij van het zwaard (de door hen verslagenen), en uit de hand des sterken den ellendige*. — De gewone verklaring van den Mas. tekst is: *zoo redt Hij van het zwaard, van hun mond* („von ihrer bösen Rede”, Merx), *en uit de hand des sterken den ellendige*. In ieder opzicht is deze zin gebrekkig. Men lette slechts 1° op de herhaling van מִן (*ter*); 2° op het ééne object voor twee verschelften en na drie bepalingen; 3° op de plaatsing van het object heel op het slot, in plaats van na het ww.; 4° op de zonderlinge coördinatie van

zwaard, mond en hand; 5° op de ongelijkmatigheid, in de coördinatie waarneembaar, zoodat הרב zonder eenige bepaling, פה met suff. plur. הם, en יד met Gen. sing. חוק verbonden is. Del. II wil מחרב מפיהם „permutativisch” nemen; doch het is ondenkbaar dat deze twee uitdrukkingen synoniem zijn geacht. Al verstaat men onder פה den *verscheurenden muil*, dan zijn de begrippen nog niet overeenkomstig. Andd. (Ros., Umbr., Del. I) verklaren deze woorden: *van het zwaard, dat van hun mond uitgaat*; maar dan zou er stellig מחרב פיהם gestaan hebben, vgl. Jes. XI: 4 (Dillm., Del. II). Werkelijk hebben eenige HSS., Targ., Pesch., Vulg., Arab., deze lezing. Maar *het zwaard huns monds* (= *laster*) is een ongebruikelijke, duistere en weinig fraaie uitdrukking, en *laster* niet datgene wat de אביון bij voorkeur vreest. Dit is dus waarschijnlijk eene gebrekkige correctie. Böttcher wil den Mas. tekst dan ook liever behouden, maar מחרב zonder zwaard vertalen, zoodat de zin wordt: *God redt, zonder middelen van geweld te bezigen*. Maar de כ voor הרב heeft blijkbaar de bedoeling, datgene waarvan gered wordt aan te duiden, vgl. vs. 20 (Del. II); van de boven geopperde bezwaren blijven dan toch 1°—3° gelden; en hoe onbeteekenend zou de opmerking zijn dat God wel buiten een zwaard kan! Dillmann en Umbreit zijn, ten einde raad, van oordeel, dat ergens in de woorden een fout schuilt, die zij echter niet noemen of trachten te verbeteren (Merx schijnt geen bezwaar gezien te hebben). Anderen zoeken herstel door verandering der vocalisatie. Capellus, Ewald, Olsh., Riehm slaan מחרב pro מחרב, Hitzig slaat מפיהם pro מפיהם voor. Geen van beide bevredigt. Tegen de eerste verandering pleit dat het ww. הרב en derivata, evenals ons *verwoesten*, uitsluitend van landen en steden, niet van personen gebezigd worden (Dillm., Del. II); tegen de andere niet alleen dat מפיהם = מפאיהם een slechts nog eenmaal (Dt. XXXII: 26) voorkomende Hifilvorm met andere beteekenis dan de door H. onderstelde *Mörder* is (Del. II), maar vooral dat dan (in verband met de boven sub 2° en 3° geopperde bezwaren) de natuurlijke vertaling der woorden zou zijn: *zoo redt hij hunne moordenaars van het zwaard*, en niet: „so rettet er vor dem Schwerte ihrer Mörder” (Hitzig). — Bevredigt geen

enkele verklaring of verandering, dan zal ook hier een nieuwe gissing in overweging gegeven kunnen worden. Men leze de כ van מַכִּיהֶם als כ; door deze kleine wijziging, waarbij een zeer natuurlijke verwisseling van verwante schrijffletters ¹⁾ wordt aangenomen, ontstaat מַכִּיהֶם lett. *geslagenen van hen*; en de bedoeling des dichters wordt volgens de boven gegevene vertaling vs. 15a, dat God de slachtoffers van die slimme machtige lieden van het zwaard redt, hetgeen in vs. 15b aliiis verbis dus wordt uitgedrukt: *uit de hand van den sterke redt Hij den ellendige*. Voor מַכִּיהֶם part. Hof., in st. constr. c. Gen. auctoris of instrumentali, zie Jes. LIII: 4 מַכִּיהֶם אֱלֹהִים. Dat met zulke (*a Deo vel hominibus*) *percussi*, eig. *verberati* (vgl. Ex. V: 16. Num. XXV: 14) geen dooden, maar levenden bedoeld worden, blijkt uit Jes. l. c. en vooral uit I Sam. V: 12, Jes. I: 5. De redding der מַכִּיהֶם is dus geene contradictio in adjecto, en de lezing, naar het schijnt, zonder bezwaar. In haar voordeel pleit nog, dat de verbinding der begrippen *verslagenen* en *zwaard* bijzonder gepast is. Vraagt men waarom de ongelukkigen juist van „het zwaard” moesten gered worden, en hoe מַכִּיהֶם parallel kan zijn met אַבְיוֹן, dan geeft de hier en elders in het gedicht geschetste toestand het antwoord. „Man hat sich unter jenen Weisen gewalthätige Machthaber zu denken”, schrijft Dillmann terecht. Hoe dezen te werk gingen, wordt b. v. Hoofdst. XXIV verhaald, vgl. de tafereelen van Deutero-Jesaja, Hoekstra Theol. Tijds. V, 12 v. „Dat werkelijk vele *ebjonim* vermoord werden, en redding „van het zwaard” door hen kon worden afgebeden, blijkt o. a. Job XXIV: 14: יָקוּם רוּצָה יִקְטַל עֵינִי וְאַבְיוֹן.

Vs. 16. *En zoo is er hoop voor den geringe, en de boosheid sluit haren mond*. Dit is het gevolg van de Godsregeering, waarop elk veilig vertrouwen kan. וְתָהִי volgens Böttch. § 961. c. β (II, 179). — עלתה ketib (vgl. Ps. XCII: 16) is defectieve schrijfwijz voor עולתה keri, en misschien een bewijs dat de diphtong עַי in des dichters tijd reeds tot o

¹⁾ Heeft פִּי vs. 16 invloed geoeffend? — Barth (Beitr. S. 18) kent de bezwaren van vs. 15, maar neemt ze niet weg.

afgesleten was (Hitzig). De uitgang הָרַף wordt door Olsh. S. 254, Dillmann en de meesten als dubbele vr. uitgang aangemerkt; eenigszins anders Böttcher II, 413. — $\text{עוֹלָה קַבְצָה פִּיהַ$, komt evenzoo Ps. CVII: 42b voor, tusschen welke plaats en deze stellig verband is. De uitdrukking קָפַץ פִּיהַ (= *zwijgen*) is ook door Jes. LII: 15 bekend, en synoniem met $\text{שִׁים יָרַע עַל פִּיהַ}$ Job XXI: 5. XXIX: 9. XL: 4. Mich. VII: 16. Behalve door deze pp. staat de bet. van het ww. קָפַץ ook door het verwante Syr. ܩܦܥܘܢܐ , *manu strinxit, corripuit, inde condidit, collegit*, vast. — Merx begint reeds vs. 16 eene nieuwe strophe! vgl. boven blz. 76.

II, 3°. Vs. 17—27. Door ootmoedig vertrouwen op dien God zal Job den rijksten zegen deelachtig worden. — Met deze toepassing sluit Eliphaz' eerste rede. Daar hij zich, blijkens het voorafgaande, geheel op het standpunt der oude wijzen geplaatst had (vgl. Spr. I: 7—IX, X—XXII: 16, XXV—XXIX, Hooykaas, bl. 153), kan het niet bevreemden, dat hij aan hunne *Meschalim* ontleent. Zie vooral Spr. III, VI.

Vs. 17. *Zie, gelukkig is de mensch, dien God kastijdt; versmaad dus de tucht van den Almachtige niet.* — Met הִרְגָה wendt Eliphaz zich weer rechtstreeks tot Job, evenals IV: 3, 17. V: 27. vgl. VIII: 20. Niets noopt dus, om met eenige HSS., LXX, Vulg., Syr., Ar., Merx het woord te schrappen, dat ook de Targum (הִרְגָה) kende. Vs. 17b is = Spr. III: 11a; vs. 17a overeenkomstig met Spr. III: 12a, terwijl het inleidende אֲשֶׁר־אֲנִי aan אֲשֶׁר־אֵדָם Spr. III: 13a herinnert.

Vs. 18. Het motief tot het opvolgen der laatst gegeven vermaning vs. 17b lag reeds in vs. 17a. Intusschen scheen de vraag niet ongepast, of een zoo groote smart als waarmede Job gekastijd werd (II: 13), nog „tucht”, en niet veeleer iets ergers verdiende te heeten. Eliphaz kon zich, als hij op den lijder lette, nog niet overtuigd houden, dat deze zijne tegenwoordige גְּדֹלַת כְּבוֹד als een geluk zou beschouwen. Daarom voegt hij er nog een nieuw motief aan toe. Niet alleen strekte het lijden tot zedelijke verbetering, maar het werd ook, althans bij vromen, steeds gevolgd door rijke zegeningen, die als zoovele vergoedingen voor het geleden kwaad konden worden aangemerkt. *Want*

Hij kwetst, maar verbindt ook, Hij wondt, maar zijne handen heelen. — **וַיִּחַ**. Het pron. wordt er bijgevoegd om de identiteit van de subjecten der zoo geheel tegenovergestelde predicaten in het licht te stellen. Evenzoo Hos. VI: 1. Deut. XXXII: 39, aan welke pp. deze sterk herinnert, en misschien wel ontleend is. — **כָּאֵב** bet. gewoonlijk *doluit, verdriet hebben*, evenals **כָּאֵב** en **כִּיב**. Dat het evenwel oorspronkelijk *lichamelijke pijn lijden* beteekende, blijkt nog uit II: 13. Gen. XXXIV: 25. Zoo kon ook de Hifil niet slechts *verdriet aandoen* (Ezech. XIII: 22), maar evenzeer *pijn doen* (Ezech. XXVIII: 24) zijn. Hier is, om het volgende **יִחַבֵּשׁ**, stellig aan het laatste te denken. — **יִחַבֵּשׁ** in pauze, zachtere uitspraak voor de meer gewone **יִחַבֵּשׁ**, zie Böttcher I, 233. — **וַיִּדְוּ** ketib moet volgens de keri **וַיִּדְוּ** zijn, doch dit laatste is niets dan foutieve correctie. **וַיִּדְוּ** (niet **וַיִּדְוּ**, want men heelde met beide handen) is eene oude en gewone korte schrijfwijz; zie voor deze en andere dualisvormen met suff., Lev. XVI: 21. Ps. CXXXIV: 2. Job XXXIX: 26 enz., en nog een aantal voorbeelden bij Böttcher II, 40. — **וַיִּרְפָּא** van **רָפָה** pro **רָפָא**, gelijk Ps. LX: 4 (maar daar met de vocalen van **רָפָא**); zoo dikwijls bij werkwoorden van deze klasse, zie Ges. § 75. No. 21 c., S. 159.

Vs. 19 verv. wordt datgene wat in het algemeen van den boetvaardigen lijder geldt, in het bijzonder op Job toegepast, en deze nu ook in den 2en persoon toegesproken. Vs. 19—23 schildert den toekomstigen heilstaat negatief: Job zal geen onheil meer te vreezen hebben. Vs. 24—26 schildert hem positief: Job zal het hoogste heil deelachtig worden. Vs. 19. *In zes benauwdheden verlost hij u, en in zeven treft u geen onheil.* — Met *zes . . . zeven*, wordt, volgens een gewonen Hebreeuwsche klimax, bedoeld: zoo vele rampen als u dreigen mogen. Ten onrechte denkt Schultens hierbij aan een bepaald getal; daar de dichter twee getallen noemt, laat hij juist het aantal in het onzekere, en bovendien worden in het vervolg niet precies zeven rampen opgesomd, gelijk Hitz. meent. Vgl. voor de spreekwijz Spr. VI: 16 (*zes en zeven*); Sir. XXVI: 19 (*twee en drie*); Spr. XXX: 15. Am. I: 3; Sir. XXVI: 5 (*drie en vier*); Mich. V: 4. Pred. XI: 2 (*zeven en acht*); Sir. XXV: 7 (*negen en tien*).

Vs. 20. *In hongersnood redt hij u van den dood, en in oorlog van het geweld des zwaards.* Evenals Jer. XIV: 13, 15 worden deze twee rampen, die elkander dikwijls vergezellen, samen genoemd. — פָּרַךְ, lett. *hij heeft u vrijgekocht*; het is het Perfectum der verzekerdheid, dat ook elders met het Imperfectum afwisselt, vgl. Ges. S. 254 f. Ew. § 343a. — מִיַּד הָרֶב, lett. *van de handen des zwaards*, een bij dichters en profeten niet ongewone uitdrukking. Vgl. Jer. XVIII: 21. Ezech. XXXV: 5. Ps. LXIII: 11. Evenzoo יַד לְהַכּוֹת, *het geweld der vlam*, Jes. XLVII: 14, en יַד הָרֵיחַ, *het geweld van den wind*, enz.

Vs. 21. Naast hongersnood en oorlog (vs. 20) worden smaad en verwoesting genoemd. *Bij den geesel der tong wordt gij geborgen, en gij vreest niet voor verwoesting, als zij komt.* De coördinatie der begrippen schijnt vreemd. Intuschen wordt ook elders op smaad en laster der vromen groot gewicht gelegd, vgl. Jes. XLIX: 7. LI: 7. LX: 14, 18 (waar חַמָּס en שָׂרַף bijeengevoegd worden), Hoekstra Theol. Tijds. V, 12, Ps. XXXI: 21. De laatst aangehaalde plaats licht ook de uitdrukking תּוֹעַבַת הַלְשׁוֹן toe, vgl. חֲסִידֵיךָ בְּסִפְּהָ מִיַּיִב לְשׁוֹנֹת, *gij verbergt hen in een tent voor het lasteren der tongen.* De uitdrukking שׂוֹט לְשׁוֹן wordt gewaarborgd door μάστιξ γλώσσης Sir. XXVI: 6. — Hirzel vindt het vreemd dat er בְּשׂוֹט, en niet מִשׂוֹט staat; maar dit is geheel in overeenstemming met vs. 19a, opzettelijke herhaling van de in het voorafgaande gebezigde ב, en verklaarbaar als: „ten tijde dat de tong geeselt, zijt gij geborgen.” Bij שָׂרַף vs. 21b denkt Schlottmann aan landplagen, gelijk Hab. II: 17. Maar daar volgt בְּהִמּוֹחַ in Genetivo. Eer zou men om vs. 21a aan het verderf denken, dat de boozen beramen, vgl. Spr. XXIV: 2. Maar כִּי יָבִיא *wanneer het verderf komt* (vgl. Spr. III: 25. Jes. XXVIII: 15), doet aan de nadering van eene meer concrete ramp denken, vgl. Jes. XIII: 6. Het is, zoo absolute gebezigd, synoniem van שָׂרַף, *verbreking*, vgl. Jer. XLVIII: 3. Jes. LI: 19. LIX: 7, en duidt een geheele vernieling aan (vgl. Hos. VII: 13) hetzij door de elementen, hetzij door de vijanden, of door beiden. Hitzig heeft bezwaar tegen deze verklaring, bij welke שָׂרַף vs. 21b = שָׂרַף vs. 22a wordt genomen, omdat men de scriptio plena bij een vóórexilisch schrijver

niet verwacht, te minder, daar hij terstond daarop שׁר schrijft. Het is echter niet uitgemaakt, dat de dichter vóór de ballingschap leefde (zie daarover de Inl.); en afwisseling van de oudere en de jongere schrijfwijzen is in het boek Job niet ongewoon, vgl. I: 7 met II: 2 (שׁט en שׁט); IX: 30 met XXII: 30 (בִּיר en בִּר); XXI: 23 met XVI: 12. XX: 20 (שָׁלִי en שָׁלִי); VI: 27 met II: 11. VI: 14. XIX: 21 enz. (רֵעַ en רֵעַ); XV: 3 met XXII: 2 (יִסְכֵּן en יִסְכֵּן); VI: 10 met V: 1 (קָרַשׁ en קָרַשׁ). Vooral de scriptio plena met ׃ komt in dit boek veel voor, vgl. III: 13. VI: 10. X: 6. XII: 14. XIII: 27. XIV: 2, 16. XV: 3. XIX: 8. XXI: 22: 32. XXII: 13. XXVII: 22. XXXIV: 37. XL: 23, Böttcher Gr. II, 271, Budde, Beiträge zur Kritik des Buches Hiob, S. 96. H. t. p. kan bovendien de paronomasie, die de dichter blijkbaar met שׁר — שׁר beoogde, aanleiding tot de scriptio plena gegeven hebben. Een ander bezwaar van Hitzig tegen $\text{שׁר} = \text{שׁר}$ is, dat dit laatste (vs. 22) dan eene onnoodige herhaling van het eerste is. Maar ook כֶּכֶן aldaar is eene herhaling van de vs. 20 door רָעַב uitgedrukte gedachte, en de kracht van vs. 22a ligt in תִּשְׁחַק (zie de Aant. op dat vers). Dat verder door de identiteit van שׁר en שׁר het zevental (vs. 19b) niet bereikt wordt (Hitzig), is geen bezwaar, daar dit evenmin als het zestal bereikt behoeft te worden (zie de Aant. op vs. 19). Intusschen moet worden toegegeven, dat de opvolging der denkbeelden en het gebruik der hier (vs. 21 v.) voorkomende uitdrukkingen niet zoo poëtisch zijn als men verwachten zou. Er is in de verbinding van niet noodzakelijk bijeenbehorende gedachten en in het weer opnemen van gebezigde woorden, gelijk dat hier voorkomt, iets mats. Maar wie zal beslissen, of daarbij aan een „quandoque bonus dormitat Homerus”, dan wel aan een glosse gedacht moet worden? De verklaring van שׁר als שָׁנַר met geassimileerde ן (Hitzig) daarentegen, hoe vernuftig ook, kan niet juist zijn, omdat deze assimilatie alleen voorkomt bij drieletterige radices, wier kenmerkende grondklinker י is, vgl. Olsh. § 148 v. S. 282, 284, Böttcher I, S. 567.

שָׁנַר is bovendien in het Hebr. onbekend, en het Syr. ܫܢܪ

(Pesch. Hebr. XI: 35), *cruciatu*s, *τυμπανισμός* (geeseling tot den

dood met een zweep, waaraan looden kogels bevestigd zijn) geen voldoende waarborg, dat het bestaan heeft, maar wel een stellig bewijs, dat רָעַל met cholem niet uit dezen vorm ontstaan kon.

Vs. 22a. Wel verre van voor verwoesting en gebrek te vreezen, zal de op God vertrouwende Job er, in het onderstelde geval, zelfs mee spotten. *Met verwoesting en hongersnood drijft gij den spot.* De dichter wil zeggen: niet alleen vreest gij ze niet, maar zelfs enz. De ל na רָעַל bet. niet „bij” (Merx), maar: (spotten) met, vgl. XXXIX: 7, 18. XLI: 21 (Dillmann), Spr. XXI: 25. — רָעַל , *honger*, komt alleen nog XXX: 3, maar in het oudere Hebreuwsch niet voor. Het is het bekende Arameesche רָעַל , Syr. رَعِل . Dat het woord een ruimere betee-

kenis heeft dan רָעַל (Hit zig), blijkt uit niets. — Vs. 22b. Behalve oorlog, hongersnood, smaad en verwoesting, zijn nog de verscheurende dieren gevaarlijk, die ook Ezechiël (V: 17. XIV: 21) onder de vier groote rampen noemt (de *pest* ontbreekt in de lijst van Eliphaz). *En voor het gedierte des lands hebt gij niet te vreezen.* רָעַל , vgl. Lev. XXVI: 6, waar de wilde dieren als een Palestijnsche landplaag genoemd worden. — אֶל-תִּירָא , geheel in denzelfden trant als Spr. III: 25. Gen. XLVI: 3. Ges. S. 159 § 127. c.

Vs. 23. *Want gij leeft dan in verbond met de steenen des velds, en met het gedierte des velds zijt gij in vrede.* — כִּי geeft reden. Waarvan? Volgens de meeste uitleggers van het naast voorafgaande vs. 22. Men brengt dan de *steenen* met den *hongersnood* vs. 22a in verband, en verklaart: steenen zullen ver van zijn akker blijven en dien niet onvruchtbaar maken. Zoo o. a. Schlottm., Dillm., Hitz., Del. II. Maar hierbij wordt geen rekening gehouden met רָעַל , en evenmin met de omstandigheid dat de hongersnood in het voorafgaande als gevolg van den oorlog voorkomt. De moeilijkheid verdwijnt, wanneer men met Schultens e. a. כִּי door *quin*, *immo*, vertaalt; maar daartegen pleit, dat vs. 23 geen sterken klimax bevat. Het is eenvoudiger, כִּי redengevend te nemen, maar tevens hetgeen volgt op al het voorafgaande te laten slaan. „Vrees niet”, zegt Eliphaz, „gij behoeft casu quo geen ramp te duchten, want — God is met

u!" Die goddelijke nabijheid en bescherming wordt nu echter h. t. p. in beeldspraak door hem uitgedrukt, met woorden, aan andere dichters ontleend. Uitspraken als Ps. XCI: 12, 13. (vgl. Matth. IV: 6) Spr. III: 23. Hos. II: 20. Jes. LXII: 10 gevonden worden, schijnen hem daarbij voor den geest gezwefd te hebben. Juist derhalve Schultens: „*lapides agri sunt saxa majora, minora, scopuli, scrupuli*, quicquid tandem nominari possit *durum et lapideum*, unde homini *offensio, noxa, incommodum, periculum* creari queat". 2 Kon. III: 19, 25 daarentegen, welke plaats de nieuwere uitleggers met Coccejus vergelijken, geeft hier geen licht, niet alleen „*quod hi casus sunt rari et singulares, vix quadrantes ad benedictionem hanc generalem*" (Schultens), maar ook omdat de steenen daar door vijanden opzettelijk op het veld geworpen worden ¹⁾, terwijl met *steen*en des velds stellig steenen bedoeld zijn, die daarop in dat steenachtig land steeds aanwezig waren. Dat deze de akkers onvruchtbaar konden maken, spreekt vanzelf, en wordt ook Jes. V: 2 gezegd. Maar daar in de boven aangehaalde uitspraken de steenen als kwetsende hindernissen voor den geloovige zelven genoemd en als zoodanig Ps. XCI, evenals h. t. p., met de wilde dieren verbonden worden, schijnt de daaraan ontleende verklaring de voorkeur te verdienen. De gevaarlijkste vijanden der natuur derhalve zijn door Gods gunst den vrome onderworpen (vgl. bij השלמה het Arab. *اسلم*, *se dedit, submititque imperio*): de steenen wonden, de dieren verscheuren hem niet, omdat God met hem is; waarom zou hij dan nog voor iets vreezen? Door deze opvatting wordt de opmerking van Del. II weerlegd: „die Nennung der אבני des Feldes befremdet"; de lezing ארני (bij Rashi) kan zelfs niet in aanmerking komen. Zij levert bovendien geen zin op, daar „*heeren des velds*" eene onbegrijpelijke, Mischna *Kilajim* VIII, 5 (door *dieren*) kwalijk verklaarde, uitdrukking zou zijn. — השלמה, Hofal (en niet Pual, gelijk Jes. XLII: 19), omdat de onderwerping der dieren geen vrije verkiezing van hen (Hitz.),

¹⁾ „Die Steine werden sich ihm nicht auf den Acker legen oder darauf werfen lassen" (!), schrijft Hitzig ad h. l. Deze toelichting bevat tevens de veroordeeling der door hem uit 2 Kon. III geputte verklaring. „Laten" steenen zich leggen en werpen?

maar Gods werk ten behoeve der zijnen is (vgl. Jes. XI: 6 v. LXV: 25).

Vs. 24—26. Het voorafgaande vers vormde den overgang van de schildering der rampen, die Job casu quo niet te vreezen had, tot de schildering van het geluk, dat hem wachtte. Drieërlei komt hier in aanmerking: rijkdom (vs. 24), veel nakroost (vs. 25) en een lang leven (vs. 26). De opsomming is geheel gelijk aan die XLII: 12—17.

Vs. 24. De eerste zegen: rijkdom; vgl. I: 3; Gen. XIII: 2 enz. *En gij ervaart, dat uwe tent vrede heeft; en overziet gij uw erf, dan mist gij niets.* — וְיָדַעְתָּ , niet: *en gij weet* (vgl. IX: 2), alsof E. zeggen wilde: gij kent de beloften; maar om de vau consec. c. Perf.: *en gij zult weten*, d. i. *ondervinden*, vgl. Deut. IX: 3, 6. 1 Kon. XX: 13. Zach. IV: 9. — $\text{וְשָׁלוֹם אֶהְיֶה לְכַנְתְּךָ}$, lett. *vrede uwe tent*, d. i. *uwe tent is vreedzaam of in vrede*, m. a. w.: er woont geluk in uwe tent. Men neme daarbij וְשָׁלוֹם niet met Dillmann als adverbialen Accusatief, maar met Del. II als Praedicaats-nominatief, die om den nadruk voorop geplaatst is (Ges. § 145. 1b. S. 286 § 106. 1. Anm. 2. S. 219 f.), vgl. 1 Sam. XXV: 6. Gen. I: 2. XII: 2. Job XXI: 9. — בְּיֵהוּבָה drukt in dit gedicht met patriarchaal-nomadische kleur (boven blz. 11) dikwijls uit wat elders door בֵּית wordt aangeduid, de gansche *res domestica*, vgl. VIII: 22. XI: 14. XII: 6. XV: 34. XVIII: 6, 14, 15. Desgelijks Ps. XCI: 10b, waar dezelfde gedachte als hier negatief wordt uitgedrukt. „*Observetur enim et hic Eliphazum ad doctrinam de piorum felicitate ex veterum catechesi haustam in his phrasibus ubique alluisse, quemadmodum et ea, quae de impiorum infelicitate disseruerat, indidem expromissis videtur*” (Schultens). — וְנִיבָה is synoniem van אֶהְיֶה , vgl. V: 3. Daarbij wordt ook vooral aan het bezit gedacht, vandaar $\text{וְלֹא תִהְיֶה תִּשְׁטָה}$, d. i. niet: „*gehest nicht irre*” (Hitzig, Del. II), maar — daar וְהָטָה Spr. VIII: 36 (zie vs. 35) inderdaad het tegenovergestelde van וְנִיבָה is (vgl. nog Richt. XX: 16. Spr. XIX: 2) en ook het verwante Ethiopische h t a *non reperit* beteekent — *en gij mist niet*, t. w. van uw vee en al uwe eigendommen.

Vs. 25. Jobs tweede zegen: vele kinderen en nazaten, vgl. I: 2. Gen. XV: 5. CXXVII: 3. CXXVIII: 3 enz. *En gij*

ervaart, dat uw geslacht talrijk is, en uwe spruiten als het kruid der aarde zijn. — Vs. 25b וַיִּזְכָּרְךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ. herinnert woordelijk aan Ps. LXXI: 16 וַיִּזְכָּרוּ . . . כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ. De vergelijking dezer plaats pleit tevens tegen de variant הַשָּׂדֶה, die 7 Hss., LXX (τοῦ ἀγροῦ), Targum חקלא, en Merx hebben opgenomen. Het woord זָכָרָא komt overigens slechts in het boek Job en het boek Jesaja voor (Del.), zoowel in eigenlijken (Job XXXI: 8) als in overdrachtelijken (Job XXI: 8. XXVII: 14) zin, gelijk h. t. p.

Vs. 26. Jobs derde zegen: een lang leven, vgl. Gen. XV: 15. XXV: 8 enz. *Gij daalt op hoogen leeftijd ten grave, gelijk een garve wordt weggenomen op haren tijd.* — *Gij daalt*, lett. *gij komt*, intras, תָּבוֹא. — *Op hoogen leeftijd*, lett. *in voltooiing*, בְּכִלָּה. Het Hebr. woord komt nog slechts eenmaal, XXX: 2, voor, maar is ook daar dubiae interpretationis (zie de Aant. op die plaats). De stammen כלה, כלה, כלל (vgl. כל, *alles*) beteekenen echter overal *perfectit, absolvit, consummavit*, zoodat het wel geen twijfel lijdt, of כִּלָּה heeft den zin van *voleinding*, dien men hier verwacht. Het is hetzelfde, wat elders (b. v. Gen. XXV: 8) door בְּשִׁיבָה טוֹבָה wordt uitgedrukt, vgl. het parallele verslid, vooral בְּעֵתוֹ, *op zijn tijd*. Zoo terecht de Targum (בְּשִׁלְמוֹת שְׁנֵי), Dillmann, Hitzig, Zöckler, Cook, die Milton's Paradise Lost XI vergelijkt: „So mayest thou live, till, like ripe fruits, thou drop Into thy mother's lap . . . for death mature.” Andd. (Schultens, Fleischer, Delitzsch) vergelijken het Arab. كَلِم, *samentrekken*, en vertalen בְּכִלָּה of *in decrepita senectute* (Schult.), of *in Vollkraft* (Del., Fl.). Maar de etymologie is gekunsteld, daar de Ar. en Hebr. woorden geen verwanten zin hebben; en de beteekenissen zijn in strijd met de bedoeling der tweede versheft. Ook is het evenmin een voorrecht om *afgeleefd*, als om *in de kracht des levens* weggerukt te worden. Men vergelijke dus liever het Arab. كَيْل en قَحْل (per metathesin = כלה, כלה). Merx leest, met verwijzing naar Deut. XXXIV: 7, בְּיָחַ. Tevergeefs beroept hij zich daarvoor op LXX (ὡσπερ σῆτος ὄριμος κατὰ καιρὸν θεριζόμενος), die hier paraphraseert, en op

Vulg. (*in abundantia*), die nog eer een onjuiste vertaling van בְּכֶלֶה dan van בְּלִיָּה (*in vigore*) bevat. Tegen de verandering pleit vooral בְּעֵתָהּ, vóór haar pleit niet dat בְּכֶלֶה onverstaanbaar of ongebruikelijk is. — *Gelijk een garve wordt weggenomen*, lett. *gelijk het weggenomen worden van een garve*. עָלָה is niet geheel duidelijk. Het kan: *weggenomen worden* (vgl. Ps. CII: 25, en Targ. כִּסַּף); *opgetrokken worden* op de (hooger gelegen) dorschvloer (Schlottm., Del. II, Zöckler); en ook *ingebracht worden* (in de schuur) zijn. *Sich thürmen* (Hitz.), *surgere in cumulum* (Schultens), *opgehoopt worden* (Umbr., Hahn) bet. het ww. stellig niet, omdat de garven reeds hoopen zijn. נִרְיֵשׁ bet. XXI: 32 *grafhevel* (vgl. حَدَّث^s); maar de beteekenis *garve* is door Ex. XXII: 5. Richt. XV: 5 gewaarborgd, en h. t. p. alleen mogelijk.

Vs. 27. Slotwoord van Eliphaz. Met een nieuw *nota bene* (הִנֵּה, vgl. IV: 3, 18. V: 17) drukt hij Job nog eenmaal al 't gewicht der door hem verkondigde leer op het hart. *Zie, dit alles hebben wij nagespoord, zoo is het. Verneem het, en gij, geef er acht op.* — וְאַתָּה הִקְרַנְיָהּ, lett. *dit, wij hebben het nagespoord*. Het meervoud wordt gebezigd, omdat E. ook uit naam zijner vrienden gesproken had. Immers dat ook dezen later nog het woord zouden voeren, kon op dit oogenblik niet vermoed worden, daar het resultaat, waartoe het onderzoek geleid had, onwedersprekelijk was: בֵּן-הָיִא, *zoo is het*. Geen wonder dat hij Job verzoekt, het wel ter harte te nemen. *En gij*, met nadruk, וְאַתָּה; en nog eenmaal: *weet het wel voor u zelve*, met den Dativus emphaticus: דַּע-לְךָ.

Hoofdstuk VI en VII. Jobs eerste antwoord aan Eliphaz.

De rede zijns vriends heeft den lijder niet overtuigd. *Verba et voces* zijn het, die hij daar gehoord heeft; algemeenheden, maar op zijn geval niet van toepassing. Hij heeft hevig geklaagd, maar is zijn smart ook niet groot? Hij moet berouw hebben, zegt men, — maar waarover? geduldig wachten en hopen — maar waarop? De vrienden redeneeren fraai, maar zij gevoelen weinig, en juist aan sympathie heeft hij behoefte . . . Want God beproeft hem zwaar, ofschoon hij onschuldig is. Deze ge-

dachte ontlokt hem aanvankelijk droevige, en allengs harde tonen. De rede richt zich derhalve eerst tot de vrienden (H. VI), dan tot God (H. VII). De gedachtengang is deze :

I. Tegenover de vrienden :

1. Hij rechtvaardigt zijne houding (VI: 2—13).
2. Hij berispt hunne houding (VI: 14—30).

II. Tegenover God :

1. Hij klaagt zijn lijden aan God (VII: 1—10).
2. Hij klaagt over God om zijn lijden (VII: 11—21).

I. 1. Hoofdst. VI: 2—13. Job verdedigt de door hem (Hoofdst. III) aangenomen houding.

Vs. 2—4. Hij heeft onbedachtzaam gesproken, maar de hevigheid van zijn lijden strekt tot zijne verontschuldiging.

Vs. 2 v. *Indien mijn wrevel slechts werd gewogen, en mijn lijden tevens op de schaal werd geheven, dan zou het zwaarder blijken dan het zand der zee! Daarom waren mijne woorden onbedachtzaam.* — לִי, *indien slechts*, met de bijgedachte, dat het gewenschte niet geschieden zal, h. t. p. omdat het uit den aard der zaak onmogelijk is. — *Wrevel*, שָׁעַר, had Eliphaz hem verweten (V: 2 vgl. IV: 5), en hem daarom, volgens de chokma-traditie, een *dwaas*, נְאִיִּל genoemd. Doch hoe *zwaar* ook de wrevel wege (Spr. XXVII: 3), zijn lijden weegt niet minder; is de eerste, gelijk de spreukdichter t. a. p. zegt, zwaarder dan het zand der zee (חֵזֶל יָמִיִּם), het tweede is even zwaar. Hij klaagt derhalve niet meer dan billijk is. — De Inf. Kal יִקְוֶה gaat tot versterking van het begrip aan den Nifal fin. vooraf, lett. *indien slechts gewogen, gewogen werd m. w.* Dit is de gewone manier, ofschoon ook wel de Inf. derzelfde conjugatie gebezigd wordt, zie Ges. § 131. 3. Anm. 2. S. 267. Böttcher II, 231. Ew. § 312b. — *Mijn lijden*. הִיָּה — eigenlijk הָיָה (vgl. Böttch. I, 256), gelijk hier en XXX: 13 de keru en Merx lezen willen — is misschien, in dit jongere boek, wel oorspronkelijk, daar de ketib het op de beide pp. heeft (anders VI: 30 הָיָה, in het meervoud, dat de י nooit schijnt aangenomen te hebben). De beteekenis van het woord is geheel dezelfde als die van het stamverwante הָיָה Jes. XLVII: 11. Ez. VII: 26,

casus, ramp, tegenspoed, zie nog Spr. XIX: 30. Ps. XCIV: 20. Gelijk alle Hebr. woorden, die fysieke ellende aanduiden, heeft het vervolgens ook een ethische beteekenis gekregen, vandaar is het elders *onrecht, misdaad*, VI: 30. Spr. XVII: 4. Ps. V: 10. Het stamwoord הָרַח bet. *vallen, cadere*, Job XXXVII: 6, vgl. הָרַח . Dat הָרַח Spr. X: 3. XI: 6. Ps. LII: 9. Mich. VII: 3 *boozen lust* bet., gelijk Hitzig, Die kl. Proph. S. 217, beweert, is niet geheel zeker. Is dit echter zoo, dan zal men het daar niet met *Fleischer*, bij Del. II S. 94f., van הָרַח , *vallen*, moeten afleiden, maar als geaspireerde uitspraak en schrijfwijz van הָרַח dienen aan te merken, vgl. אָוִי , *cupivit, appetivit*. — יָשַׁן , de 3a plur. masc., gelijk meermalen in het boek Job (IV: 19. XVII: 12. XVIII: 18. XIX: 26. XXXII: 15. XXXIV: 20), een vooral bij latere dichters voorkomende manier, om het impersonale uit te drukken (Böttcher II, 145). נָשַׂא , *ophef-*

fen, d. i. *op de schaal leggen*, elders נָטַל ; vandaar Syr. ܢܫܐܢܐ , *weegschaal*. — *Tevens*, יָדָד . Volgens sommigen (Del. II, Merx, Cook, Schlottmann) is de bedoeling, dat *wrevel* en *lijden* samen op de weegschaal gelegd worden. Maar reeds uit de plaatsing van יָדָד op het einde bij het ww. blijkt, dat wij het hier als adv., *simul*, moeten opvatten, evenals XVII: 16. Ps. CXLI: 10. Jes. XLV: 8. Bovendien is de voorstelling niet, dat op de ééne schaal derzelfde balans de כַּעַשׂ , en op de andere de הָיָה gelegd wordt; want dan zou vs. 3 niet een derde vergeleken worden. Ook de meening van Kamphausen, dat de כַּעַשׂ en de הָיָה samen op ééne schaal van de balans gelegd worden, is even onjuist, als de onderstelling, waarvan hij hierbij uitgaat, dat deze beide eigenlijk synoniem zijn. De bedoeling is deze: als beide, *wrevel* en *lijden*, evenzeer gewogen werden, dan zou men zien, dat er geen wanverhouding tusschen zijn klagen en zijn lijden was, daar ook dit laatste zeer zwaar was. — בִּי-עֵתָהּ , hier niet „*want nu*” (Schultens, Dillm., Merx, Zöckler, Cook, Schlottm.), vooral niet met de bijvoeging: „so wie es jetzt bei mir steht, vollends nachdem auch ihr von mir abgefallen seid” (Dillm.); — maar, volgens vast spraakgebruik, na een voorwaardelijken zin (III: 13. VIII: 6. XI: 15.

XIII: 19, boven blz. 64), *dan*, d. i. in het onderstelde geval, dat mijn wrevel en mijn lijden gewogen werden, *zou* enz. — *Het zou zwaarder zijn dan het zand der zee*. Het onderwerp van יִכְבֵּד הוּא is הוּא, maar er wordt geen nadruk op gelegd, omdat ook de כַּעַשׂ zwaarder was dan het zeezand, vgl. Spr. XXVII: 3. Vandaar dat הוּא niet bijgevoegd, en het werkw. manlijk gebezigd wordt. — *Daarom waren mijne woorden onbedachtzaam. Habemus confitentem*, hier en vs. 26. Job is dus veranderd sedert I: 22. II: 10, כִּי-גִדַל הַכְּאֵב מֵאֵד. Vgl. boven blz. 45 v. de Aant. op II: 10b. לָעַן is Perf., en slaat op H. III terug. De vorm kan, zooals hij hier voorkomt, met het accent op de penultima, moeilijk van לָעַה worden afgeleid, daar bij de werkwoorden op ה- de toon nooit, ook in Pausa niet, verandert, vgl. Böttcher I, 295. Het is dus van לָעַע of לָעַע (vgl. Ob. 16. Spr. XX: 25), Arab. لَعَا en لَعَا, *temere loqui*, hetgeen hier poëtisch praedicaat van de redenen, en niet van den spreker is.

Vs. 4 licht dit nogmaals toe. כִּי geeft reden van vs. 3b (niet „van vs. 3a” • Dillm.). De redeneering is: mijne redenen zijn verkeerd, omdat mijn lijden hevig is, immers: *de pijlen des Almachtigen steken in mij, wier gif mijn geest inzuigt, de verschrikkingen van God rukken op tegen mij*. — De beelden zijn alle aan de *res militaris* ontleend, gelijk dat in de Oostersche poëzie meermalen geschiedt, vgl. de Kamus العسكرة الشدة والحذب, *Exercitus usurpatur pro miseria et calamitate*. Zie andere voorbeelden bij Schultens en Hitzig in Comm. — Met vs. 4a כִּי חֲצִי שָׂרֵי עֲמָדֵי stemt Ps. XXXVIII: 3, כִּי חֲצִי נִחְתּוּ בִי overeen. Lett. staat er: *de pijlen des Almachtigen zijn met mij*, hetgeen verklaarbaar, maar toch vreemd is. Misschien is er een ב uitgevallen, en de oorspronkelijke lezing כִּי עֲמָדוֹ, *steterunt in me*, vgl. LXX, ἐν τῷ σώματι μου ἕσταν, Pesch. חֲסִי. — Vs. 4b אֲשֶׁר חֲמַחַם שְׂתַח רֹחִי herinnert, wat de gedachte betreft, aan Ps. VII: 14b חֲצִי לְרִלְקִים יַעֲלֶה, en woordelijk aan Job XXI: 20b וּמִחַמַת שָׂרֵי יִשְׂתַּח. Eigenlijk bet. *gloed*, vooral *toorn-gloed*, vervolgens *vurig*, *brandend vergif*, vgl. Targ., Deut. XXXII: 24. Ps. LVIII: 5. De begrippen vloeien h. t. p.

ineen, daar het gif, dat Job inzuigt, het gevolg van den verteerenden gloed des Almachtigen is. De bijvoeging van רנחי, *mijn geest*, stelt dit nog meer in het licht; niet slechts zijn כָּשֶׁר, maar vooral zijn רוח lijdt van die pijlen, want deze wordt het meest geschokt en gefolterd door den toorn van God, welks openbaring zijn lijden is, vgl. III: 15 v., boven blz. 73 (in fine), 74. Terecht nemen Targum (רַאֲרִיכָהוּן שְׁתִּית רֹחִי) en de nieuwere uitleggers רוחי als onderwerp; het omgekeerde (LXX ὁ ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίπτει μου τὸ αἷμα, Pesch., Vulg., Schult., Ros.) zou slechts kunnen beteekenen: *hun gif verteert mijn levenskracht*; maar רוח is niet *levenskracht* (Dillm.), שתה niet *verteren*, XXI: 20b geen steun voor die opvatting. De plaatsing van het subject na object en bepaling is in zulke zinnen met אָשֶׁר niet ongewoon, vgl. IV: 19. V: 5. Ps. I: 4b. שְׁתָּה, het deelw. praedicatief gebezigd, met de beteekenis van het Praesens (Böttcher II, 253), duidt de voortdoring der werking aan. — *De verschrikkingen van God rukken op tegen mij*, alsof het soldaten zijn, die zich in slagorde stellen. ערך, hetzij met, hetzij zonder bijgevoegd מלחמה, is altijd: *instruere aciem* (zie de Lexx.). Daarna volgt gewoonlijk de persoon, tegen wien men optrekt, met een praep., vgl. XXXIII: 5. Intusschen levert het suffixum in יערכני h. t. p. geen het minste bezwaar op, daar in poëzie dikwijls bij intransitiva de praep. wordt weggelaten, vgl. III: 26 en de Aant. op die plaats blz. 74. Vooral bij de werkwoorden van *strijden* komt deze constructie voor, vgl. X: 2, Böttch. II, 24. Tegen Böttcher's (Neue Aehrenl. No. 1397) zonderlinge (Dillm.) verklaring: „*sie bringen mich in Rüstung*, d. h. *sie setzen mich in nothgedrungen wehrhafte Stellung*”, pleit, dat ערך nooit transitief en causatief gebezigd wordt; tegen Barth's (S. 18) vertaling: *vernichten mich*, de vaste beteekenis van ערך, *instruere aciem*. De בעיתים (vgl. Ps. LXXXVIII: 17), *terrores*, zijn de פחד van III: 25.

Vs. 5—7 zijn niet recht verstaanbaar, en misschien hier misplaatst. Als ze er niet stonden, zou men ze niet missen, want ze verbreken den samenhang. Zijn lijden is onuitstaanbaar, heeft Job gezegd (vs. 4); daaraan zou zich zoo natuurlijk de bede sluiten, dat God er een einde aan make (vs. 8 v.). Doch hier wordt

eerst nog gevraagd: *Schreeuwt de woudezel boven (bij) het gras? of loeit een rund boven (bij) zijn voeder?* Deze beeldspraak kan volgens de uitleggers niet anders bedoelen dan: „zou ik zoo klagen, als ik het naar mijn zin had?” Maar dat behoefde Job niet te vragen; dat sprak immers van zelf. Als hij het goed had, zou hij zich zelven niet verwenscht hebben. Er was ook geen sprake van, dat hij gelukkig was. De vrienden wisten, dat „zijn lijden groot was”, en Eliphaz was van geen andere onderstelling uitgegaan (IV: 3—5). Het is schier ondenkbaar, dat de dichter zijnen held zulk een onbetekenend axioma op de lippen zal gelegd hebben. — De twee volgende vss. (voor zoover ze verstaanbaar zijn) luiden: *Wordt het laffe zoutelooze gegeten, of is er smaak aan eidorenslijm? Mijne ziel weigerde aan te raken, zij zijn . . . mijn spijs.* Volgens de meesten betekent dit: „men kan toch niet willen dat ik het vreeselijkste aangenaam vind.” Maar gesteld, dat de zin der woorden werkelijk deze is, dan rijst weder de vraag: waar had Eliphaz gezegd, dat Job vermaak moest scheppen in zijn smart? Toegevend dat hij diep ongelukkig was, had hij hem slechts tot geduld vermaand, en het uitzicht op een betere toekomst geopend. Andd. (LXX, Merc., Cocc., Schult., Ruetschi in Theol. St. u. Kr. 1867, S. 130) meenen, dat met de oneetbare spijs de rede van Eliphaz bedoeld wordt, hetgeen Dillmann in strijd met het verband acht. Dit laatste moet worden toegestemd; maar tevens zij opgemerkt, dat de overgang van het ééne beeld in het andere, bij de ontwikkeling derzelfde gedachte, ook bevreemdt.

Let men op de gebezigde uitdrukkingen, dan wordt de ongunstige indruk, dien men van de zinstorende vss. ontvangt, nog versterkt. Het minst duister is vs. 5. Slechts schijnt de ongelijkmatigheid in het aanhechten van het suffixum, dat bij *אֲשֶׁר* ontbreekt, terwijl het in *בְּלִילֵי* wordt aangetroffen, op een geringere poëtische vaardigheid te wijzen, dan wij anders in dezen dichter bewonderen, vgl. b.v. VI: 2 (*הִיחַ-כַּעֲשִׂי*), 4 (*חֲצִי שָׂרִי*) -*אלוה*; בעוֹתֵי אֱלֹהֵ- (יערכוני-רוחי-עמדי), vgl. blz. 112 sub 5°. Bovendien zou de wijze, waarop XI: 12. XXIV: 5 van den *woudezel* gesproken wordt (vgl. Gen. XVI: 12), niet doen vermoeden, dat

Job met dit dier kon vergeleken worden. Overigens is het vers verstaanbaar. Het voedsel der woudezels, hier רָשָׁא, heet XXXIX: 8 desgelijks רִזֶק, *groen kruid*. Het voeder van het rund, בָּלִיל, van בָּלַל, *mengen*, kan slechts *mengsel*, *farrago*, beteekenen (wat Schultens weerspreekt, maar niet weerlegt). „Men maakte het van spelt of gerst en daartusschen in gezaaide peulvruchten, b.v. wikken, en sneed het groen af (Varro, de re rust. I, 31. Plin. H. N. XVIII, 41). Echter liet men het ook wel rijp worden, en oogstte het dan (Colum. II, 11). Gemalen en met zout vermengd was het een aangenaam en gezond voeder voor het vee” (Diest. Jes. S. 260 f.). Waarschijnlijk wordt h. t. p. de eerste, en XXIV: 6. Jes. XXX: 24 de tweede soort bedoeld.

Meer zwarigheden leveren sommige woorden van vs. 6 op. Vooreerst מִבְּלִי-מֶלֶח. Is dit bijvoeglijke of bijwoordelijke bepaling? Bet. het: *wordt het zouteloos laffe geg.*? (Dillm. Del. II), of: *wordt het laffe zonder zout geg.*? (Hitz., Merx, Zöckler e. a.). Het laatste is onaannemelijk, als men meent, dat het laffe eten Jobs lijden afbeeldt; maar het eerste is een leelijke tautologie, en alles behalve poëtisch. — Vs. 6b is bijzonder duister. Boven (blz. 127) is de verklaring van Targ., eenige Rabbijnen, Schmidt, Rosenm., Umbreit, Ewald, Stic- kel, Schlottmann, Del. I, Dillm., Zöckler, Hitzig, Cook meegedeeld; maar zij is ver van zeker. „Non tam superbo palato erat Jobus, ut *ovum sine sale fastidiret*”, zegt Schultens. Ja, daar hier een algemeene regel gesteld wordt, vraagt men, waaruit blijkt, dat onder de Hebreëen eiwit oneetbaar geacht werd? Ook zou de uitdrukking *eidorenslijm*, רִיר הַלְמוֹת, al heel omslachtig ter aanduiding van *eiwit*, en daarenboven onjuist zijn, daar רִיר *speeksel* bet., 1 Sam. XXI: 14. De opvatting van הַלְמוֹת als *eidoder* is verder zeer slecht gewaarborgd; zij steunt alleen op het Talmudische הַלְמוֹת, *eidoder* (Terumôth X, 12. Aboda zara 40a), dat toch niet hetzelfde woord is. Vele anderen (Pesch., Arab., Ges., Heiligst., Böttch., Merx, Del. II, Renan) geven dan ook de voorkeur aan de vertaling *koolsoep* of *portulaknat*. Maar dan zou men in plaats van רִיר (*slĳm*) verwachten מֶרֶק. Ook wordt de zin door deze opvatting niet zoo fraai, dat men zich kan heenzetten over het bezwaar, dat deze

beteekenis van הלכות evenmin vaststaat als de vorige. Want der Pesch. is zelve duister; eerst de Arab. vertaling, die dit door حَمَّاء weergeeft, biedt eenigen steun aan de vertaling *portulaca oleracea* (vgl. Hasselq. S. 111). Vermoedelijk is echter ook deze op den klank afgegaan. Blijkbaar was de beteekenis van het woord reeds oudtijds onbekend. Men raadde er naar, en dat doet men nog. Behalve de besproken gissingen zijn nog andere voorgedragen, die even weinig aannemelijk zijn, gelijk die van Gusset (*saliva sanitatis*), Capellus (*id quod instar salivae ultro de extremitate mammillae defluit*), Schultens (*saliva somnolentiae*). LXX: ἐν ῥήμασι κενούς (t. w. van de vrienden) is waarschijnlijk niets anders dan interpretatie van de tweede boven vermelde opvatting van "ח"ר als *portulaca oleracea*, daar deze (in verband met הלום, *somniavit*) voor eene *herba insulsa*, het beeld der domheid, gold.

Op zich zelve zou de onverstaaenbaarheid van eene verschelt nog geen reden tot twijfel aan hare echtheid zijn; maar in verband met het opgemerkte over de zinstorende strekking dezer regelen, krijgt het bijzondere beteekenis, dat niemand den zin der woorden nog heeft kunnen vatten. Daarbij komt nu, dat het volgende vers nog onbegrijpelijker is.

Vs. 7 schijnt zelfs grammatisch niet in orde. Schultens, Ewald, Schlottmann, Merx, Dillmann, Zöckler meenen dat het object van לְנַגֵּיעַ weggelaten is, „weil aus dem vorigen selbstverständlich" (Dillm.). Doch het is zoo weinig „selbstverständlich", dat Schultens aan de walgelijke spijs van vs. 6 en Dillmann aan de smarten denkt, waarvan vs. 2—4, vooral vs. 4, gesproken was (הַמָּוֶדֶה slaat dan desgelijks op dezelfde). Maar wie ziet niet, dat een goed stilist in dat geval zou hebben geschreven: (אֲשֶׁר) בִּי לְנַגֵּיעַ בָּם בִּי (אֲשֶׁר) etc.? En wat bet. het aanraken van „smarten"? Is daarentegen de walgelijke spijs het voorwerp, dan rijst de vraag: wat bet. נִגַּשְׁתִּי? Andd. (Vulg., Luther, Rosenm., Welte, Del., Hitz.) houden vs. 7a voor een voorzin met weggelaten אֲשֶׁר: *die dingen, welke mijne ziel weigerde aan te raken, zijn* enz. Doch tevergeefs tracht men een dergelijke constructie door vergelijking van andere pp.

aannemelijk te maken. Del. II beroept zich op Jes. XLI: 24, **תִּעֲבֹה יִבְחַר בְּנֶפֶשׁ**, *een gruwel wie u kiest*; maar daar is het praedicaat een vooropgezet z.n.w., terwijl het h. t. p. een achteraan komende gezegdeszin zou zijn. Ook is de ellipse van **אֲשֶׁר** alleen in zeer korte uitdrukkingen (Jes. I. l. Job I: 1, 5. III: 15v. IV: 2. VI: 10) of na voorafgaand deelwoord (Ges. S. 273) gebruikelijk. — Vs. 7b, **הַמָּוֶה בְּרֵי לְחַמִּי**, is in den Mas. tekst geheel onverstaanbaar. Ges., Ew., Olsh., Hahn, Schlottm., Dillm., Zöckler houden **רָי** voor den st. estr. van **רָי**, *ziekte, krankheid* (vgl. Ps. XLI: 4); maar *krankheid mijns broods* is op zich zelf niets, en de gewone toelichting: *verdorven spijs*, even willekeurig als die van Umbreit en Hirzel: *de krankheid, die mijn dagelijksch brood is*. Volgens Cocc., Schult., Heiligst., Del. is **רָי**, st. estr. plur. van **רָוָה**, *onrein* (vgl. Jes. XXX: 22); maar *het onreine van mijne spijs* bet. ook niets, en wordt door „*meine ekle Speise*” niet teruggegeven, daargelaten nog dat men dan het abstr. fem. **רְוֹרָה** verwachten zou. Geheel anders is de opvatting van Böttcher, die **בְּרֵי** leest (N. Aehrenl. S. 67. Gr. I, 610) en vert.: *solches ist gemäsz der Seuche meine Speise*; „*solches*” (**הַמָּוֶה**) zijn dan de vs. 7 genoemde spijzen, de eenige, die Job, volgens voorgeschreven diëet, zou mogen nuttigen. Maar al stapt men over het door Del. II tegen deze verklaring geopperde bezwaar heen, dat **רָי** dan door het pron. suffixum als *zijne* krankheid had moeten aangeduid worden, zoo blijft het toch ondenkbaar, dat de dichter Job *in tali periculo et querela* zoo opzettelijk en uitvoerig over het onsmakelijke van zijn diëet zou hebben doen klagen. Dit zou hem en zijn held onwaardig zijn geweest. Nog minder gelukkig is de verklaring van Hitzig, die de **כ** in **בְּרֵי** als wortelletter aanmerkt en, na vergelijking van **كَدِيَّة**, het woord, hetzij op de wijze van den Masor. tekst, hetzij **בְּרֵי** of **בְּרֵי** ge vocaliseerd, door *brokken* verklaart. Want behalve dat het vergeleken Arabische naamwoord niet *brok*, maar *cibus congestus* (d. i. *een hoop bijeengebrachte spijzen*) of *adversa fortuna* (bij Harir. p. 327) bet., is ook de zoo ontstaande zin: *das habe ich als Brocken meiner Speise*, volkomen onbegrijpelijk. Rosenmüller en Welte werpen de

וּ uit כְּרוֹי weg, en vertalen dan, *wie mein täglich Brot*; doch כְּרוֹי is niet i. q. כָּ, maar: *naar de mate, naar de hoeveelheid van*. Was nu in het naastvoorafgaande sprake van zijn lijden, dan zou de zin der verschelt door die tekstverandering kunnen worden: *even menigvuldig als mijn brood is mijn smart* (en dus כְּרוֹי לַחְמִי = לֶכְפִי לַחְמִי, III: 24a, zie blz. 74 de Aant.). Maar in dit geheele verband is slechts sprake van zijn spijs, en het blijkt uit niets, dat hier aan iets anders gedacht wordt. Ja, stel zelfs dat de klacht over de spijs figuurlijk te nemen is (vgl. blz. 127), dan blijft de Schrijver hier toch binnen de grenzen zijner beeldspraak, en moeten de woorden: *zij (de laffe spijzen) zijn even menigvuldig als mijn brood*, op zich zelve verstaanbaar zijn — wat het geval niet is. Daarenboven is het niet aannemelijk, dat het bekende כְּרוֹי in de Hss. door het ongewone כְּרוֹי zou verdrongen zijn. — De LXX vert. vs. 7b: *βρόμον γὰρ ὄρω τὰ σῖτά μου ὥσπερ ὄσμην λέοντος*, welke laatste drie woorden volgens Del. daaruit te verklaren zijn, dat in het Syrisch *ruah arjo* een naam van de melaatsheid is. Intusschen blijkt uit de Pesch. (ܐܡܪ ܕܫܡܐ ܪܘܗܐ), dat de וּ van כְּרוֹי ook door anderen als וּ is gelezen. Merx meent zelfs dat aan LXX en Pesch. de lezing כְּרוֹי שְׁחַל ten grondslag ligt, en dat zij als de oorspronkelijke boven לַחְמִי de voorkeur verdient. Doch deze meening is even onjuist als zijn voorslag om *βρόμον* der LXX in *βρωμα* te veranderen. De Grieksche vertaler heeft stellig הַמָּה gekend, maar als *gedruis* opgevat; vandaar *βρόμον* (vgl. הַמּוֹן, ook a rad. הַמָּה). Voorts kan *ὥσπερ λέοντος* wel vertaling zijn van כְּרוֹי לַחְמִי, dat dan eene andere lezing van כְּרוֹי לַחְמִי in den Mas. tekst is. De nog overblijvende woorden *ὄρω τὰ σῖτά μου*, d. i. אַרְאֵה לַחְמִי, bewijzen echter dat de tekst der LXX geheel in de war is, en waarschijnlijk het produkt van twee lezingen, die met elkander verbonden zijn geworden. Het schijnt, dat men reeds oudtijds moeite met de plaats had, en er het een of ander van maakte.

Zijn de duistere en zinstorende vss. 5—7 geïnterpoleerd? Het is mogelijk, maar niet bewijsbaar. Immers de bedoeling der invoeging laat zich niet gissen. Ook valt niet te ontkennen, dat althans vs. 5 en 6 het parallelisme onberispelijk is, terwijl

de gebezigde beeldspraak, hoe weinig ook strookende met onzen smaak, niet vreemd aan den trant van den oosterschen dichter geacht kan worden. Slechts dit mag ten slotte beweerd worden, dat 1° de vss. in dit verband slecht voegen; 2° sommige woorden en uitdrukkingen voor ons onverstaanbaar zijn; 3° vs. 7 waarschijnlijk corrupt is.

Vs. 8—10 sluiten zich eng aan vs. 4. Zijn lijden is zoo hevig, dat hij zijne bede (H. III) herhaalt: „laat mij sterven, o God!” Ook dit zegt hij, in tegenstelling met Eliphaz' rede, volgens welke de dood geen uitkomst, maar een straf was.

Vs. 8. *Och dat mijne bede vervuld werd, en dat God mijne hoop verwezenlijkte!* כִּי־יִתֵּן, *utinam*, wordt ook XXIII: 3 door het verbum finitum zonder copula gevolgd; anders Deut. V: 26, vgl. Ges. § 136. 1. c. S. 274. Ew. § 329 c. Ook de volgende werkwoorden zijn optativi. — שִׁאֲלֶתִּי, elders (1 Sam. I: 27) שִׁאֲלֶתִּי; maar zie Ps. CVI: 15. — וְתִקְוֵתִי, LXX καὶ τὴν ἐλπίδα μου. De verandering וְתִקְוֵתִי (Hupfeld, Merx) wordt door geen HS. of Oude Vert. gesteund, en is onnoodig.

Vs. 9. *En dat het God behaagde, mij te verbrijzelen; dat hij zijne hand uitstreckte en mij wegnam!* הִזְאִילַי als gewoonlijk met volgende ך, zie Ges. § 142 3.a, S. 281 (zonder ך vs. 28, zie Ges. t. a. p.). — יִתֵּר is vreemd. „Ne mireris interim varia tentari, ubi verbi indoles haud satis perspecta” (Schultens). De thans vrij algemeen aangenomene verklaring is die van Coccejus. „הִתֵּר est *solvere*, quasi *salire facere*”. Inderdaad bet. de Kal הִתֵּר *springen*, de Hifil *doen opspringen*, Hab. III: 3. Maar hoe zonderling is de voorstelling, dat God zijne hand „*laat opspringen*”, of „die bisher unthätige Hand mit Heftigkeit auffahren lässt” (Dillm.). Dat die hand tot heden toe werkeloos was, staat er bovendien niet, en was ook door den lijder wel anders ondervonden. Elders (Jes. LVIII: 6. Ps. CV: 20. CXLVI: 7) wordt הִתֵּר gebezigd van het losmaken der banden, waarin gevangenen zuchten. Dit geeft den meesten uitleggers aanleiding om ook hier van het *losmaken der hand* te spreken. Maar dan moet Gods hand tot heden geboeid zijn geweest, en ook dit is een onhoudbare voorstelling, waarmede reeds Schultens terecht geen vrede had. Doch wat hij

er voor in de plaats geeft, is zeer onjuist. Omdat נטר, נטר, „in Lexico Goliano” *confossio violenta* bet., zou החריר ירו *graviore plaga percussit* zijn! Behalve dat deze beteekenis van het werkwoord daarmee niet bewezen is, wordt op die wijs met het object ירו ook geen rekening gehouden. Hitzig beschouwt יתר als een „Syriasmus in der Poesie für יִשְׁלַח”; maar het komt nergens elders zoo voor. Men zal moeten erkennen dat יתר onverklaarbaar is. Of de LXX iets anders las, blijkt niet: εἰς τέλος δὲ μὴ με ἀνελέτω schijnt eene vrije vertaling. Pesch. heeft סַנְבִּי, סַנְבִּי, d. i. *et extendat* (vgl. Chald. פּרַם). Dit geeft aanleiding om te vragen of de dichter oorspronkelijk ook יִפְּחָה geschreven heeft (vgl. Jes. XXXI: 3. Jer. VI: 12. XV: 6), dat ook elders met יר verbonden is, en den besten zin oplevert. Hoe de fout ontstaan is, laat zich niet aanwijzen. Zij kan een *error auris*, ten gevolge van verkeerd verstaan bij het dicteeren, zijn; misschien ook heeft het volgende בצע (*losrukken*) er aanleiding toegegeven. Is dit metaphorisch aan het weefgetouw ontleend, dan is mogelijk ook het voorafgaande werkwoord יתר, *losmaken*, daarmede ten onrechte in verband gebracht. De zoo ontstaande vorm הַפְּחָה, in plaats van הַפְּחָה, den eigenlijken optativus (den jussivus), levert geen bezwaar tegen deze gissing op, daar van de verba op ה- meermalen de onverkorte jussivus wordt aangetroffen, vooral wanneer andere jussivi voorafgaan en volgen, vgl. III: 9. Gen. I: 9. IX: 25. Richt. VI: 39. 2 Sam. XIV: 17. 1 Kon. XV: 19. Jer. XXI: 2. XXVIII: 6. Ps. CIX: 7. Neh. III: 37. Böttch. II, 173. — וַיִּבְצַעַנִי, lett. *en mij afsneed*, vgl. voor de beeldspraak boven blz. 95, XXVII: 8. Ps. LXXVI: 13 (בַּצַּר), en de Grieksche voorstelling van de Parcen (Zöckler).

Vs. 10. *Dan moet nog mijn troost zijn — en ik wil opspringen in de grenzelooze smart — dat ik de geboden van den Heilige niet heb verloochend.* — וַתְּהִי leidt waarschijnlijk den nazin in, evenals XIII: 5. Het hangt dan niet, gelijk de vorige verba vs. 8, 9, van מִי-יִתְּחַן af; en de jussivus met voorafgaande vau is gekozen, om de noodzakelijkheid en zekerheid van het gemelde aan te duiden, vgl. XIII: 27 וַתִּשָּׁב, en Böttch. II, 179 sub 7. Zoo tegenwoordig

de meeste uitleggers. Alleen Ew. en Dillm. vatten וְתָרִי als optativus op. De eerste vert.: *damit doch noch meine Hoffnung keimte*; maar וְ is niet *damit*, תָּרִי niet *keimte*. De ander verklaart: *und dass so noch mein Trost mir würde*; maar לִי staat niet in den tekst. — Dillm. denkt, evenals vroeger H ir z e l, bij גַּחֲמַתִּי aan den troost, van „door den dood aan zijn lijden een spoedig einde te zien maken”. Maar terecht merkt Del. II daartegen op: „bald und schnell zu sterben is nicht sein Trost, sondern sein Wunsch”. — De inhoud van den wensch wordt na den tusschenzin לֹא יִחַמְּנֶנּוּ בְּכִי, *dat*, ingeleid. Job troost zich dus met het bewustzijn zijner onschuld; en zal aan dien troost vasthouden, al moet hij bezwijken, wat hij overigens hoopt dat maar spoedig geschieden zal, omdat zijn lijden zoo zwaar is (vs. 8 v.). Schult., Ew. en Dillm. vatten כִּי redengevend op: *want ik heb Gods geboden niet verloochend*, t. w. derhalve mag Hij althans die ééne bede (vs. 8 v.) wel vervullen. Tegen deze opvatting pleit echter, dat op וְתָרִי עוֹד גַּחֲמַתִּי, juist — en niet volgens Ew. en Dillm. verklaard (zie boven) — een onderwerpszin behoort te volgen; en bovendien de vergelijking van Ps. CXIX: 50, tusschen welken Psalm en het boek Job een zeer bepaald verband bestaat, gelijk niet slechts h. t. p., maar ook XVI: 20, vgl. Ps. vs. 28. XIII: 4, vgl. Ps. vs. 69. VI: 25 vgl. Ps. vs. 103; zie Dr. J. Barth, Beiträge S. 11, die echter voorbijziet, dat ook parallele pp. ieder voor zich hare eigenaardigheden kunnen hebben, zie ben. de aant. op vs. 25. — Dat de Ps. hier וְאָתָּה in plaats van עוֹד leest, brengt in de constructie geen verandering aan. Eenige HSS. hebben ook t. d. p. וְאָתָּה, en aan Targ. וְאָתָּה, Vulg. *hoc*, kan dezelfde variant ten grondslag liggen. Maar daar Pesch. וְאָתָּה den textus receptus der meeste HSS. onderstelt, en ook LXX (εἴη δέ μου πόλις τάφος), hoe duister overigens, eer עוֹד dan וְאָתָּה aanbeveelt ¹⁾, ligt het vermoeden voor de hand, dat de variant eene uit Ps. CXIX

¹⁾ B a h r d t (Or. Hexapl. II, 14) denkt, dat zij עוֹד als עוֹר las. Maar μου behoort bij πόλις, niet bij τάφος; niet met het eerste derhalve, maar met het laatste correspondeert עוֹר. Las zij misschien עֶפֶר??

opgenomen correctie is, om den zin verstaanbaarder te maken. — Tegen de verdedigde opvatting van כִּי als *dat* wordt door Dillm. ingebracht, dat dan aan den lijder het voorgevoel wordt toege-
 dicht, „dass er bei länger andauerndem Leiden sich eine solche Verläugnung zu Schulden kommen liesse“, waardoor „ein dem Zusammenhang ganz fremder Nebengedanke in seine Rede her-
 eingeworfen würde.“ Maar met het niet-verloochenen van Gods geboden kan Job alleen op zijn vroegeren levenswandel gedoeld hebben; het is het telkens herhaalde beroep op zijne onschuld, i. q. כִּי־נִסִּיתִי לֹא־נִסִּיתִי (Ps. CXIX: 51), dat een fait accompli, en waarin geene verandering meer mogelijk was. De door Dillm. onderstelde vrees behoeft geenszins in de betuiging te liggen. Job wil niets anders zeggen dan dit: bij mijn sterven, dat ik als eindpaal van mijn lijden vurig wensch, zal zonder twijfel, en gelukkig, mijne onbevleete vroomheid mijn troost zijn, hetzelfde wat hij ook elders in dergelijk verband zoowel aan het adres der vrienden (VI: 29 v. IX: 21. XIII: 15 v. XVI: 17. XVII: 9. XXIII: 10—12. XXVII: 5 v.) als tegenover God (X: 7. XIII: 23. XVI: 19. XIX: 25. XXXI) betuigt. — Deze troostrijke overtuiging, van in ieder geval onschuldig te zijn, vervult den lijder met zulk eene blijdschap, dat hij ze in een tusschenzin opzettelijk uitdrukt: *en ik wil opspringen enz.* Men houde bij de verklaring van וְאִסְלַדְדָּהּ vooral in het oog, dat er niet וְאִסְלַדְדָּהּ staat, maar de jussivus, die in 1a persona beter „intentionalis” heet, vgl. Böttch. II, 179, 181 v. Hierdoor wordt de opvatting van Schlottm.: *ob ich gleich auffahre vor Schmerz*, en iedere andere verklaring van het werkw. *in malam partem* van zelf uitgesloten. כִּלְדָּהּ is ἀπαξ λεγόμενον in het O. T., maar komt in de Mischna en nog latere geschriften voor (Barth, Beitr. S. 6). Tallooze malen heeft het daar de beteekenis van *opspringen*, zoowel van schrik als van vreugde (vgl. Schlottm. Comm. S. 240 f.). Het eerste komt hier niet in aanmerking, daar Job zich zelven niet kon opwekken om in de smart te sidderen; rest derhalve slechts het tweede, t. w. dat hij te midden van zijn hevig lijden opspringt van blijdschap. Deze verklaring wordt aanbevolen door LXX (ἠλλόμην) en Targ. וְאִבְוֵה, (vgl. Targ. op Ps. XXXI: 8 וְאִבְוֵה וְאִבְוֵה בְּטוֹבָה), hetgeen van te meer

gewicht is, daar כָּלַד een in het latere Hebreeuwsch, dus ook aan die vertalers, zeer bekend werkwoord was. Evenzoo teekenen oude Rabbijnen h. t. p. aan: לשון רקיד, hetzij הגבהה, d. i. beteekenis van grootmaken. Het Arab. صلد is het eerst door Schult. vergeleken; het bewijst echter niets voor de opvatting in bonam partem, wel iets voor de bet. van opspringen in het algemeen, daar het volgens de Kamus van de paarden gebezigd wordt, als zij met de voorpooten op den grond stampen. — Onjuist vert. Schult. בחילה cum exultatione, i. e. strenua quasi superbia, en lazen LXX (ἐπὶ ταυξέων) en Pesch. (حسلة) בחיל of בחילה (? Ps. XLVIII: 14). Want de Masor. vocalisatie is juist; zij vindt in het bekende חיל, en in חלה en חלה, steun en wordt door het verband geëischt. Het woord bet. òf hevige smart, òf verschrikking, vgl. III: 25. VI: 4. — De bedoeling van לא יחמזל, lett. (die) Hij niet spaart, blijkt uit XVI: 13. XXVIII: 22. Jes. XXX: 14; het is een relatieve zin met uitgelaten אשר, gelijk die in het gedicht telkens voorkomt. (Si non pepercerit (Schult.) is grammatisch onmogelijk). Het onderwerp is Hij, daar חילה fem. generis en dus geen subject van het verb. masc. is.

Vs. 11—13. Den raad van Eliphaz, om geduldig te zijn en op de toekomst te hopen, wijst hij als onbruikbaar af.

Dillm. en Zöckler beginnen hier een nieuwe afdeeling; maar daar Job zich nu nog met zijne zelfverdediging bezig houdt, is het verkieselijk, deze vss. tot het eerste onderdeel van zijn rede aan het adres der vrienden te brengen; vs. 14 begint eerst zijne berisping van hun gedrag.

Vs. 11. *Wat is mijne kracht, dat ik hoop zou voeden, en wat is [mijn einde?] dat ik mijn geduld zou bewaren?* קָצַי is niet het woord, dat men hier verwachten zou; want het is geen synoniem van כֹּחַ, en bovendien is de vraag: *wat is mijn einde?* al zeer weinig ad rem (Hitz.). Met Hitz. קָצַי eindoel te nemen, is minder verkieselijk, daar het woord deze beteekenis nooit heeft; ook is de vraag, waartoe zijn geduld dienen zou, een min gepast antwoord op Eliphaz' rede, waarin het resultaat der lijdzaamheid duidelijk aangewezen was. Men verwacht hier veel eer, evenals in de eerste vershelft,

de opmerking, dat hij geen geduld meer hebben kan. Wat er eigenlijk gestaan heeft, laat zich nauwelijks gissen. De Verss. hebben alle reeds den textus receptus gekend.

Vs. 12. Uitwerking der gedachte van vs. 11. *Is de kracht der steenen mijne kracht, is mijn vleesch van metaal?* De dubbele vraag wordt ingeleid door **אִם-אִם**, in plaats van door het gewone **אִם-הֲ**, maar blijkbaar met dezelfde bedoeling, vgl. Ges. S. 298. — **נְרָשׁ** lett. *van koper*, „das aber bekanntlich die Alten so zu herten verstanden dasz es an Festigkeit dem Eisen gleich galt” (Schlottmann).

Vs. 13. *Ben ik dan niet volslagen hulpeloos, en is het beleid niet van mij vervreemd?* — **אִם-הֲ** is niet geheel duidelijk; ook Num. XVII: 28 niet, de eenige plaats, waar het nog voorkomt. Ew. (§ 356a), Dillm., Zöckl., Del. II houden het voor synoniem van **אִם-הֲ**, waarvoor pleit, dat **אִם** in de vragen eene negatieve kracht heeft (vgl. vs. 12). Hitzig vert.: *hoe, als ik mij niet weet te helpen?* Maar men verwacht geene aposiopese aan het slot der pericope. **אִם** is ook in het voorgaande niet *indien*, maar vraagpartikel, en **הֲ** bet. niet *hoe*. Om dezelfde redenen bevredigt Köster's opvatting (Erläut. der h. Schrift, S. 108) niet: *ob — ich noch harren kann — wenn alle Hülfe für mich verloren ist?* Ze is bovendien zeer gedwongen. Schl. neemt **אִם-הֲ** als een versterkt **הֲ**, waardoor de zin (juist omgekeerd als boven) wordt: *ist denn gar keine Hülfe in mir?* — maar dit is, na het voorafgaande, onverstaanbaar. — *Volslagen hulpeloos.* **אִין עֲוֹרָתִי בִי**, lett. *er is geene hulp van mij in mij*. Het suffixum van **עֲוֹרָה** is met Del. II objectief te nemen: de hulp, die mij gebracht wordt of ten goede komt, vgl. Ps. XXII: 20. XL: 14 enz. Nam men het subjectief, dan zou **בִי** overtollig zijn. De bedoeling is: het is niet meer in mijn vermogen, mij hulp te verschaffen. Merx leest: **בִּי עֲוֹרָתִי בִי**, *ist meine Hülfe nicht bei ihm verloren?* met beroep op LXX: *οὐκ ἐπ' αὐτῷ ἐπιπορεύειν*, en Pesch. **לֹא-יִנְסָה-בִּי**. Maar eerstgenoemde vert. vrij, en de andere heeft **בִּי עֲוֹרָתִי** gelezen, of veranderd; het laatste is het waarschijnlijkst; bovendien geeft zij in de tweede verschelt **וְתוֹשִׁיָהּ** ook e. suff. **פִּנְסָה-וְתוֹשִׁיָהּ**

terug, hetgeen in den Hebr. tekst niet kan gestaan hebben. Er bestaat dus geen de minste grond voor de verandering. — *Het beleid*. De meeste uitleggers vertalen תְּשִׁיבָה door *heil* (Dillm., Schlm., Ew., Del., Zöckl), of *gezondheid* (Hitz., Cook). Maar noch het verband (vs. 13a), noch het spraakgebruik (boven blz. 110) begunstigen deze objectieve opvatting van het woord. Het is subjectief: Jes. XXVIII: 29 is het synoniem van עֲצָרָה, Job V: 12 van כְּחַשְׁבֵייתָ, Spr. III: 21 van מְזִמָּה, vgl. nog XI: 6. XII: 16. XXVI: 3. Zoo alleen zijn de beide versleden zuiver parallel: ik mis het vermogen om mij te helpen — ik ben niet in staat iets te overleggen. Juist Schultens: „*etiam solida ratio expulsa est a me.*” Niet slechts zijn lichaamskracht derhalve was gebroken (vs. 11 v.), maar ook zijne geestvermogens waren door het lijden verzwakt (vgl. III: 25 v.). Het was hem dus niet mogelijk plannen voor de toekomst te maken, gelijk de vrienden wenschten. „Ad extremas miserias redactus nullum inde exitum reperiebat” (Schultens).

I. 2°. Vs. 14—30. Job berispt de door de vrienden tegenover hem aangenomen houding. — De aangevallene wordt aanvaller. Niet zijn gedrag, maar het hunne is onbetamelijk.

a. Vs. 13—23. Zij hebben geen medelijden met hem.

Vs. 14, de aanhef, misschien het thema dezer pericope, is helaas! onverstaanbaar. Geene der gegeven verklaringen bevredigt. Dillm. en Zöckl.: *Dem Verzagenden von seinem Freunde Liebe gebührt, und sollte er des Allmächtigen Furcht verlassen haben*. Tegen deze opvatting pleit de inlassching van *gebührt*, daar slechts *est* verzwegen zou kunnen zijn; de verbinding van de tweede verschelt met de eerste door de *vau* copulativa en het verbum finitum, zou volgens Ges. § 134. 2 („häufig geht eine mit dem Particip anfangende Construction in 's Verbum finitum über, vor welchem dann das im Particip liegende *welcher* hinzugedacht werden muss”) kunnen verklaard worden, wanneer מְזִמָּה als part. wordt aangemerkt. Dillm. zelf geeft echter toe, dat de constructie „hard” zou zijn. — De eerste boven genoemde bedenking geldt ook tegen Ewald's voorslag (Jahrb. III, 120 f.), om tusschen vs. 14a en vs. 14b een vers in te voegen, dat waarschijnlijk verloren ging, van dezen inhoud: *vom Bruder gebührt Mitleid*

dem von Gott gebeugten, damit er nicht dem Herzeleid erliege. — Andd. vertalen de tweede vershelt: *anders geeft hij de godsvrucht op*; maar deze, ook door Del. I voorgestane, verklaring is terecht door Del. II opgegeven, daar אֲלִיּוֹקִין nooit *alioquin* beteekent (ook Ps. LI: 18 kan אֲלִיּוֹקִין in geen geval *alioquin darem* zijn, vgl. Böttch. N. Aehr. Nr 1130. Gr. II, 186). — Op het voetspoor van Lud. De Dieu en Seb. Schmid hechten Hitz. en Del. II aan הִסְרָה niet den zin van *genegenheid*, *liefde*, maar van *hoon*, *schimp*, en vertalen het vers: *Trifft den Hingeschmolzenen von seinem Nächsten Unglimpf, so wird er die Furcht des Allmächtigen verlassen*. Tegen deze opvatting voert men tevergeefs aan, dat הִסְרָה Job X: 2 in den gewonen zin genomen wordt; want ook het andere הִסְרָה komt in de Chokmaliteratuur voor (Spr. XIV: 34 vgl. XXV: 10) en is uit het Arameesch bekend genoeg. Ook de verkorte voorwaardelijke voorzin met volgende *vau* in apodosi maakt geen bezwaar, vgl. Ges. § 155. 4. a. S. 307. Maar de gedachte, die zoo ontstaat, is niet juist. Niet de liefde-loosheid van zijne vrienden kon den vrome tot vertwijfeling aan God brengen, maar veeleer en uitsluitend de handelwijze van God zelve. Wanneer Hitz., om dit bezwaar te ontgaan, zegt, dat de Oosterling, daar hij het geloof aan de menschheid niet kende, slechts dat aan God daarvoor in de plaats kon stellen, dan bezigt hij eene uitvlucht, geen argument. — Eigenlijk is de vermelding van het $\text{עֹבַר יְרֵאָה שְׂרִי}$, met het oog op Job, zoowel bij Dillmann's als bij Hitzig's opvatting vreemd. Want de mogelijkheid daarvan wordt alleen door den Satan in den Proloog (vgl. boven blz. 21), maar nergens door Job zelve of den dichter gesteld. Het tegendeel leert VI: 10c; en het spreken van heftige woorden tegen God, dat hij zich zelve verwijt en God later in hem berispt, is geen afval van God. Vandaar misschien dat velen (Targ., Pesch., Vulg., Luth., Schult.) bij het „opgeven van de godsvrucht” aan Jobs vrienden denken, en in dezen trant vertalen: *wie zijn vriend genegenheid onthoudt, laat de vrees voor den Almachtige varen*. לֵפָנָיו moet dan als casus absolutus worden aangemerkt, wat zich om de volgende *vau* cop. zelfs met Jes. XXXII: 1. Ps. XVI: 3 nauwelijks laat verdedigen. Nog bedenkelijker is dat מָם , zelfs al leest men het מָאָם , *de verwer-*

pende, wel c. Acc. personae, maar niet op deze wijs met volgend מן wordt verbonden. Behoudt men daarentegen met Schult. מִס, als verbale van מִס, *wegsmelten*, dan ligt in: *qui misericordia erga amicum contabescit*, niet: „wie te kort schiet in medelijden,” maar veeleer het tegendeel: „wie zich in medelijden uitput.” — Wat Dillm. en Zöckler mogelijk achten, is waarschijnlijk, t. w. dat de tekst bedorven is. Maar hij kan niet worden hersteld op de door Merx voorgestelde wijze, door verandering van מִס in מִנע, want deze verandering is veel te groot en de corruptie dan onverklaarbaar; ook pleit Targ. (לְגַבְרָא דְמִנְע), waarop hij zich beroept, vóór het behoud der ל praef., terwijl LXX (ἀπίπατό με ἔλεος) en Pesch. (יְכַל מַחֲסוּי), naar welke hij ook verwijst, evengoed מִס = מִאִם als מִנע of כִּלָּא kunnen gelezen hebben. Daargelaten nog de vraag of de zin, die zoo ontstaat (dezelfde die reeds boven sub Targ., Pesch., Vulg., Luth., Schult. besproken werd), bijzonder bevredigt. Van godvergetenheid of goddeloosheid beschuldigt Job elders zijne vrienden nooit, wel van eene verkeerde beschouwing van het godsbestuur en redeneeringen ten gunste van God, die God zelf niet goedkeurde, vgl. XIII: 8 verv. — Voorshands schijnt het beste, de plaats onverklaard te laten.

Vs. 15—21. Hij heeft zich in zijne vrienden bedrogen. Den troost, dien hij van hen verwachtte, schonken zij hem niet. Zoo zijn zij een bedriegelijken bergstroom gelijk, die den uitgeputten reiziger der woestijn veel schijnt te beloven, maar hem, als hij zijn dorst wil lesschen, bitter te leur stelt. — De beeldspraak komt ook elders, Jer. XV: 18. Jes. LVIII: 11, voor; maar niet zoo uitgewerkt als t. d. p. De dichter is hier episch breed, en de allegorie in den Homerischen trant.

Vs. 15. *Mijne broeders bedriegen als een beek, als de bedding van beken, die wegstreamen.* — אֶחָי, *mijne broeders*, zijn, evenals XIX: 13, zijne vrienden (vgl. 1 Kon. IX: 13. Neh. V: 10, 14), in wier naam Eliphaz het woord gevoerd had, vgl. V: 27, boven blz. 122. — בְּגָדָר, *bedriegen*, het Perf. met het begrip van den aangevangen en voortdurenden toestand, Ges. § 126. 3 a. S. 254. Andd.: *zijn trouweloos*, hetgeen echter minder goed bij den נָהַל past. Absolute komt het ww. בָּגַד ook

1 Sam. XIV: 33 voor; bekend is בָּגַד, *afvallige, goddelooze*. Het Ned. *bedriegen* wordt in de vertaling desgelijks absolute gebezigd, evenals b.v. in: *schijn bedriegt*. — כְּאֶפֶיק נְחָלִים kan niet beteekenen *uti torrens convallium* (Ges.), of *wie der Thäler Bach* (Merx), dat zou כְּנַחַל אֶפֶיקים zijn. אֶפֶיק heeft de gewone (vgl. Jes. VIII: 7. Ezech. XXXII: 6. 2 Sam. XXII: 16) en oorspronkelijke (אֶפֶק = *continuit*) beteekenis van *bedding* (elders, Ezech. VI: 3 enz. *vallei*), die hier te meer moet worden vastgehouden, omdat de dichter wil aanwijzen, dat de bergstroom, ondanks den bruisenden watervloed, geen diepte heeft. — *Die wegstroomen*, יַעֲבְרוּ met weggelaten אֶשֶׁר; onderwerp zijn natuurlijk de נְחָלִים, niet de „broeders”. De constructie is geheel dezelfde als XI: 16b, welke parallele plaats tevens de juiste opvatting van עָבַר h. t. p. aan de hand doet. De bedoeling is dus, dat de bergstroomen voorbijgaan en geen bestand hebben, vgl. vs. 17. Zoo terecht Hirz., Del., Hitz. In strijd met de aangehaalde parallele plaats en dus met den regel, dat de schrijver zelf de beste uitlegger van zijne woorden is, vertalen Ew., Dillm., Zöckl.: *die overstromen*, als ware van het buiten de oevers treden der beken sprake, evenals Jes. VIII: 8. LIV: 9. Merx wil יַעֲבְרוּנִי lezen, op grond van LXX παρ-ἤλαθόν με. Maar dan zou men ook כִּי בָגַדוּ moeten lezen om LXX οὐ προσεῖδόν με. Bovendien leidt dit tot Merx' onjuiste opvatting van אֶפֶיק נְחָלִים als „*der Thäler Bach*.” Hoe weinig zin heeft ook wat Merx hier dan lezen wil: *Sie (die Freunde) gehen wie der Thäler Bach an mir vorbei (!?)*.

Vs. 16. Toestand der beken in den wintertijd. *Die troebel zijn door het ijs, in welke de sneeuw zich verbergt*. Vgl. de teekening van den ποταμὸς χεῖμαρρόους II. XI, 492 sqq. en Ovid. Fast. II, 291 sqq. — יַחֲעֵלֵם wordt door Schultens en Stickel vertaald: *cum impetu ruit, komt aanrollen*, met beroep op het Arabische اغتم, hetwelk de Kamus door هاج, *saevire*, verklaart. „Onbewijsbaar” (Dillm.) is dus deze beteekenis van יַחֲעֵלֵם niet, maar daar het ww. elders in het Hebr. altijd *verbergen*, in Hitphaël *zich verbergen* (vgl. Deut. XXII: 1, 3, 4. Ps. LV: 2), en nooit *komen aanrollen* beteekent, schijnt het beter, de gewone verklaring te

volgen. על התעלם is dan eene constructio praegnans (Dillm.) voor: „vallen op en zich bergen in”, vgl. Ges. § 141. Ew. § 282 c.

Vs. 17. Toestand der beken in den zomertijd. *Ten tijde dat zij warm worden, drogen zij uit; als zij heet worden, verdwijnen zij van hunne plaats.* M. a. w. des zomers, als men de waterstroomen 't meest behoeft, zijn zij er niet meer. — כִּיעַת יִרְבּוּ volgens gewoon Hebr. spraakgebruik bij tijdsbepalingen met weggelaten אָשַׁר, zie Ges. § 123. 3. b. S. 249. Ew. § 286 i. 337 d. יִרְבּוּ, van het elders nooit voorkomende זרב, wordt door Pesch. **؟-نجد** (*ortus est, sc. sol*), door Targ. הָבוּ (*peccaverunt*) vertaald, hetgeen natuurlijk geen van beide in aanmerking komt. Andd. vergelijken het Arab. ج, en Chald. זרב (in Itpeal) *vervloeien*; andd. het Syr. **اؤك**, *insluiten, eng maken*, waardoor de zin wordt: *tempore quo angusti fiunt* (Ges.) of: *ten tijde dat zij ingedijkt worden*. Doch hoewel dit alles etymologisch mogelijk is, bevredigt het toch niet, omdat in ieder geval een flauwe zin ontstaat, en zoomin de tegenstelling van dit vers met het voorafgaande als het parallelisme der versleden (vs. 17) tot haar recht komt. Dit bezwaar geldt ook tegen Hitzig's verklaring: *zur Zeit ihres Ueberfluthens*, en Wetzstein's vertaling: *zur Zeit wo sie am stärksten flieszen, (vertrocknen sie)*, welke bovendien in strijd met de werkelijkheid zijn, daar de bergbeken des winters, niet des zomers, „wenn's heiss wird”, buiten de oevers treden. Ook is het onbewijsbaar, dat זרב *overloopen* bet., want het gelijk maken van זרב aan זָמ (Hitzig), is immers willekeur, omdat men dan niet slechts een metathese van de ז en ר, maar ook een verwisseling van ב en מ aannemen moet, hetgeen door **צרב = צרם**, **כעם = כזע**, **כרע = כרע** (in welke voorbeelden slechts ééne van beide, of verwisseling, of omzetting van letters plaats vindt) niet gerechtvaardigd wordt. Het verkieselijkst schijnt dus, de gewone, ook door Del., Dillm., Zöckl., Schlottm. gevolgde opvatting van Jarchi en Gersonides te behouden, volgens welke זרב een andere schrijfwijz voor צרב is, hetwelk *branden* bet. (Spr. XVI: 27. Ez. XXI: 3; נַצְרַב Nif. = זרב Pual). —

נִצְמָחוּ, lett. *worden zij uitgebluscht, vernietigd*, vgl. XXIII: 17; Ew. *sind sie Nichts geworden*. — *Als zij heet worden*, t. w. de *beken*. Zoo vert. Barth (Beitr. S. 4) בָּחֲמוֹ, met de opmerking: „der Numeruswechsel ist wie v. 20a.” Doch, als בָּחֲמוֹ op נְחָלִים terugloeg, zou het suffixum collectivum evenals t. a. p. fem. generis moeten zijn (zie beneden de Aant. op die plaats). Barth zelf is dan ook zoo weinig zeker van zijne opvatting, dat hij tegelijk in overweging geeft, het suffixum op אֲפִיקָא te laten slaan. Dit is echter evenmin waarschijnlijk om de volgende pluralia נִרְעָבוּ מִמִּקְוָם Hirz. en Hitz. denken bij het suffixum aan עֵת; maar behalve dat dit woord gewoonlijk fem. gen. is (zie echter Hoogl. II: 12) is het „warm worden van den tijd” een onmogelijk begrip. Schult., Ew., Schl., Olsh., Del., Dillm. nemen het suffixum onzijdig onpersoonlijk: *wanneer het heet wordt*; maar dat zou בָּחֵם sine suffixo zijn (בעֵתוֹ V: 26, dat Del. vergelijkt, behoort hier natuurlijk niet). Men houde vooral in het oog dat חָם hier parallel is met יָרָבוּ, en dat het dus waarschijnlijk, evenzeer als dit ww., op de נְחָלִים slaat. Daar echter de textus receptus dat niet duldt, en elke andere verklaring verwerpelijk is, verdient het vermoeden van Codurcus overweging, dat het suffixum plurale poëticum כִּי- bedoeld is. Hij zag alleen voorbij dat dan de כִּי dubbel moet geschreven geweest zijn; maar welk bezwaar is er tegen de onderstelling, dat er oorspronkelijk בָּחֲמֵיָהּ gestaan heeft en dat eene der mem's bij ongeluk weggevallen is? Deze gissing wordt gesteund door Pesch. כִּי־בָחֲמוֹ.

Van vs. 18 bestaan twee verklaringen. Volgens de eene zijn אֲרָחוֹת *de paden*, die de bergstroomen volgen (Masor., Pesch., Targ., Vulg., Mercier, Coec., Arnh., Del., Hitz., Zöckl., Cook); volgens de andere zijn het (misschien met veranderde vocalisatie אֲרָחוֹת, maar zie de Aant. op vs. 19) dezelfde of dergelijke *karavanen* (vgl. Gen. XXXVII: 25. Jes. XXI: 13) als vs. 19 bedoeld worden (Schult., Ew., Schlottm., Hirz., Olsh., Dillm., Böttch. Gr. I, 580). Geen van beide bevredigt. Vertaalt men: *de paden van hun weg wenden zich*, dan is de uitspraak in strijd met vs. 17, waar gezegd is, dat de *beken* verdwenen zijn; en het vervolg, vs. 18b, יֵעָלוּ בְּחָרוֹ וַיִּאֲבָדוּ,

onverstaanbaar, daar water niet *stijgt*, maar naar beneden stroomt. Al denkt men met Mercier en Del. bij תרו niet aan de *woestijn* (gelijk XII: 24. Deut. XXXII: 10), maar aan het ledige *nihil*, dan blijft toch עלה een zeer zonderling gekozen werkwoord voor het *verloopen* van eene rivier. „Subest aliquid incommodi”, zegt Schultens terecht, „etiamsi cum Codurco assumas תרו pro ᾠδης”. Ook laat zich niet ontkennen, dat men in dat geval liever אל-תרו dan בתרו zou lezen; bij בתרו denkt men onwillekeurig aan de plaats waar, niet aan de plaats waarheen de stroom gaat. De vertaling: *in auras abeunt, in nihilum rediguntur*, heeft dus inderdaad veel tegen zich. — De andere verklaring eischt eene wijziging in de vocalisatie van ילפתו, daar dit dan niet wel als Nifal, maar beter transitief als Kal ילפתו (Richt. XVI: 29) of als Piël ילפתו (één HS., Ew., Olsh.) gelezen wordt. Bezwaar leveren deze veranderingen natuurlijk niet op, daar de punctatores zich bij hunne vocalisatie door hunne opvatting van den tekst lieten leiden, volgens welke ארחות *paden* was. Grammaticisch is dus de plaats, bij de besproken verklaring van ארחות door Schult. c. s. in orde; en het vers veel verstaanbaarder, wanneer men het vertaalt: *(de) karavanen wenden hunnen weg, zij gaan in de woestijn opwaarts en verdwalen*. Men kan ויאברו ook met Dillm. e. a. door: *en komen om* (t. w. van dorst), teruggeven, maar dit heeft tegen zich dat dan wordt vooruitgelopen op de beide volgende vss., die de teleurstelling der karavanen nog beschrijven moeten. Intusschen doet zich bij de onderstelling, dat het verdwalen der karavanen beschreven wordt, de vraag voor, waarom deze den handelsweg verlaten en zoo op een dwaalspoor geraken? Immers dat was de regel niet. „Het was en is volstrekt geen gewoonte”, zegt Ibn Ezra, „dat de karavanen van den bekenden en aangeduiden weg afgaan” (Hitz.). Een enkele maal, gelijk b.v. in 1857 (Wetzstein), mag zich eene groote handelskaravaan in den weg vergissen, gewoonlijk komen zij goed en op hun tijd aan. Ook de volgende vss. doen niet vermoeden, dat de uit Tema en Saba komende karavanen, als zij op water hopen, aan het dwalen zijn; zij schijnen slechts te leur gesteld te worden in het vertrouwen, dat zij op hun reisweg van de bergstroomden der woestijn genieten zullen. Zijn de hier bedoelde reizigers

anderen dan de vs. 19 v. genoemde? Dit is niet zeer waarschijnlijk, omdat de dichter er niets bijvoegt. In ieder geval is 't vreemd, dat hun ellende hier met veel sterker woorden dan in het vervolg wordt geschilderd, in strijd met den regel van den klimax. Maar waartoe dient de dubbele vermelding der karavanen? Hitzig acht het mogelijk, dat het vers niet van den dichter zelven is. Het zou inderdaad een glosse kunnen zijn van een lezer of annotator, die vs. 19 v. wilde versterken, en in het licht stellen, hoe vreeselijk het lot van karavanen is, wanneer zij in de woestijn geen water vinden. Is het vers echter wel van den dichter, dan verdient de laatst besproken opvatting de voorkeur, omdat zij door de minste bezwaren gedrukt wordt.

Vs. 19 v. *De karavanen van Tema zien uit, de reisgenooten van Saba hopen op hen. Zij schamen zich, omdat zij vertrouwden; zij komen er bij, en worden beschaamd.* — De Perfecta zijn, volgens Schult. en Dillm., gekozen, omdat voorvallen uit het verleden verhaald worden: „*es haben einst Tema's Reiszüge u. s. w.*” Maar deze karavanen gingen geregeld van Yemen over Tema naar Babylon en van Hakir over Tema naar Syrië. Het zal dus wel meer gebeurd zijn, dat zij teleurgesteld werden in de hoop van in de wadi's nog water te vinden, die natuurlijk in het ééne voorjaar vroeger, in het andere later verdrogen. Men verklare de Perfecta daarom liever volgens Ges. § 126. 3. b S. 254. Böttch. II, 149 als Perfecta empirica, vgl. vs. 17. — *Uitzien — hopen.* קוּוֹת absolute is een goed synoniem van קוּוֹת, daar het *afwach- tend uitzien* bet., vgl. Jes. XVIII: 4. LXIII: 5. — תִּמָּא, elders (Gen. XXV: 15. Jes. XXI: 14. Jer. XXV: 23) juister תִּמָּא geschreven, is niet i. q. תִּמָּן (LXX Θαμάν h. t. p.) van II: 11, noch met Wetzstein S. 94 in Hauran, of aan den Perzischen zeeboezem te zoeken; maar, blijkens het verband, waarin het h. t. p. en elders steeds voorkomt, is het de plaats, die de Arabische geographen تَيْمًا (*Taima*) noemen. Het lag in het noorden van woest-Arabië of beter in het zuiden van de Syrische woestijn, dicht bij het noordelijke uiteinde der golf van Akaba (den sinus Aelanites) aan de Syrische reisroute (zie Lexic. Marasid I, p. 222), 3 dagreizen van Syrië, 4 van Tabuk, en 4 van Duma

verwijderd (zie Isztachri ed. Mordtmann S. 11. Edrisi ed Jaubert I, 335). Het was een oud en bekend station voor de karavanen, en er woonden vele kooplieden. Ritter (Erdk. XII, 159. XIII, 384) en Diestel (ad Jes. S. 179 f.) onderscheiden twee Arabische Tema's, waarvoor echter geen grond is (zie Dillm. ad Gen. S. 327). — שָׁבָא is niet „Kuschitisch” en „in het n. o. van Africa” (Del. II) gelegen, noch te onderscheiden van het I: 15 genoemde, dan alleen in zooverre hier natuurlijk de handel-drijvende bewoners van Arabia Felix genoemd zijn, terwijl daar de roofzuchtige nomaden van dien naam bedoeld werden (zie boven blz. 29). Saba in Yemen was het punt van uitgang der karavanen, Tema hun tusschenstation, vanwaar zij naar Babylonië reisden. De אֲרָחוֹת שָׁבָא en de הַלִּיכוֹת שָׁבָא zijn derhalve twee benamingen ter aanduiding van dezelfde karavanen, daar het parallele verslid antonomasie eischte. Van הַלֵךְ komt הַלִּיכָה, evenals אֲרָחָה van אָרַח; beide woorden, die oorspronkelijk *weg, pad* beteekenen, zijn op de reizigers zelve overgebracht; vgl. voor הַלִּיכוֹת nog Ps. LXVIII: 25 (*feestelijke optocht, stoet*). — קוּוּ-לְמוֹ, *zij hoopten op hen*, t. w. op de נְחָלִים of bergstroomen, die hunnen dorst lesschen en hen van frisch water voorzien zouden. Dat de verklaring van לְמוֹ als Dativus ethicus of commodi: *sibi sperabant*, d. i. *zij hoopten vurig* (Ew., Schlottm., Del. II, Hitz.) gekunsteld is, ziet ieder; dat ze onjuist is, blijkt uit III: 9. Jer. VIII: 15. XIV: 19. Terecht is dus door Mercier, Schult., Dillm., Merx, Cook aan de boven voorgeslagene (*zij hoopten op de beken*) de voorkeur gegeven. Is deze opvatting de ware, dan levert zij een nieuw bezwaar tegen vs. 18. Immers slaat לְמוֹ op de נְחָלִים van vs. 15—17, dan zou men verwachten, dat deze onmiddellijk voorafgingen, en niet door vs. 18 van hare vermelding in vs. 19 gescheiden waren. — *Omdat zij vertrouwden*, t. w. dat de wadi's hen drenken zouden. Voor בָּטַח absolute gebezigd, vgl. b.v. XI: 18. Spr. XI: 15. De 3a pers. sing. wordt meestal onpersoonlijk verklaard: *men vertrouwde*. „Es will jetzt keiner es gethan haben”, schrijft Hitzig; maar als dat de bedoeling van het enkelvoud was, dan zouden ook בָּשׂוּ en וַיִּחַפְּרוּ in singulari moeten staan. Men ziet niet in, waarom juist bij dit ééne werkwoord zou afgeweken zijn van den regel bij Böttch.

II, 142: „wo dies *man* dem Thun Mehrerer gilt, kann nie die III Sing. stehn”. Daar ook Targ. (אֲתִירְרִינִי) en Pesch. (אֲתִירְרִינִי) het meervoud kennen, is het waarschijnlijk dat de ׀ plur. verloren is gegaan, en er oorspronkelijk gestaan heeft בְּטָרָה (Olsh., Merx); want בְּטָרָה te lezen (Böttch. N. Aehr. Nr. 1398) is niet geoorloofd (Dillm.). Door deze onderstelling alleen is er overeenstemming tusschen de vier verba van het vers. — *Zij komen er bij*, lett. *tot het*, t. w. het water, dat zij bij de beken zoeken, of de בְּטָרָה zelf, „nam plurali masc. subnectere amant verbum in sing. fem.; eadem ratio cum affixis” (Schult.). Deze opvatting is vrij zeker door XIV: 19 (vgl. XXXIX: 15), Böttch. II, 27. Gewoonlijk beschouwt men הָרָה als neutrum *tot daartoe* (Hitz., Del., Dillm., Schlottm. e. a.). Het is waar, dat de suffixa dikwijls op een niet uitgedrukt, maar gedacht z.n.w. slaan (zie Diestel, Jes., S. 6); doch loco parallelo (XIV: 19) collato schijnt het verkieselijk hier aan het voorafgaande meervoud te denken, dat nu als collectivum abstractum voor den geest stond.

Vs. 21. Toepassing van het gezegde op de vrienden. In plaats van hun zwaar beproefden vriend te vertroosten, beschouwen zij hem met argwaan en vrees. — Vs. 21a is waarschijnlijk bedorven. Schult., Del. II, Hitz., Schlottm., Merx, Zöckl., Cook verdedigen den ketib לֹא הָיִיתָ, *gij zijt een niets geworden*, evenals de waterstreamen, die verlopen en verdrogen, vgl. Hand. V: 36: *καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν*. Zoo ook de Targum: לֹא הָיִיתָ כְּלֵא. Het is echter onbewijsbaar dat לֹא ooit als praedicaatsnaamwoord gebezigd werd (Dillm.), vgl. boven blz. 80. Op de daarvoor door Del. aangehaalde pp. (1 Kon. III: 21. Jes. XV: 6. Jer. V: 12. Ezech. XXI: 18, 32. Spr. XIX: 7) staat niet לֹא הָיִיתָ, maar omgekeerd הָיִיתָ לֹא of elliptisch לֹא-הָיִיתָ en is het eenvoudig het bijw. *niet*. Ob. 16 (וְהָיִיתָ כְּלֵא הָיִיתָ), welke plaats Barth, Beitr. S. 15 vergelijkt, doet om dezelfde reden hier niet af. Het ontkennend gebruik van לֹא voor *on-* (vgl. Olsh. Gr. S. 445. Hos. I: 9 en dergelijke pp.) komt natuurlijk evenmin in aanmerking, daar er geen substantivum volgt. Dat de tekst niet in orde is, wordt zijdelings bevestigd door den ker-

לִי, welke in vele HSS. ketib is geworden: „est lectio Judaeorum occidentalium, quae in Masora approbatur” (Jahn). Zij is eene poging tot herstel van de oorspronkelijke lezing, die echter als geheel mislukt te beschouwen is. Immers לִי zou moeten betekenen לְנַחַל (gij zijt tot een bergstroom geworden), wat zeer gezocht, en bovendien beter door כְּמַדְוֵי zou uitgedrukt zijn (Dillm.) Veel meer in aanmerking komt eene derde lezing, die wij bij LXX (καὶ ὑμεῖς ἐπέβητέ μοι), Pesch. (𐤒𐤍𐤔𐤁) 𐤒𐤍𐤔𐤁𐤕, Vulg. vinden: הִיָּיתִם לִי, t. w. als men dan tevens met J. D. Mich., Ew., Olsh., Dillm., die aan dezen tekst de voorkeur geven, כִּי-עַתָּה in כְּנִי-עַתָּה verandert (want anders is לִי onhoudbaar), waardoor de zin der eerste versheft wordt: *alzo zijt gij mij nu geworden*, t. w. als verdroogde waterstroomen, waarop de karavanen tevergeefs hopen. Ten onrechte brengen Hitz. en Del. II tegen deze lezing in, dat vs. 19 en 20 de karavanen het onderwerp zijn, welke als beeld voor Job en niet voor de vrienden dienen; want die vss. behooren tot de epische uitwerking der beeldspraak, welke vs. 15 met אָרִי בָנָו begonnen is, en derhalve op de vrienden kan toegepast worden. Maar de verandering van כִּי in כְּנִי heeft dit tegen zich, dat כִּי-עַתָּה zeer dikwijls in het gedicht (en elders) voorkomt en als het ware eene staande formule is (vgl. III: 13. IV: 6. VI: 3. VII: 21. VIII: 6. XIII: 19. XIV: 16), terwijl כְּנִי-עַתָּה noch in het boek Job noch elders voorkomt. Böttch. N. Aehrenl. No. 1399 vermoedt dat na לֵא éen of meer letters zijn uitgevalen, en dit schijnt (daar כִּי-עַתָּה waarschijnlijk in orde is, maar לֵא הִיָּיתִם geen zin geeft) het aannemelijkst. Hij wil לֵאִין herstellen; men zou ook, om XXIV: 25, aan לֵאל kunnen denken. In beide gevallen wordt de zin: *want nu zijt gij tot niets geworden*. Het is intusschen mogelijk, dat er nog iets anders gestaan heeft, wat meer in overeenstemming met vs. 21b was. Maar daar geen enkel oud HS. of vertaling op het spoor helpt, doet men 't best met dat in het midden te laten. — Vs. 21b is duidelijker. *Gij ziet de verschrikking, en zijt bevreesd*. De verschrikking is het ontzettend lijden van Job, vgl. III: 25. VI: 4. Dit wekte bij de vrienden de vrees, dat hij schuld had (vgl. vs. 24b);

daarom vermaanden zij hem, in plaats van hem te troosten. De woordspeling tusschen **רָאָה** en **יָרָא** komt ook Zach. IX: 5. Ps. XL: 4. LII: 8 (en minder fraai bij Elihu:) XXXVII: 24 voor. Vele HSS. lezen ook **תִּירָא** als **תִּרָא**, wat waarschijnlijk geen „schrijffout” (Del.), maar misverstand van den tekst is.

Vs. 22 v. Had hij groote offers van hunne vriendschap geëischt, dan zou 't hem niet bevreedd hebben, dat zij hem afgevallen waren. Maar hij had slechts een woord van deelneming en troost verlangd. *Heb ik dan gezegd: „geeft mij iets, en schenkt voor mij weg van uw vermogen, en bevrijdt mij uit de hand van den vijand, en koopt mij los uit de hand der geweldenaars?”* — **הֲכִי**, lett. *is het dat?* vgl. *est-ce que*; evenzoo Gen. XXVII: 36. XXIX: 15. — **הֲבִו לִי**, *geeft mij*. Men zou, om het parallele **בְּעָרִי**, daar in het vervolg van het betalen eener geldsom en het geven van geschenken ter wille van een gevangene of veroordeelde sprake is, de **ל** ook door *ten behoefte van* kunnen teruggeven, vgl. XIII: 7; maar na de werkwoorden van *geven* is de andere opvatting meer in overeenstemming met het gewone spraakgebruik. Het accent is in **הֲבִו** van de laatste op de eerste lettergreep overgebracht, ter vermijding van het op elkander volgen van twee accenten, daar **לִי** de athnach heeft, vgl. Olsh. Gr. S. 164 f. Böttch. II, 465. Ten onrechte meenen Ew. § 227. a. b. en Roed. (Ges. Gr. S. 143) dat **הֲבִו** meestal paroxytonon is; vgl. Deut. I: 13. Jos. XVIII: 4. 2 Sam. XI: 15. XVI: 20. — *Van uw vermogen.* **בְּרָח**, met de beteekenis van **חָיַל**, komt niet „nur VI: 2” (Barth, Beitr. S. 5), maar ook XXXVI: 29. Spr. V: 10 (niet „Lev. 26, 20” Del. II) voor. — **שְׁחָרִי**, vgl. voor de beteekenis Ez. XVI: 33 en **שְׁחָרִי**. De Imperatief is geheel als **שְׁחָרִי** gevormd, maar men verwacht om de gutturaal **שְׁחָרִי**; vgl. echter Ew. § 65, 226. — Vs. 23 vertoont groote overeenkomst met Jer. XV: 21.

b. Vs. 24—30. Luidde zijn eerste klacht over de houding der vrienden, dat zij hem met verwijten en lessen lastig vielen op een oogenblik dat hij behoefte aan vertroosting had (vs. 14—23), — ook hetgeen zij te berde brengen is ongerijmd. Zij houden hem voor schuldig. Maar waar zijn de bewijzen? Hij is zich zijner onschuld bewust.

Vs. 24. *Onderricht mij, dan zal ik zwijgen; wijst mij aan waarin ik misdreven heb.* — Bij הורוני denkt hij reeds aan den inhoud van dit onderricht, dat in de 2e versheft genoemd wordt (Hitz.). — אוריש (vgl. XIII: 19), hij zal verstommen, en zich gewonnen geven. — שנה ziet niet zoozeer op dwalingen en onwillekeurige zonden (Dillm.), als wel op het overtreden van Gods geboden, vgl. Ps. CXIX: 21, 118. Spr. XIX: 27 en Job VI: 11b.

Vs. 25 bracht Schultens in verlegenheid, en wordt nog op onderscheidene wijzen verklaard. Wat bet. נמרצו? Volgens Targ., Raschi, Ros., Ew., Hirz., Dillm., Schlottm., Zöckl., Barth (Beitr. S. 11) moet men het opvatten in den zin van נמלצו, en vert. vs. 25a: *hoe zoet (d. i. aangenaam) zijn woorden der rechtheid*, t. w. oprechte, welgemeende woorden. De verwisseling der verwante letters ל en ר levert hierbij weinig bezwaar op, en Ps. CXIX: 103, waaraan de hier gebezigde uitdrukking herinnert, schijnt de verklaring werkelijk aan te bevelen. In één HS stond zelfs נמלצו, maar deze lezing is stellig uit de besproken interpretatie of uit Ps. CXIX l. c. gevloeid, en heeft als zoodanig geenerlei waarde. Tegen de gelijkstelling van נמלצו en נמרצו pleit echter de omstandigheid dat מרץ XVI: 3 in een gansch anderen zin dan die van מלץ voorkomt, terwijl ook de participia נמרץ en נמרצת Micha II: 10 en 1 Kon II: 8 geenszins de beteekenis: *zoet, aangenaam*, hebben. Wie met Barth t. a. p. meent, dat Ps. CXIX l. c. desniettemin beslissen moet, ziet voorbij, dat dikwijls opzettelijk in aan anderen ontleende gezegden het een of ander gewijzigd wordt (vgl. boven blz. 134). Andd. (LXX, Aq., Pesch. ? Vulg. ? Schmidt, Merx, Hitz.) kennen aan נמרץ de beteekenis *krank zijn* toe, en vertalen vs. 25a òf: *wie schwer kränken die trefflichen Worte* (Hitz.), òf: *wie krankhaft sind des Graden Reden* (Merx, die ook ישר vocaliseert). Maar tegen de vertaling *krenken* pleit reeds dat נמרצו een Nifal is, die onmogelijk eene causatief-transitieve beteekenis kan hebben; en evenzeer de zin, die dan ontstaat, en die, zelfs als ironie genomen (Hitz.), nauwelijks verstaanbaar is. Dit laatste bezwaar drukt ook de opvatting: *krank zijn*; terwijl ten slotte, wat hier alles afdoet, „deze

beteekenis van מריץ en נמריץ onbewijsbaar is" (Keil, die Bücher der Kön. S. 25). Zoowel 1 Kon. II: 8 als Micha II: 10 is *geweldig*, *hevig* de beste vertaling van het boven aangehaalde deelwoord, en Job XVI: 3 is daarmee niet in strijd (zie de Aant. op die plaats beneden). Vermoedelijk is de verklaring van de meeste oude Rabbijnen (מריץ = הוֹק וְהַקָּה), Schult. (*stringentia sunt*), Von Gerlach, Cook, Del. II, de juiste, volgens welke נמריץ *sterk*, *krachtig zijn* bet., zoodat de zin van vs. 25a wordt: *hoe krachtig* (d. i. *overredend*) *zijn woorden der waarheid!* Men meene slechts niet met Forster, Fürst e. a. dat deze beteekenis van נמריץ uit de identiteit van מריץ en פריץ, *verbreken*, voortvloeit. Want behalve dat die verwantschap geenszins duidelijk is, geldt van *disrumpuntur sermones rectitudinis* (Forster) nog steeds de opmerking van Schultens: „haec dura”. Het recht tot de voorgestelde verklaring wordt veeleer ontleend aan de aangehaalde pp., waar מריץ voorkomt (zie op 1 Kon. l. l. Keil en Thenius), in verband met de grondbeteekenis, die het ww. in het Arabisch heeft. „*Quam fortia sunt verba recta!*” schrijft Schultens, „id simplicissimum nec auctoritate destitutum, quum مرز et مرسن praeferant notionem validius stringendi. Item مرص nil aliud quam *stringi*”. — Vs. 25b heeft minder bezwaar ontmoet, maar het is toch ver van verstaanbaar. Gewoonlijk zoekt men eene tegenstelling tusschen hetgeen hier gezegd wordt en het voorafgaande, en vert.: *maar wat berispt het berispen van u?* d. i. wat nut, waartoe dient het? Maar 1° doet ומה na מזה eer parallelisme dan tegenstelling verwachten; 2° is: *wat berispt?* (מה-וי־בירה) niet i. q. *wat nut?* 3° is הִזְכָּה מְכַבֵּם eene nergens voorkomende en schier ondenkbare verbinding: want *het berispen van u* zou veel beter door het suffixum dan door de praep. מן na den Infinitief uitgedrukt zijn. Tevergeefs beproeft men door de vertaling: *a parte vestra, van de zijde van u*, een plooi aan de zaak te geven; maar wie kan gelooven dat de dichter inderdaad zoo iets geschreven heeft? — De lezing is dus stellig bedorven, en de vraag rijst, of niet מכם uit חכם zou kunnen verbasterd zijn? Er is in de opeenvolging der vijf laatste letters van dit vers wel iets, dat tot een schrijffout aanleiding kon geven. חָכְם geeft een goeden zin; en hetzij men יִשָּׁר of יִשָּׁרֵז leze, het parallelisme

tusschen יָעַר en חָכַם spreekt duidelijk genoeg. Natuurlijk moet dan de vocalisatie van הוֹכַח gewijzigd en deze vorm òf הוֹכַח (script. defect.) òf הוֹכַח (vgl. vs. 26) gelezen worden. Er is bijna geen twijfel aan of de dichter heeft Job laten zeggen: *hoe krachtig zijn ware woorden, en hoe berispt het berispen van een wijze!* d. w. z. hoe overtuigend en uitnemend is het! Vgl. Spr. XX: 12. Pred. VII: 5. De beide versleden loopen zoo parallel, het geheele vers sluit zich goed aan het voorafgaande, en het vormt met het volgende eene tegenstelling. Zie XVII: 10, en voor de gedachte van het vers nog Pred. XII: 11.

Vs. 26. Wat Jobs vrienden in hem afkeurden, was zijn jammerklacht; maar hoe onbillijk was dat! *Meent gij woorden te berispen, en de hartstochtelijke taal van een wanhopige?* — Alleen Hitzig houdt לְרוּחַ אֲמָרִי voor een Accusatief, gevolgd door een Genetief, en afhangeende van הַלְרוּחָה; bijna alle andere nieuwere uitleggers beginnen met Schultens bij לְרוּחַ een nieuwen zin, en vertalen vs. 26b dus: *maar voor den wind zijn de redenen van een wanhopige*, vgl. Jer. V: 13. Hiertegen pleit echter 1° de copula, die verbindend niet tegenstellend is (zie boven de aant. op p. 25); 2° het ontbreken van יְהוּי (vgl. Jer. l. c.); 3° het gemis aan parallelisme tusschen de beide verschelften, dat dan ontstaat. Nog minder bevredigt Umbreit's vertaling: *wilt gij woorden van een wanhopige voor gezindheid houden?* want רוּחַ is nooit *gezindheid*, en de bouw van den zin is anders dan XLI: 19. Stond er in plaats van לְרוּחַ een Infinitief met ל, dan zou het vers geen moeite baren; vandaar de door Schultens medegedeelde, doch terecht verworpen, vertaling van een paar oudere uitleggers: *an reprehendere verba cogitatis, et ventilare sermones?* Maar een Hebreuwsch lezer vond ook in het vers, zooals het luidt, stellig geen bezwaar (Hitz.). Immers הוֹכַח met volgende ל als nota Accusativi was wel bekend, en komt in de Chokma-letterkunde en elders dikwijls voor, bij afwisseling met den gewonen Accusatief, vgl. Spr. IX: 8 (anders vs. 7). XV: 12. XIX: 25. Jes. II: 4. Job XXXII: 12. Vooral wanneer de Accusatief voorop geplaatst wordt (Ew. § 292. 3 Anm.) of bij samentrekking

van zinnen ver van zijn werkwoord af staat, wordt, althans in het latere Hebreeuwsch, de ל pro אא, tot wederopneming en aanhechting van den bedoelden Casus gebezigd, vgl. Ps. CXXXV: 11 v. CXXXVI: 18 v. en boven blz. 98. Sommige HSS. lezen וריח, een correctie, die misschien op de voorgestelde juiste opvatting der ל steunt. רוח אמרי is dus *de hartstocht der woorden* van Job (vgl. vs. 3b); want dat רוח, lett. *wind*, trop. *hartstocht*, *toorn* kan beteekenen, is bekend, vgl. VIII: 2. XV: 13. XVI: 3. XV: 30. — Uit להיכה (pro להיכה) is de laatste klinker wegge-laten (anders vs. 25), hetzij ter wille van de gutturaal (Böttch. I, 214), hetzij om aan te duiden dat het woord eng met מליח te verbinden is

Vs. 27. Dit was niet slechts onjuist, maar ook onbarmhartig. Wie, als zijn vriend lijdt, zoo gezind is, is tot alles in staat. *Zelfs over een wees zoudt gij het lot werpen, en onderhandelen over uw vriend.* — Merx leest vs. 27a ותגדילו, maar hiervoor pleit alleen Pesch. (ⲛⲁⲓⲛⲓⲛⲁⲓ), niet Targ. (רניו תשדון) en LXX (ἐπιπίπτει). Evenzoo leest hij vs. 27b ותכרו אל-ד; maar LXX (ἐνἀλλεσθε), waarop hij zich beroept, las evenals Mas.: ותכרו, opgevat als: *en gij bereidt verderf, insultatis*, van כרה, *graven, verderf bereiden*. Bovendien komt door den zin, die zoo ontstaat (*Und da wollt ihr über mich Verwais-ten grossthun, wider euren Nächsten hadern*), noch אא, *zelfs*, noch יח, *een wees* (in eigenlijken zin), tot zijn recht. De Mas. tekst is volkomen in orde, en door de nieuwste uitleggers goed verklaard. Ook 1 Sam. XIV: 42 wordt גרל bij גרל weggelaten. כרה is, evenals Hos. III: 2. Deut. II: 6, *een koop sluiten*, en wordt XL: 30 ook met על verbonden. De bet. *graven* en *verderf bereiden* (Schult., Ros., Ges., Heiligst.) voegt hier niet. De dichter dacht waarschijnlijk aan die ongelukkigen, welke voor de schulden, die zij of hunne ouders niet betalen konden, verkocht en door het lot aan de schuldeischers toegewezen werden, vgl. 1 Kon. IV: 1.

Vs. 28. Met ועתה wordt te kennen gegeven, dat de vrienden geheel anders moeten te werk gaan. De particula compos. is namelijk eenigszins adversatief, vgl. XXX: 1. *Maar nu, wilt*

mij toch goed aanzien, en voorzeker, ik lieg in uw aangezicht niet! — הוֹאִילוֹ, vgl. vs. 9 en de Aant. blz. 132. — פָּנָה בְּ, evenals Pred. II: 11, lett. *zien op of in*, is sterker dan פָּנָה אֶל (V: 1): *vultum in me figite* (Schult.), niet: om de nu volgende klacht aan te hooren (Schlottom.), maar „ut iudices modo aequi, qui positis praejudiciis vacuos animos auresque praebeant, neque innocentem fastidiose contemnant et condemnent” (Schult.). Hem aanschouwende moeten zij zich van zijne onschuld overtuigd houden, want hij is een eerlijk man, die hen niet bedriegt. Vgl. voor עַל-פְּנֵיכֶם I: 11 blz. 27.

Vs. 29 schijnt dezelfde gedachte met andere woorden herhaald te worden, maar de zin van het vers is niet geheel duidelijk, omdat de tekst, althans in de tweede helft, bedorven is. — Vs. 29a luidt: *o keert toch, dat geen onrecht geschiede!* Volgens Kamph., Schlottom., Del. bet. שָׁבוּ, evenals תְּשׁוּבוּ XVII: 10: *beproeft het nog eens, vangt nogmaals aan*; volgens Ew., Hirz., Dillm., Zöckl., Hitz.: *verandert van zin en tactiek tegenover mij*. Ofschoon de eerste verklaring in het spraakgebruik even veel steun vindt als de tweede, schijnt toch de laatste de voorkeur te verdienen, omdat een herhaling van de gehouden redeneering op zich zelve niet wenschelijk kon zijn. De עוֹלָה, die hij in zijne vrienden berispte, zou slechts daardoor voorkomen worden, dat zij hem meer sympathie betoonden en aan zijne onschuld geloofden. Schlottom. vat אֶל-תְּהִי עוֹלָה als eene aansporing van Job aan zich zelve op, om niet de snoodheid te begaan, van den vrienden iets voor te liegen; maar zoo leveren de woorden, vooral na שָׁבוּ, geen gezonden zin op. — Vs. 29b begint volgens den ketib met וְשָׁבִי, welke lezing slechts weinigen verdedigd hebben. Ze is dan ook onhoudbaar, hetzij men met Schult. verklare: *et reverti meum*, wat in verband met het volgende geen den minsten zin oplevert (immers *et ego illuc redibo, ut veris vincam ea in re* (Schult.) is een willekeurige en onbeteekenende vertaling); hetzij men het met Hahn en Cook vertale: *mijn antwoord* (en het volgende: *nog is er gerechtigheid in*), hetgeen, afgezien van andere bezwaren, in strijd is met het spraakgebruik, volgens hetwelk wel הִשִּׁיב en תְּשָׁבֶה, maar nooit שָׁבוּ, *antwoorden, antwoord* beteekenen. De

Keri וְשָׁבִי daarentegen, door de Verss. en Targ. aanbevolen, levert een zeer goeden zin op. *Ja keert*, zegt Job; de herhaling van de bede is gevolg van zijn hartstocht, vgl. voor den klimax met vau Ps. XXIV: 9. XXVII: 14. — Het volgende עַיִר behoort dus niet bij het voorafgaande woord, waarmee de punctatores het blijkens de accenten verbonden, maar bij צְדִיק־בָּהּ. De bedoeling dezer twee laatste woorden is echter zeer duister. Men vertaalt ze gewoonlijk: *nog is mijn recht daarin* (Dillm. e. a.). Maar met reden vraagt Hitz.: waarin? Op עַיִר kan het suff. in בָּהּ natuurlijk niet slaan, en de verklaring „*in der Sache, um die es sich handelt*” is gezocht. Bovendien denkt men bij צְדִיק (vooral c. Gen. of suff. pers.) eer aan *gerechtigheid, onschuld*, (vgl. VIII: 6. XXVII: 6. XXIX: 14), dan aan *recht*, en vandaar dat Del. II vertaalt: *um meine Gerechtigkeit handelt sichs*, d. i. „*mijne gerechtigheid hangt daarvan af, of gij mij billijk beoordeelen zult.*” Maar hoe kon Job dat zeggen? Zijne onschuld sprak immers voor zich zelve! Hitz. wil lezen בִּי, d. i. *nog woont mijne onschuld in mij*. Dit bevredigt echter ook niet. Immers de uitdrukking: *mijne onschuld (is) nog in mij*, in plaats van: *ik ben onschuldig* (vgl. IX: 20 v.), is omslachtig. Liever zou men in plaats van בָּהּ een werkwoord lezen, doch noch Pesch., noch LXX (συνέχεσθε) leiden op het spoor. Wellicht is er, gelijk meermalen, een letter weggevallen, en heeft er בָּרַר, בָּרַר, *luxit, splenduit* (vgl. XXIII: 10b) of iets anders gestaan; het is niet meer uit te maken. Zeker is slechts het negatieve resultaat, dat צְדִיק־בָּהּ niet verstaanbaar is.

Vs. 30. Zijne onschuld is onbetwistbaar; *of is er op mijne tong boosheid? kent mijn verhemelte de godsvrucht niet?* — Hitzig houdt dit vers voor onecht, maar zijne argumenten zijn niet overtuigend. „עַיִר”, zegt hij, „wordt hier anders dan vs. 29 gebezigd, vgl. XIII: 7”; maar ook XI: 14 wordt zij als synoniem van אָיִן, geheel op dezelfde wijs als hier, in Job mogelijk geacht. „Het vers komt te laat, hebt hinter dem richtigen Ende neu an”, zegt H. verder; maar waarom mag de XXVII: 4—6 gevolgde orde niet omgekeerd worden? Voorts is, volgens H., הָךְ „als Werkzeug der Rede” eene in het boek Job onbekende uitdrukking; maar deze bewe-

T. Boerma, Beginselen der Franse taal	3e druk	f 0,90
P. R. Bos, Leerboek der aardrijkskunde	2e druk	2,50
P. R. Bos, Beknopt Leerboek der aardrijkskunde		1,25
P. R. Bos, Atlas der geheele aarde, 1e aflevering		0,60
H. Bouman, Opvoeding en onderwijs, 1e stuk		2,00
H. Bouman, De Vormleer in de lagere school	6e druk	1,00
H. Bouman, Handleiding en platen bij het leesonderwijs	3e druk	3,00
H. Bouman, Leesboekjes met plantjes, 5 stukjes	10e druk	0,20
H. Bouman, Vormleer in opgaven en oefeningen	2e druk	0,30
H. Bouman, Het gulden kinderboek, geïllustreerd		1,25
A. M. Bogaerts en M. J. Koenen, Woorden en uitdrukkingen der Nederl. taal		1,00
F. C. Brugsma, Statistische atlas der Nederlanden	3e druk	3,00
F. C. Brugsma, Atlas der Nederlanden	6e druk	1,00
S. Bl. ten Cate, De wet op het lager onderwijs, met aantekeningen	2e druk	3,75
J. A. van Droogenbroeck, Dit zijn Zonnestralen, geïllustreerd	4e druk	1,25
C. F. van Duyl, Oefeningen in 't Nederlandsch	2e druk	0,50
Dr. Ecker en Capelle, Nederlandsch-Latijnsch woordenboek, gebonden		9,75
Dr. Engelbregt, Latijnsch woordenboek, gebonden	3e druk	9,75
Mr. A. W. Engelen, Algemeene geschiedenis, 4 deelen	3e druk	13,10
Dr. van den Es, Grieksch woordenboek, gebonden	3e druk	9,75
Dr. van den Es, Griekse antiquiteiten	2e druk	2,00
Dr. van den Es, Griekse en Romeinsche letterkunde	2e druk	2,50
Dr. van den Es, Griekse spraakkunst		3,75
Dr. van den Es, Griekse opstellen, 4 stukken	4e druk	5,00
Dr. W. Gléens, Leerboek der meetkunde	3e druk	1,25
de Groot, Leopold en Rijkens, Nederlandsche letterkunde	3e druk	3,75
D. Hoekzema, Gleanings from English prose	4e druk	1,60
D. Hoekzema, Gleanings from English poetry	3e druk	1,60
D. Hoekzema, Matériaux biographiques	2e druk	0,75
Dr. Jonckloot, Geschied. der Nederl. letterkunde, 2 deelen	2e druk	12,50
Kaart der Nederlanden en zijne bezittingen, in 9 bladen	3e druk	10,00
A. M. Kolléwijn, Geschiedenis van Ned. Oost-Indië	2e druk	0,60
W. Kreling, Beginselen der meetkunde	5e druk	1,75
L. Leopold, Leesboek voor de volksschool 8 stukjes	à f 0,25 en	0,30
L. Leopold, Blaren van allerlei boomen	3e druk	0,30
M. Leopold, Opvoeding in huis en school	4e druk	1,25
M. Leopold, Natuurgenot	4e druk	0,30
M. Leopold, De Tolk, Bloemlezing ter vertaling		1,00
M. en L. Leopold, Een sleutel. Rij van oorspronkelijke prozastukken	2e druk	1,50
Dr. J. C. Matthes, Nederlandsche taal- en spelregels	3e druk	0,50
Dr. J. C. Matthes, De nieuwe richting	5e druk	1,50
Nuiver en Reinders, Oude geschiedenis en middeleeuwen	2e druk	0,30
Nuiver en Reinders, Nieuwe geschiedenis	3e druk	0,35
Nuiver en Reinders, Vaderlandsche geschiedenis	3e druk	0,35
G. Reinders, Nederlandsche landbouw en veeteelt, aflevering 1-8	3e druk	6,00
Rekenboek voor de volksschool, 6 stukjes	2e druk à	0,20
R. R. Rijkens, Aardrijkskunde van Nederland	2e druk	1,00
R. R. Rijkens, Beknopte aardrijkskunde van Nederland	2e druk	0,60
R. R. Rijkens, De reiziger	4e druk	0,30
R. R. Rijkens, Schoolatlas van Nederland	4e druk	2,90
R. R. Rijkens, Kleine atlas van Nederland	3e druk	0,35
R. R. Rijkens, Schoolatlas van Oost-Indië		0,90
R. R. Rijkens, Kaart van Frankrijk in groot plano		1,90
R. R. Rijkens en P. R. Bos, Aardrijkskunde in schetsen en beelden, 1e afl.		0,75
Dr. M. Salverda, Plant- en dierkunde	4e druk	2,90
Dr. J. G. Schlimmer, Romeinsche antiquiteiten	2e druk	2,00
Dr. A. Sibson, Beginselen der landbouw scheikunde	2e druk	2,50
H. W. Stoll, Griekse en Romeinsche godsdienstleer en mythologie	3e druk	2,00
Mr. B. D. H. Tellegen, Staathuishoudkunde	4e druk	0,50
J. Versluys, Beginselen der nieuwe meetkunde	2e druk	0,60
J. Versluys, Leerboek der vlakke meetkunde	3e druk	1,25
Dr. J. A. Wijne, Algemeene geschiedenis, I	7e druk	2,00
Dr. J. A. Wijne, Algemeene geschiedenis, II	6e druk	2,00
Dr. J. A. Wijne, Algemeene geschiedenis, III	6e druk	2,90
Dr. J. A. Wijne, Algemeene geschiedenis, IV	6e druk	2,90
Dr. J. A. Wijne, Handboek der algemeene geschiedenis	3e druk	3,90
Dr. J. A. Wijne, Overzicht der algemeene geschiedenis	8e druk	1,75
Dr. J. A. Wijne, Geschiedenis van het vaderland	3e druk	3,90
Dr. J. A. Wijne, Beknopte geschiedenis van het vaderland	3e druk	1,75
Dr. J. A. Wijne, Geschiedenis van de Nederlanden, I		4,90
Dr. J. A. Wijne, Geschiedenis (verspreide en nieuwe opstellen)		3,75
Dr. J. A. Wijne, De Oosterse volken en Griekenland		4,50
J. Worp, De zingende kinderwereld 4 stukjes	4e druk à	0,65
J. Worp, Zangboekjes, 4 stukjes	7e druk à	0,30
J. Worp, Melodieën der Psalmen, gebonden	2e druk	9,90
J. Worp, Melodieën der Gezangen, gebonden	2e druk	8,00
J. Worp, 150 Voorspelen	2e druk	2,90
J. Worp, Liedjes voor twee stemmen	3e druk	0,30
J. Worp, Twintig driestemmige liederen	3e druk	0,30
J. Worp, Zangboekjes, 4 deeltjes	7e druk à	0,30
J. Worp, Venken bij de zangboekjes	2e druk	0,25
J. Worp, Een lentedag, zonder begeleiding	2e druk	0,50
L. van Zanten Jzn., Leidraad voor de theorie der algebra		0,75